

A GAZDASÁGIRÁNYÍTÁSI RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE — A SZERVEZETI STRUKTÚRA KORSZERŰSÍTÉSE*

DR. MEDGYESSY PÉTER

E tanulmány alapvetően arra a kérdésre kíván választ adni, hogy a gazdaságirányítási rendszer fejlesztésében mi a helye és szerepe a szervezeti struktúra korszerűsítésének, s a szervezeti struktúra miként kötődik a gazdálkodás feltételeinek más elemeihez. Ismeretes az a pártirányítás és a kormányzati szervek által is meg erősített értékelés és állásfoglalás, hogy a magyar gazdaság jó utat követ, amikor a gazdaságirányítás közvetett módszereit alkalmazza problémáinak megoldásában. A jövőben továbbra is ezt az utat célszerű folytatni, természetesen a korábbiaknál átgondoltabban és következetesebben. Tisztán kell látni, a gazdaság sikertelenségeinek okai nem abban rejlenek, hogy a népgazdaság közvetett irányítása nincs összhangban gazdaságunk helyzetével és lehetőségeivel, hanem abban, hogy a népgazdaság közvetett irányításának módszerét nem alkalmazzuk következetesen, és ennek kedvezőtlen hatását érzékeljük a gazdasági folyamatok torzulásaiban. A politikai és a gazdasági vezetés tudatosan vallja, hogy a szocialista átalakulás sorsa a reformokra való képességen és készségen múlik. Bonyolultabb annak vizsgálata, hogy a gazdasági mechanizmus különböző elemei milyen módon segítik a gazdasági fejlődést, és ezen belül milyen módon hat a szervezeti rendszer a gazdasági fejlődés egészére. Ebben az esetben tekintettel kell lenni a gazdaságirányítási rendszer más elemeire is, figyelni kell arra a közegre, amelyben az adott szervezeti rendszer működik. Ez a közeg, ugyanis nincs híján ellentmondásoknak. Hiányos például az árupiac Magyarországon. Valós árupiaci viszonyok nélkül nehezen képzelhető el és biztosítható jól működő munkaerőpiac, és e kettő híján elképzelhetetlen a működőképes tőkepiac. Márpedig ahhoz, hogy a közvetett irányítás eszközeivel működő új gazdasági mechanizmus a várt hatásokat kifejthesse, ezek a feltételek nagyon is szükségesek. Ha tehát a gazdasági mechanizmus fejlesztése keretében fontos feladatnak tűnik a szervezetfejlesztés, egyidejűleg gondot kell fordítani a piacépítésre is.

A PÉNZÜGYI RENDSZER JELLEMZŐI

A gazdasági közeget meghatározó elem a pénzügyi rendszer. A szakmai közvélemény előtt jól ismert, a vállalatok pedig közvetlenül is érzékelik, hogy pénzügyi rendszerünk nagyon sok elvonást tartalmaz. Ez összefügg azzal, hogy számos gyenge üzemet, vállalatot, szövetkezetet tartunk fenn, ami sok támogatást igényel.

* Az MKT Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciójának Zalaegerszegen, 1986. május 20–21-én tartott XV. Vándorülésén elhangzott előadás kissé átdolgozott változata.

Ugyanakkor alacsony a vállalatok költségérzékenysége, több okból is. Részben azért, mert a piac nem működik, vagy nem úgy működik, mint ahogyan kellene, részben pedig azért, mert a pénzügyi rendszer is a vállalati eredmények kiegyenlítését segíti elő. Az úgynevezett fiskális rendszernek a vásárlóerő-szabályozási feladatokat is el kell látnia, ezt a feladatot azonban aránytalanul nagy hányadban terheljük a pénzügyi szférára. A pénzrendszer fejletlensége, a bankrendszer nem kellően fejlett színvonala miatt a vásárlóerő-szabályozásnak azokat a módszereit alkalmazzuk elsősorban, amelyek az adópolitikán és a támogatáson keresztül érvényesülnek. Az ilyenfajta vásárlóerő-szabályozás szükségképpen nem rugalmas, hiszen az adókkal nagyon könnyen be lehet hatolni a gazdaságba, és rendkívül nehéz visszavonulni onnan. A megtakarításokkal, a hitelekkel sokkal rugalmasabban kellene bánni. A jelenlegi szigorú vásárlóerő-szabályozás és a jelentős mértékű támogatás olyan alkumechanizmust hoz létre, amelyikben az objektív piaci értékek a szükségesnél kevésbé érvényesülnek.

A működő keresetszabályozási rendszer arra épít, hogy a magyar gazdaságban nincs olyan érdekellentét, mint amilyen a piaccgazdálkodást folytató tőkés gazdaságokban érzékelhető. Tehát nincs tulajdonos és alkalmazott (foglalkoztatott) közötti ellentét. Nálunk az adott helyzetben jelentős korlátozás szükséges a keresetkiáramlás szabályozására. A korlátozás különböző módszereit keressük, de eddig még nem találtuk meg azt a módszert, amelyik a teljesítményeket és a kiáramló jövedelmet megfelelő összhangba hozza. A monetáris rendszer szerepe csekély, pedig ez a gazdaságpolitikának, a gazdaságirányítás rugalmasságának egyik feltétele.

Az árrendszer is sok olyan kompromisszumot tartalmaz, amely végül is a gazdaság teljesítőképességét nem eléggé serkenti. Az árrendszer működésében ütközik ki legélesebben a „volumen” és a „hatékonyság” közötti ellentmondás. Főként az exportteljesítmények ösztönzésében mutatkoznak meg erőteljesen a fel nem oldható érdekellentétek.

Az elmúlt évtizedekben a különböző irányú változások eredményeként létrejött szervezeti rendszer a fenti ellentmondásos körülmények között létezik és működik. A magyar gazdaságirányítás – részben tudatosan – éveken keresztül nem foglalkozott a szervezeti rendszer fejlesztésével. Az 1968-as gazdaságirányítási reform jól előkészített döntés volt, amely számos területre kiterjedt, de sorrendet kellett felállítani az új gazdasági mechanizmus különböző elemei között. A gazdasági vezetés tudatosan vállalta azt, hogy a szervezeti rendszerben a kezdeti időszakban nem hajt végre mélyreható változást.

A nyolcvanas években láthatóvá lett, hogy a szervezeti rendszer korszerűsítése nélkül a közvetett gazdaságirányítás rendszerének egyéb elemeiben sem tudunk előrehaladni. Ezért sok területen érdemlegesen intézkedések születtek a szervezeti rendszer fejlesztésére. Látni azonban bizonyos veszélyt abban, hogy jelenleg kissé túlértékeljük a szervezeti kérdéseket. Ez esetleg oda vezethet, hogy a gazdasági mechanizmus más elemei háttérbe kerülnek.

A szervezeti rendszer és annak fejlesztése rendkívül fontos eleme a gazdaságirányítás új rendszerének, de nem tehetjük meg azt, hogy megfeledkezünk a gazdasági mechanizmus más olyan elemeiről, amelyek korszerűsítésének elmulasztása fékezheti a haladást. Az irányítás különböző elemei mellett fontos, hogy a gazdaságpolitikai gyakorlat erős visszahatással van a szervezeti rendszerre s a korszerűsítés lehetőségeire. A szervezeti rendszert tehát valamilyen módon be kell ágyazni a gazdaság működésének általános feltételrendszerébe, nem alábecsülve és nem túlértékelve annak súlyát és szerepét.

A SZERVEZETI RENDSZER FEJLESZTÉSE

A gazdaság szervezeti rendszerének fejlesztéséről szólva a következőket célszerű kiemelni:

- milyen lépések történtek a túlságosan központosított gazdasági szervezetek decentralizálása és az új vállalatok létesítése terén;
- milyen új szervezeti és üzemeltetési formák jöttek létre az elmúlt években;
- az új vállalatirányítási formákra való áttérés eddigi tapasztalatai alapján milyen újabb feladatok fogalmazódnak meg.

Tudomásul kell vennünk, hogy a szervezeti rendszerben az indulás időszakában mindenfajta változtatás többletköltségekkel jár, pénzbe kerül. Ezt fontos kiemelni, mert minden olyan esetben, amikor elszántság van bennünk arra, hogy változtatásokat hajtsunk végre a gazdálkodás feltételeiben, akkor ezeknek a változtatásoknak a hatását reálisan kell felmérni. A változtatás több oknál fogva pénzbe kerül elsősorban azért, mert a nagy gazdasági egységek eltakarták a valóságos különbségeket a termelőegységek között, és finanszírozták az esetleges veszteségeket. A gyakorlatban egy tröszt tagvállalatainak jó és rossz eredményei kiegyenlítődtek, és nem kerültek felszínre, ami zavarta a tisztánlátást, és tompította az érdekeltségeket. Amikor változtatásra kerül sor, akkor tudni kell, illetve el kell tudni dönteni azt is, hogy fenn akarjuk-e tartani egy tröszt minden egyes egységét, vagy sem. Ha pedig nincs erőnk arra, hogy a veszteséggel működő egységeket a szervezet korszerűsítése során felszámoljuk, akkor tudnunk kell azt, hogy ezek áthidalására költségvetési pénzügyi eszközöket is alkalmazni kell. A fő szempont, hogy a változások során olyan gazdasági szerkezet jöjjön létre, amelyik megtermeli a többletköltség ellentételét.

DECENTRALIZÁCIÓS FOLYAMATOK

A szervezeti változások objektív megítéléséhez nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a rugalmasabb gazdálkodás nemcsak decentralizációt hanem integrációt is követel. Azok sem tagadták az integrálódás fontosságát, akik a decentralizációt részesítik előnyben a szervezeti kérdésekben. Más dolog azonban az, ha a gazdálkodás folyamatából, a gazdaság természetes érdekviszonyainak a felismeréséből következően természetes integrálódás jön létre bizonyos gazdálkodó egységek egyesüléséből, és megint más, ha olyan mesterséges szervezeteket alakítunk ki, amelyek nem gazdasági alapon működnek együtt, hanem valamilyen hagyomány, kényszer, presztízs stb. folytán. A gazdasági feltételekkel nem megalapozott integrált szervezet ugyanis nem működhet kellő eredményességgel. Ezzel magyarázható az, hogy a sok egységet tartalmazó mezőgazdaságban a gazdasági integrálódás folyamata hosszú időn keresztül sokkalta erősebb volt, mint az iparban, anélkül, hogy azt központilag bárki is kezdeményezte volna. Rohamosan elterjedtek a különböző társulások, közös vállalatok, közös vállalkozások, mert a kis gazdálkodó egységek keresték fejlődésük természetes feltételeit, s ez a különböző mozgásformák eredményeként az évek során ki is alakult. Visszatérve a decentralizációhoz: a hazai gazdaságirányítás álláspontja, hogy azt akkor is vállalni kell, ha ez a fajta változás bizonyos átmeneti áldozatokkal jár. Egyidejűleg azonban követelmény, hogy ezek a változások érdemlegesen előbbre vigyék a magyar gazdaságot, és természetes integrálódási folyamatot is elindítsanak.

A nyolcvanas években a legnagyobb ipari trösztök jelentős részét szétbontották. A változások sikeresek, alapjában véve eredményesek voltak, ugyanakkor bi-

zonyos áldozatokkal, költségvetési terhekkel is jártak. Ugyanezen időszakban megindult a külkereskedelem decentralizálása is. Ma már ott tartunk, hogy 270 önálló külkereskedelmi joggal rendelkező vállalat működik Magyarországon, és megkezdődött néhány kereskedőház szervezése. A szervezeti decentralizáció és a külkereskedelmi monopólium oldása helyes és természetes folyamat. Látni kell azonban azt is, hogy ennek a változásnak is vannak olyan mellékhatásai, amelyeket sokan vitatnak, esetenként jogosan. A mellékhatásokat azonban nem szabad túlértékelni, és megfélekedni azokról a szándékokról és törekvésekről sem, amiért a gazdaságirányítás ezekre az intézkedésekre elszánta magát. Mellékhatás például, hogy ezek a vállalatok a külföldi piacokon néha egymással is versenyeznek. Ezt alapvetően a hazai kínálati piac fejletlensége, a különböző támogatások kiterjedt rendszere miatt lehet megtenni. Olyan gazdaságban, ahol következetesen érvényesül a piac hatása, kisebb a lehetőség arra, hogy a költségvetésen keresztül más vállalatoktól vagy a lakosságtól csoportosítsanak át jövedelmeket a veszteséggel működő vállalatokhoz, vagy a versenyképtelen gazdálkodó egységek árakat emelve tehessenek szert extrajövedelemre, vagy export esetében forrás képződjék indokolatlan és megalapozatlan árcsökkenéshez.

A kulturált és a népgazdasági érdeket érvényesítő együttműködés formáját meg kell találni a magyar külkereskedelemben is. Olyan környezetet kell létrehozni, amelyik alkalmas arra, hogy kedvező helyzetet teremtsen a piaci feltételek következetes alkalmazásához. Az anomáliákat meg kell szüntetni, a feltételeket úgy kell alakítani, hogy lehetetlenné tegyék, vagy erősen korlátozzák a népgazdaság számára káros magatartást. A vállalatokat arra kell ösztönözni, hogy közvetlen piaci ismereteket szerezzenek, kapcsolatokat építsenek ki, és a piaci impulzusok hatására a termelés szerkezetét jobban az igényekhez igazítsák.

A kormányzat segítette a decentralizációs folyamatot azzal is, hogy az önállóvá válás lehetőségeit pénzügyi eszközökkel támogatta. Különböző kedvezményeket hirdettek meg, elsősorban a nagyvállalatokból való kiszakadás elősegítésére. A nagyvállalatokból 46 önálló vállalat alakult az elmúlt időszakban, és 104 egység önállósult leányvállalati formában. Ezek központi kezdeményezésre alakultak, jó részt pénzügyi kedvezmények segítségével. Az önállósult egységek jelentős része meghatározott időre, részleges vagy teljes mentességet kapott a vagyonszármazékos fizetése alól, a különböző hitelkötelezettségeket két évvel elhalaszthatták a vállalatok. A már önállósult egységek állami alapjuttatást kaptak, és a szakemberellátás költségeinek egy részét is átvállalta a költségvetés. Számos önálló kezdeményezésű változás is lezajlott: 16 vállalat saját kezdeményezésre vált ki az anyavállalatból.

A kormányzat az önállósodás kérdésével a továbbiakban is foglalkozik. A fő irány az, hogy pénzügyi oldalról legyenek meg a feltételek e folyamat természetes, szélesebb körű kibontakozására.

A jövőben az új vállalatok alapításához megfelelő feltételeket kell teremteni. Lényeges, hogy például a különböző gazdálkodó egységek, szervezetek saját maguk alapítsanak új vállalatokat. A pénzügyi rendszer fejlesztése terén az a központi szándék, hogy mind az újonnan létesített, mind a szervezeti változással létrejött vállalatok (beleértve a társulásokat is) kedvezményben részesüljenek.

ÚJ SZERVEZETI ÉS ÜZEMELTETÉSI FORMÁK

Az elmúlt négy évben három üzemeltetési forma honosodott meg, és terjedt el hazánkban: a szerződéses üzemeltetés, a jövedelemérdekeltségű üzemeltetés és

a bérleti rendszer. Ezek alapvetően a belkereskedelemben jelentkező új formák, amelyeknek előnyeit az ágazat jól hasznosította. Ezen üzemeltetési formák köre fokozatosan bővül. Az 1985. december 31-i adatok szerint a kiskereskedelem és a vendéglátás egyharmada ezekben az új formákban működött. Ez a tény arra utal, hogy ha nem is uralkodóvá, de nagyon lényegessé váltak a gazdálkodásnak ezen új jogi és gazdasági keretei. Az elmúlt évek tapasztalatai biztatók: ezekben az új üzemeltetési formákban az egy főre jutó forgalom nagyobb, mint a többi üzemben, és a nyereség is kedvezőbb. Az itt dolgozók mintegy 450 millió forint jövedelemadót fizettek az elmúlt évben, ami a költségvetés számára fontos bevételi forrást jelentett.

Más új szervezeti formák is létrejöttek az elmúlt négyéves időszakban, ezek formája a gazdasági munkaközösség, a vállalati gazdasági munkaközösség, az ipari és szolgáltató szakcsoport és a polgári jogi társaság. E szervezetek körében is dinamikus a fejlődés, és figyelemreméltó eredmények születtek. 1985. december 31-ig több mint 30 000 új szervezet jött létre. E gazdasági szervezetek 0,5 százalékkal növelték a társadalmi munkaidőalapot, az előző évihez hasonlóan teljesítményük 30, míg számuk 20 százalékkal nőtt.

Felmerül a kérdés: milyen egyéni jövedelmek képződnek ezekben az egységekben? Valószínű, hogy a jövedelmek egy része jelentős, de a tárgyilagos vizsgálat itt is szükséges. Ezekben az egységekben 1985-ben 17,8 milliárd forint nettó, tehát adózott jövedelem képződött. Évi átlagban a nettó jövedelem 62 százaléka 50 000 forint alatti, 93 százaléka pedig 100 000 forint alatti, ami arra utal, hogy döntő többségében nincs szó rendkívüli méretű jövedelmekről. Az eredmények és a gazdálkodás jellemző vonásai arra utalnak, hogy ezeknek a közösségeknek megvan a szerepük, jelentőségük és létalapjuk. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek gondok, rendezetlen kérdések, ezek megoldásánál óvakodni kell azonban a szélsőségektől. Tény, hogy az új típusú gazdálkodó szervezetek önmagukban nem oldják meg a népgazdaság hatékonysági gondjait. Már csak súlyuknál, méretüknél fogva sem pótolhatják a nagyüzemek tevékenységét, nem ellensúlyozhatják azok alacsony hatékonyságát. Hézagpótló szerepük azonban az arányszámokkal kifejezhető súlyuknál lényegesen nagyobb.

További sajátossága ezen újtípusú szervezeteknek, hogy nagyobb részük nem igazán vállalkozás, kis tőkével, viszonylag kis kockázattal, nagyon sokszor az állami vállalatok és szövetkezetek eszközeire építve működnek. Azt a megoldást indokolt szorgalmazni, amelyik lehetővé teszi, hogy ezek a különböző gazdasági formációk tényleges vállalkozássá, például kiszövetkezetekké alakulhassanak. A kormányzat ennek feltételeit próbálja megteremteni azáltal, hogy a közös vagyon átvételére 1986-tól érvényes pénzügyi szabályokat alakított ki.

A pénzügyi irányításnak az a véleménye, hogy ezek a szabályok a fejlődés további szakaszában a gazdaság integráns részévé válnak. A gazdasági irányító szervek nem kívánják erőltetni azt, hogy minden ilyen egység kiszövetkezetté alakuljon; a feltételek módosításával, a pénzügyi szabályokkal azonban az ilyen fajta átalakulást segíteni kívánja. Folyamatban van annak a jogszabálynak a kidolgozása, amely biztosítja, hogy a vállalatok, szövetkezetek és a magánosok közös vállalkozási formációja is létrejöhessen.

A szabályozás célszerű módosításával meg kell oldani az arányosabb közteherviselést. A pénzügyi vezetés hajlik arra, hogy a vállalati gazdasági munkaközösségekre külön szabályozást alakítson ki. Mivel ezek a formák konvertálhatók, fennáll az a veszély, hogy a szabályozás módosításával formálisan más vállalkozási formákká szerveződnek át, amit célszerű elkerülni.

A mezőgazdaság és a mezőgazdasághoz kapcsolódó szolgáltatások területén az átalánydíjas formák terjedését kell szorgalmazni. Úgy tűnik, hogy erre van is igény a mezőgazdaságban. A kormányzat szándéka, hogy fellép a visszasságok ellen. A feltételek módosításával olyan változásokat kíván elérni, amelyek az adminisztrációt csökkentik ezen a területen, s amelyek az új gazdálkodási formákat a fő munkaidős vállalkozások felé terelik.

A VÁLLALATVEZETÉSI FORMÁK KORSZERŰSÍTÉSE

A vállalatvezetés új formái (főleg a vállalati tanácsok) nagyobb teret biztosíthatnak az önálló vállalkozásra, csökkentik vagy megszüntetik a közvetlen függést az államigazgatási szervektől. A gazdasági irányítási szervek szándéka az, hogy a szektorok közelebb kerüljenek egymáshoz. Gazdasági és politikai szempontból egyaránt fontos, hogy a vállalatok fölött demokratikus ellenőrzés működjék.

Lehet vitatkozni az időpont helyességén, jókor született-e a korszerűsítési döntés, az új vállalatvezetési formák bevezetése időszerű feladat volt-e? A gyakorlati tapasztalatok és az elméleti megfontolás alapján is úgy tűnik, hogy ilyen nagy változást nem lehet jól időzíteni, és a lényegi változások (előnyeik mellett) sohasem mentesek az átmeneti negatív hatásoktól. Sokan felvetik, hogy a vállalati vezetőket megerősíteni kellett volna, és nem elbizonytalanítani a jelenlegi helyzetben. Lehet vitatni az időpontot, a módszereket is, lehet vitatkozni azon, hogy elég érétek vagyunk-e arra, hogy ilyen formákat alkalmazzunk a magyar gazdaságban (ez utóbbi egyben jogos önkritika is). Lehet vitatni azt is, hogy a gazdálkodás többi elemével harmonizál-e ez a változtatás, tehát a gazdaságirányítási rendszer ezen elemei a társadalom változásainak egyéb elemeivel összhangban vannak-e? Mindezen kételyek mellett megállapítható azonban, hogy alapvetően helyes és szükséges volt a változtatás, mert egybeesik azzal a szándékkal, amely a gazdaságirányítás piacorientáltabb formáját keresi, és azzal is, hogy valamilyen módon biztosítani kívánja a vállalatok társadalmi ellenőrzését.

A Pénzügyminisztérium Ellenőrzési Főigazgatósága elemzést készített, amiből kiderül, hogy azok a vállalatok, amelyekben áttértek a vállalatvezetés új formáira, nem értek el rosszabb eredményeket, mint a többiek, sőt, hatékonyságuk és jövedelmezőségük meghaladja az átlagot; különösképpen a vállalati tanács által irányított formában működő vállalatok körében kedvezők az eredmények. Az átállás gyorsabb, mint ahogyan vártuk: 1986. március 31-ig a vállalatok 70 százaléka tért át az új irányítási formák valamelyikére. Figyelmet érdemlő tapasztalat, hogy – sokak feltételezésével ellentétben – a régi vezetőket döntő többségben újraválasztották, s az igazgatók 97 százalékát megerősítették munkakörükben.

A Pénzügyminisztérium felmérést készített arról, hogy milyenek a tapasztalatok az új vállalkozási formák működése terén. E felmérés eredményei (amelyeknek értékeléséhez figyelembe vették az ágazati minisztériumok tapasztalatait is) sok mindenre felhívták a figyelmet. Például arra, hogy sok a részletező állami szabály, és ezek nincsenek összhangban azzal a törekvéssel, hogy a vállalati tanácsok ténylegesen irányítsák vállalatukat. A kifogásolt szabályokat korrigálni kell, vagy meg kell szüntetni. Nincs kellően tisztázva – és ezért külön szabályozást igényel – a vezető testületek és a munkahelyi demokratizmus fórumainak a kapcsolata. Sokan nem találják a helyüket, nem tudják, hogy a munkahelyi demokráciának korábban kialakult rendje hogyan viszonyul a vállalati tanácshoz, milyen a munkamegosztás, a régi és az új jogosítványok mire adnak felhatalmazást. Ezekben a kérdésekben politikai és gazdasági eligazításra egyaránt szükség van.

Felvetődik az a probléma is, hogy ezekben az új vállalatvezetési formákban érezhetőbbé vált a vagyonérdekeltség hiánya. Úgy tűnik, hogy a mai közegben csak látszólagos, szimulált vagyonérdekeltséget lehetne biztosítani. A napirenden levő témák között szerepel a vagyonérdekeltség megteremtésének vizsgálata.

Tisztázni kell például olyan kérdéseket is, miszerint

- a meg nem választott igazgatók vezessék-e addig a vállalatot, ameddig az új igazgatót megválasztják;
- kell-e az egyesüléshez különböző piacfelügyeleti engedély;
- a munkáltatói jogokat a testület gyakorolja-e vagy a vállalati tanács elnöke?

A problémák, a hiányosságok mellett és ellenére ezek a változások összességükben illeszkednek ahhoz a gazdaságmechanizmus-koncepcióhoz, amelyet a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1984 áprilisában jóváhagyott. Segítik azokat a célokat, amelyeket a párt- és állami vezetés kitűzött. A vállalatirányítás demokratizmusa erősödött, a még meglévő hiányosságok kiküszöbölésével az új irányítási formák működőképessége érzékelhetően javulni fog. Jogos elvárás, hogy az új módon irányított vállalatok hatékony működésük révén hozzájáruljanak társadalmi és gazdasági feladataink sikeres megoldásához, az életszínvonal javulásához, a gazdasági egyensúly helyreállításához, társadalmi–gazdasági fejlődésünk dinamizálásához.

TARGYSZÓ: Gazdasági szerkezet. Gazdasági szervezet.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья представляет собой несколько переработанный вариант доклада, представленного автором на состоявшейся 20—21 мая 1986 года в городе Залаегерсег XV выездной сессии Секции по экономике и статистике промышленности Статистического отделения Венгерского экономического общества.

Автор стремится ответить на вопрос о том, каковой является роль модернизации организационной структуры в развитии системы управления народным хозяйством и каким образом организационная структура примыкает к прочим элементам условий хозяйственной деятельности.

Подробно останавливается на изменении роли финансовой системы в новом хозяйственном механизме, уделяя особое внимание хозяйственной самостоятельности предприятий, функционированию новых форм управления предприятиями.

SUMMARY

The study is the revised version of a lecture given at the 15th Itinerary Session of the Group of Industrial Statistics and Business Management of the Statistical Section of the Hungarian Economic Society held at Zalaegerszeg, 20—21 May 1986.

The author wants to answer the question concerning the place and role of the modernized organizational structure in the development of the system of economic management, moreover how this structure is related with other elements of the economic conditions.

The changes in the role of the financial system within the new economic mechanism are discussed in detail, with special regard to the independence of enterprise management and to the new forms of the latter.

TÁJÉKOZTATÓ

a Statisztikai Szemle szerzői része

I. A *Statisztikai Szemle* a Központi Statisztikai Hivatal tudományos (havi) folyóirata. Terjedelmének túlnyomó részében konkrét statisztikai száanyag alapján elemző tanulmányokat közöl a társadalmi-gazdasági élet minden területéről. Foglalkozik a statisztikai módszertan időszerű problémáival, a statisztikai oktatás és továbbképzés, a statisztikai rendszer, a statisztika hazai és nemzetközi története kérdéseivel. A téma aktualitásának és fontosságának megfelelően helyet biztosít statisztikai adatközlő cikkeknek, kongresszusi, konferenciabezámolóknak stb.

A *Statisztikai Szemle* a hazai és a külföldi statisztikai irodalom ismertetése érdekében *Statisztikai Irodalmi Figyelő* címmel közli a legjelentősebb külföldi könyvek és folyóiratcikkek tartalmi ismertetését, *Bibliográfia* címmel a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címét adja közre, és *Folyóiratszemle* címmel a külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékét jelenteti meg.

II. A t. szerzők a cikkek, tanulmányok stb. közlésre való benyújtásakor az alábbiakat szíveskedjenek figyelembe venni.

1. A cikket 2 (kettő) példányban kell beküldeni a szerkesztőségnek.

A cikkhez mellékelni kell:

a) a cikk tartalmának rövid (1–1 1/2 gépelt oldal terjedelmű) ismertetését;

b) az ábrák megszerkesztéséhez szükséges adatokat.

2. A kéziratot egyoldalasan, kettes sortávolsággal, jól olvasható fekete betűvel kell gépelni. A kézirat bal szélén 3 cm, jobb szélén 1 cm üres rész (margó) maradjon.

3. A beküldött kéziratot alá kell írni. Kérjük feltüntetni a szerző-(k) telefonszámát, lakcímét.

4. A lábjegyzetben megadott kéziratoknál a forma az alábbi:

– könyveknél megadjuk a szerző nevét, a könyv pontos címét, a kötet számát, a kiadót, a kiadás helyét és évét, az oldalszámot.

– folyóiratcikkeknel megjelöljük a szerzők nevét, a cikk címét, a folyóirat nevét, kiadási évét, sorszámát és az oldalszámot.

A tanulmány végén közölt IRODALOM-ban a ténylegesen felhasznált (kivételesen ajánlott) műveket soroljuk fel. Címleírásuk megegyezik a fentiekben leírtakkal, azzal a kivétellel, hogy a mű teljes terjedelmét adjuk meg.

A forrásként felhasznált kiadványokat lábjegyzetben vagy a táblák alatt tüntetjük fel.

Külföldi irodalom idézése esetében a könyvek és a cikkek címét az eredeti nyelven adjuk meg. Abban az esetben, ha az idézett mű (cikk) magyar nyelven is megjelent, az utóbbi forrásra hivatkozunk.

5. A szerzőnek cikkéről minden esetben hasáblevonatot küldünk. A hasáblevonatot a rajta feltüntetett határidőre, tintával korigálva kell a szerkesztőséghez visszaküldeni. Kérjük, hogy a szerző minden egyes levonatot aláírni (kézjegyével ellátni) szíveskedjék. (Több szerző esetén a társszerzők aláírására is szükség van.)

6. A *Statisztikai Szemle* csak önálló írásműveket fogad el közlésre. Más folyóiratban már megjelent cikket, tanulmányt csak kivételesen, külön megállapodás esetében közöl.

A *Statisztikai Szemle*ben megjelent cikk (tanulmány) más folyóiratban csak a forrás megjelölésével közölhető.

7. A szerző cikkét (tanulmányát) tartalmazó folyóiratból a szerkesztőség egy darab tiszteletpéldányt díjmentesen bocsát a szerző rendelkezésére.

8. A szerkesztőség a közlésre el nem fogadott kéziratokat nem őrzi meg.

9. A szerkesztőség címe:

Budapest II., Keleti Károly u. 5–7.
Telefon: 155-208.

AZ ÉPÍTŐIPARI KISSZERVEZETEK FEJLŐDÉSE ÉS INFORMÁCIÓS RENDSZERE*

DUDÁS JÁNOS

A magyar gazdaság új növekedési pályára állításának igénye (vagy röviden a „pályamódosítás” szükségessége) már jó ideje felveti az építőipar struktúrájának a fejlesztését. E struktúrafejlesztés az egyik – talán legfontosabb – eszköze annak, hogy mind az egész gazdaság, mind egyes ágazatai, köztük az építőipar jobban megfeleljenek az intenzív fejlődés követelményeinek: mindenekelőtt a külső és belső egyensúlyi viszonyok javításának, illetve megszilárdításának; a hatékonysági színvonal emelésének, a gazdaság jövedelemtermelő képessége növelésének, vagyis jobban járuljanak hozzá a továbbhaladáshoz szükséges „minőségi tényezők” szerepének növeléséhez.

A gazdaság struktúrájának a fejlesztése azonban nemcsak a „tevékenység” szerinti elrendeződés módosulását tételezi fel, hanem magában foglalja a szervezeti háttér korszerűsödését is. Az új fejlődési pálya által támasztott minőségi igények a szervezeti rendszer olyan változását, lényegében állandó tökéletesítését igénylik, amely a lehető legjobban szolgálja a hatékony működést. A piac szerepének növekedésével, a versenypozíciók jelentőségének erősödésével határozottabban került felszínre a mozgékonyabb, piacképes szervezetek kialakulásának, illetve e folyamat erősítésének szükségessége. Ezt szolgálják azok a kormányzati intézkedések, amelyek a racionalitás követelményéből kiindulva a szervezeti háttér korszerűsítését segítették, illetve segítik, amelyek lehetővé tették a nagy szervezetek osztódását, új, hatékony, mozgékony kisszervezetek létrehozását.

A szervezeti korszerűsítés már hosszabb ideje követelmény az építőiparral szemben is. A szervezetek korszerűsítése már korábban megkezdődött, de igazi lendületet csak az évtized elején hozott kormányzati intézkedéseket követően, 1982 után, az elmúlt években kapott. E lendületben a szükséges jogszabályi háttér rendeződése mellett az is kifejezésre jut, hogy e szervezeti változások gazdasági feltételei már megértek. A gazdaság fejlődése már nem csak igényli, hanem elodázhatatlanná tette, hogy az építőipar szervezetfejlesztése útján is elősegítsék az építőipari igények és a rendelkezésre álló kapacitás (a kereslet és a kínálat) összhangjának kialakulását.

Az igények változó szintje és összetétele jelentős „életteret” kínál a rugalmas, a piaci viszonyokhoz jól alkalmazkodó, hatékony kisszervezeteknek. A gazdaság feszültségei, az építési–beruházási igények struktúrájának lényeges és tartósan ígérkező módosulásai – különösen a nagyobb volumenű építési–beruházási

* Az MKT Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciója által Zalaegerszegen, 1986. május 20–21-én megtartott XV. Vándorülésen megvitatott előadás kissé átdolgozott változata.

igények jelentős (5 év alatti 25 százalékos) csökkenése – azonban napjainkban már mind erősebben követeli a nagyszervezetek alkalmazkodóképességének javítását, azaz az indokolt szervezetfejlesztést.

A továbbiakban a szervezetfejlesztésnek a kivitelezők e körét érintő kérdéseivel nem foglalkozom. Viszont részletesebben kívánok kitérni:

1. a kisvállalkozások számának és tevékenységének alakulására és az erre ható tényezőkre;
2. a kisvállalkozásoknak az országos építési–szerelési tevékenységben betöltött szerepére, a kialakult arányokra;
3. a kisvállalkozások tevékenységének statisztikai számbavételére, illetve az alkalmazott módszer továbbfejlesztésének irányára.

A KISVÁLLALKOZÁSOK SZÁMÁNAK ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK ALAKULÁSA ÉS AZ ERRE HATÓ FONTOSABB TÉNYEZŐK

Az építőipar szervezeti háttérének alakulásában – ha hosszabb időt tekintünk át – a centralizáció és bizonyos – általában mérsékelt – fokú decentralizáció egyidejűleg jelen volt. Az 1980-as éveket megelőző időszakban e két irányú „szervezetfejlődés” együttes jelenléte ellenére a centralizációs törekvések erőteljesebben hatottak, és így nagymértékben elősegítették az európai országok viszonylatában is jelentősnek – de esetenként túlméretezettnek, túlkonzentráltak – tekinthető vállalatok, szervezetek kialakulását. Ebben épp úgy közrejátszott (ha nem is mindig határozott szándékkal) a monopolhelyzet előnyeinek tudatos kihasználása a nagyszervezetek részéről, mint az igények struktúrája, a jelentős számú nagy állami megrendelések (beruházások) által biztosított lehetőségek. Ezek között az elsősorban nagyszervezetek számára kedvező lehetőségek között a kisservezetek alakítása éppúgy háttérbe került, mint a viszonylag kis méretű építési–beruházási és fenntartási igények kielégítése.

Az így kialakult körülmények az egész gazdaságban, de különösen a beruházások–fenntartások területén egyre nagyobb feszültségek hordozóivá váltak. Ezt erősítették a gazdaság ismert egyensúlyi problémái, amelyek a beruházási–fenntartási építési igények és a kapacitások egyensúlya összhangjának hiányában, illetve kiéleződésében is jól megmutatkoztak.

1978-ban és azt követően a gazdaság egyensúlyának megteremtésére hozott intézkedések, közte a beruházások – részben kényszerű, de jelentős – visszafogása új helyzetet teremtett: folyamatosan és erőteljesen megváltozott az igények struktúrája. Visszaszorultak a jelentős állami megrendelések és – az új gazdasági feltételekkel összhangban – szaporodtak a közepes és főleg a kisebb munkák, a beruházási építési igényekkel szemben a fenntartási építési igények (az elmúlt 5 év alatt 16 százalékkal) növekedtek. (Lásd az 1. táblát.) Egyenes következménye volt ez az állami nagyberuházások visszafogásának, valamint a viszonylag gyorsabban megtérülő kisebb, elsősorban vállalati beruházások megvalósítására irányuló beruházáspolitikának, továbbá a fenntartási–építési igények felértékelődésének. Ez a folyamat a hatodik ötéves tervidőszak elején felgyorsult.

Az építési igények strukturális áttrendeződése, a kis munkák számának növekedése és a végeredményben erősödő gazdasági kényszer egyre érezhetőbben igényelte az építőipari szervezetek alkalmazkodóképességének növelését, illetve bizonyos szervezeti átalakulását. Erre hívták fel a figyelmet az adatok is. Míg a kivitelező építőipari szervezetek építőipari tevékenysége évről évre csökkent, az építőiparba nem tartozó szervezetek építőipari tevékenysége 1983-ig dinamikusan növekedett. (Lásd a 2. táblát.) Ezt a nem építőipari szervezetek kisebb méretű építőipari

részlegeinek, szervezeti egységeinek mozgékonyága, a kis munkákra való alkalmassága tette lehetővé.

1. tábla

Az átadott építmények (munkák) számának és értékének alakulása a kivitelező építőiparban

Év	A beruházási			A fenntartási		
	munkák					
	száma	értéke (millió forint)	átlagos értéke (millió forint)	száma	értéke (millió forint)	átlagos értéke (millió forint)
1975*	7 346	47 942	7	1 545	5 207	3
1976*	5 399	45 716	8	1 621	6 061	4
1980	3 734	56 111	15	973	6 129	6
1981	3 372	52 456	16	1 016	6 491	6
1982	3 369	53 455	16	1 152	8 057	7
1983	3 348	55 916	17	1 134	8 000	7
1984	3 077	62 222	20	1 195	10 520	9
1985	2 759	53 507	19	1 207	9 716	8

* 1980-tól a 2 millió forintnál, a korábbi években az 1 millió forintnál nagyobb értékű építményekre (munkákra) vonatkozó adatok.

2. tábla

Az építési–szerelési tevékenység volumenének alakulása

Év	A kivitelező	A nem építőipari	A magán- építőipar	Az országos építőipar
	szervezetek			
	építési–szerelési tevékenységének alakulása (index: 1975. év = 100,0)			
1976	104,6	106,3	101,1	104,6
1980	111,4	115,9	112,6	112,7
1981	108,5	122,8	109,3	112,5
1982	105,3	129,1	116,0	113,3
1983	99,4	123,0	130,0	110,1
1984	94,4	113,0	141,1	106,1
1985	86,5	107,9	141,9	100,4

A kialakult objektív gazdasági feltételekből (az építési igények tényleges struktúrájából) eredő szükséglet mellett e folyamatot jogilag segítették a Minisztertanács és a Gazdasági Bizottság 1980. évi határozatai, melyek – mint ismeretes – megnyitották az utat a kisvállalkozások szervezése előtt, és társadalmilag–politikailag is segítették e folyamatot. Ezt követően 1982-ben az építőiparban is megkezdődött az új típusú gazdasági szervezetek, kisvállalkozások létrehozása. (Az a célkitűzés azonban, hogy a kisvállalkozások elsősorban a fogyasztási szolgáltató tevékenység szervezeti keretét jelentsék e szakmai területen is, csak kismértékben valósult meg.) Az új vállalkozási formák az építőiparban főként a szocialista építőipari szervezetek tevékenységének kiegészítését szolgálják, azok alvállalkozóiként vagy önálló vállalkozóként a szocialista szervek építési igényeit elégítik ki.

Az új szervezeti formák közül

- az önálló jogi személyiséggel rendelkező kisvállalatok és kisszövetkezetek az építőipar szervezetei;
- az építőipari szervezetekhez kapcsolódó, de önállóan tevékenykedő vállalati gazdasági munkaközösségek, ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok – az alkalmazásban állók kiegészítő gazdaságainak részeként – a szocialista építőipar tevékenységét növelik, kiélemezik;
- a gazdasági munkaközösségek és a polgári jogi társaságok a magánszektorhoz tartoznak.

Az új szervezeti formák az építőiparban gyorsan elterjedtek, ami azt bizonyítja, hogy tevékenységükre szükség van, az építési igények olyan szféráját képesek kielégíteni, amelyhez a nagyobb építőipari szervezetek nehezen alkalmazkodnak. E rugalmas kisszervezetek bizonyos területeken könnyebben szervezhetőek, mint a nagyobb építőszervezetek. Az építési piacon esetenként „konkurensként” lépnek fel azokkal a nagyobb szervezetekkel szemben (amire a versenytárgyalások során több példa akadt), amelyekből kiváltak, vagy amelyeknek alvállalkozói.

A vállalati gazdasági munkaközösségek, az ipari szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok szorosán kapcsolódnak az „anyavállalathoz”. E kisszervezetek általában mint alvállalkozók olyan részfeladatokat végeznek el, amelyekre csak kevés („szűk”) kapacitás áll rendelkezésre, vagy amelyek más szervezetek alvállalkozásában drágábban, a vállalkozó igényéhez kevésbé alkalmazkodva valósíthatók meg.

Összességében a kisvállalkozások elterjedése megindította azt a szervezeti decentralizációs folyamatot, amely javítja az építőipar alkalmazkodóképességét az építési igényekhez, mind a tevékenység belső struktúráját, mind méretét tekintve. Azáltal, hogy közelebb viszi egymáshoz a kínálati és a keresleti oldalt, segíti az építési piac kialakulását, illetve erősödését, funkciójának érvényesítését: a vállalkozó jellegű építőipar kialakulását.

Hatékonyági oldalról tekintve a kisvállalkozásokat – bár a kép eléggé bonyolult –, különösen a vállalati gazdasági munkaközösségek és a szakcsoportok növelik az élőmunka-ráfordítást, javítják az eszközkivhasználást. A kisvállalatok és kisszövetkezetek élőmunka-igényesebb termelési struktúrájukkal javítják a nettó termelékenység mutatókat, kis eszközleköltéssel tevékenykednek.

A kisszervezetek számának gyors növekedése életképességükön, rugalmasságukon kívül természetesen arra is következtetni enged, hogy létfeltételeik, gazdasági környezetük, „jövődélmezőségi” feltételeik, nem utolsósorban a közreműködők bér- és jövedelemviszonyai kedvezők.

Természetesen nem lenne helyes megfeledezni a tapasztalható, megoldásra váró jelenségekről sem. A kisszervezetek által biztosítható társadalmi-gazdasági előnyök megóvásával (megerősítésével) együtt célszerű a fellelhető negatív összefüggések feltárása. Az ilyen rugalmas közelítés helyességét támasztja alá a kisszervezetek számának és tevékenységének rohamos növekedése is, mely reális társadalmi-gazdasági szükséglet nélkül nem lenne lehetséges.

a) Az építőipari kisszervezetek számának alakulása, szakágazati arányai

A kisvállalkozási formák létrejöttét biztosító határozatok és a gazdálkodásukat szabályozó rendelkezések kiadását követően 1982-ben az építőiparban élénk „alakulási” hullám kezdődött. Már 1982 végéig: 57 kisvállalat és kisszövetkezet, az építőipari „gazdaszervezeteknél” pedig közel 850 vállalati gazdasági munkaközösség és ipari, szolgáltató szövetkezeti szakcsoport jött létre. 1985 végén pedig már 327 kisvállalat és kisszövetkezet, valamint az építőipari gazdaszervezeteknél 2956 vállala-

lati gazdasági munkaközösség és ipari szolgáltató szövetkezeti szakcsoport működött.

A kisvállalatok száma 1985 végén 78 volt, egy részük építőipari vagy nem építőipari szervezetekről leányvállalatként vált le.

A kisszövetkezetek alakulásának üteme különösen 1985-ben volt nagymértékű, ez év végére számuk elérte a 249-et. Ezek a kisszövetkezetek nagyrészt újonnan létrejött szervezetek, mivel az építőipari szövetkezetek kisszövetkezetté alakulása nem jellemző.

A kisszervezetek köre 1985-ben olyan formai elhatárolás következtében is növekedett, hogy az építőipari vállalatok és közös vállalatok egy része a számviteli elszámolás és a statisztikai adatszolgáltatás „egyszerűsített” rendszerébe került, amely a számbavétel módját tekintve azonos a kisvállalatokéval és kisszövetkezetekével. Ez azonban nem jelent decentralizációt, mivel a gazdálkodási formától független.

3. tábla

A kisvállalkozások száma az építőiparban

Vállalkozási forma	1982.	1983.	1984.	1985.
	évben működő szervezetek száma*			
Kisvállalatok	10	27	57	78**
Kisszövetkezetek	47	84	115	249**
Építőipari gazdaszervezetek mellett működő – vállalati gazdasági munkaközösség	746	1733	2486	2556
– ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoport	100	208	339	400
Önálló gazdasági munkaközösségek	564	1194	1896	2372

* December 31-én.

** Egyéb, egyszerűsített adatszolgáltatást teljesítő vállalatok és szövetkezeti közös vállalatok együtt.

Az építőiparba tartozó 78 kisvállalat közül 1985 végén 68 a kivitelező építőiparban (50 a magas-, 3 a mély- és 15 az építési szak- és szerelőiparban), 10 pedig az építőipari tervezés, kutatás, beruházások szervezése és lebonyolítása ágazatban tevékenykedett.

Az építőipari kisszövetkezetek 1985. év végi számának ágazati megoszlásában a kivitelező építőiparba 225 (a magasépítő-iparba 150, a mélyépítőiparba 6, az építési szak- és szerelőiparba 69) szervezet tartozott, a tervezést, szervezést és lebonyolítást 24 kisszövetkezet tekintette főtevékenységének.

A vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok 66 százaléka a magasépítő-iparba, 8 százaléka a mélyépítőiparba, 7 százaléka a szak- és szerelőiparba, 19 százaléka a tervezés, szervezés, lebonyolítás ágazatba tartozó gazdaszervezet mellett jött létre 1985. december 31-ig.

Az építőiparon kívüli ágazatokban végzett építőipari tevékenység magas aránya a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok tevékenységére is jellemző. 1985-ben a nem építőipari gazdaszervezetek mellett működő 17 709 vállalati gazdasági munkaközösség, továbbá 2213 szakcsoport végzett építőipari tevékenységet.

b) A kisvállalatok, kyszövetkezetek tevékenységének alakulása

A kyszervezetek tevékenysége megalakulásuk óta dinamikusan növekedett. (A kyszervezetek megalakulása folyamatosan, év közben történt, ezért az év végi szervezetszám és az év folyamán elért árbevétel dinamikája jelentősen eltér. E szervezetek ugyanis nagyobb árbevételhez többnyire csak az alakulásukat követő évben jutnak.)

4. tábla

Az építőipari kisvállalatok és kyszövetkezetek árbevételének alakulása

Vállalkozási forma	Az árbevétel az			
	1982.	1983.	1984.	1985.
évben (millió forint)				
	Összes tevékenység			
Kisvállalatok	124	934	2653	3107
Kiszövetkezetek	375	888	1827	4302
Együtt	499	1822	4480	7409
	Építőipari tevékenység			
Kisvállalatok	122	781	2083	2375
Kiszövetkezetek	343	779	1577	3553
Együtt	465	1560	3660	5928

Az építőiparba tartozó kisvállalatok és kyszövetkezetek árbevétele 1982 óta számukat meghaladó mértékben növekedett, ami tevékenységük felfutásából, körének kiszélesedéséből, e szervezetek nagyságának fokozatos növekedéséből adódik. (1985-ben az egyszerűsített adatszolgáltatást teljesítő szervezetek átsorolása is erősítette ezt a folyamatot.)

Figyelmet érdemlő tendencia, hogy a kisvállalatok, kyszövetkezetek tevékenységének arányai fokozatosan az alaptevékenységen kívüli tevékenységek felé tolódtak el. 1982-ben még tevékenységüknek 93 százalékában végeztek építőipari tevékenységet, 1985-ben már csak 80 százalékban. Tekintetbe véve az építési piac bizonytalanságait, e szervezetek eleve heterogén tevékenységi körre alakulnak. Ágazati hovatartozásuk azért gyakoribb felülvizsgálatot igényel, mint a kialakult profilú „hagyományos” építőipari szervezeteké.

Az építőipari kisvállalatok és kyszövetkezetek árbevétele a kivitelező építőipar bruttó termelési értékéből 1985-ben 5,8 százalékot tett ki. Ebből növekvő a kyszövetkezetek aránya, melyek tevékenységének hányada nő a szövetkezeti építőipar bruttó termelésén belül is.

1986 elején a kyszövetkezetek száma tovább szaporodott, feltételezhetően az anyagi érdekeltség (adózás) miatt a gazdasági munkaközösségek és a szakcsoportok a kyszövetkezetté „válást” előnyösnek érzik. Emellett minden bizonnyal a kezdeti vagyonadó-mentesség is kedvez az új kyszervezetek alakulásának. Ilyen motívációkkal – más területhez hasonlóan – a jövőben az építőiparban is számolni kell.

1985 végén a kisvállalatok és kyszövetkezetek foglalkoztatták a kivitelező építőipari létszám 6,5 százalékát. Az összes létszám mindkét vállalkozási formában jelentősen, de az árbevételüknél kisebb ütemben növekedett. E kyszervezetekben 1985-ben már 19 586 főt foglalkoztattak.

5. tábla

Az építőipari kisvállalatok és kisszervezetek foglalkoztatottjainak évi átlagos létszáma

Vállalkozási forma	A foglalkoztatottak száma az			
	1982.	1983.	1984.	1985.
	évben (fő)			
Összes kisvállalat	2 935	6 732	.
Összes kisszervezet .	.	2 473	3 894	.
<i>Együtt</i>	<i>1 632</i>	<i>5 408</i>	<i>10 626</i>	<i>19 586</i>

A teljes munkaidős létszám átlagbérére 1985-ben a kisvállalatoknál mintegy 6670 forint, a kisszervezeteknél körülbelül 7370 forint volt. Az átlagbér mind a fizikai, mind a nem fizikai állománycsoportban egyaránt meghaladta a hagyományos építőipari szervezetekben teljes munkaidőben dolgozók átlagbérét. Különösen a kisszervezeteknél nagy az eltérés, havonta 1780 forinttal volt magasabb az átlagbér, mint a hagyományos szervezeti kivitelezőknél.

c) Vállalati gazdasági munkaközösségek, ipari és szolgáltató szervezeti szakcsoportok

Az építőiparban az új szervezeti formák közül leginkább az önálló jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek, ezen belül a vállalati gazdasági munkaközösségek terjedtek el. Az építőipari szervezettek számához képest a szakcsoportok száma lényegesen kisebb.

1982 végéig az építőipari gazdaszervezeteknél már 846 vállalati gazdasági munkaközösség és szakcsoport alakult, számuk 1983-ban több mint kétszeresére, 1984-ben 45 százalékkal, 1985-ben pedig 4,6 százalékkal nőtt az előző évihez képest, és számuk 2956 volt.

Általában nem a kapacitástöbblettel, foglalkoztatási gondokkal küszködő szervezetek adtak lehetőséget a belső kisvállalkozásokra, hanem inkább a munkaerőhiányra „panaszkodó” nagyvállalatok, illetve általában azok, amelyeknek a termelési feladatok teljesítésében erre szükségük van. A gazdavállalatok két fontos probléma megoldását remélték e vállalkozások elterjedésétől:

– egyrészt, hogy a kényszerű kooperációkat, alvállalkozókat helyettesítő „belső” kisvállalkozások munkájának közvetlen befolyásolása révén termelésük folyamatosságát biztosíthatják;

– másrészt, hogy a legjobb dolgozóiknak – e szervezeti formákban – az átlagosnál jobb kereseti lehetőséget teremthetnek, aminek munkaerő-megtartó hatása is van.

A gazdaszervezetekhez kapcsolódó kisvállalkozások többlettermelésüket a vállalati eszközök jobb kihasználásával, többletbefektetés nélkül érik el. Így, ahol indokolt és lehetséges ezek szervezése, működésük népgazdasági szempontból is előnyös lehet.

1984-ben az építőipari népgazdasági ágba sorolt szervezetek 59,6 százalékánál működött – szervezetenként átlagosan 10 – vállalati gazdasági munkaközösség és 25,1 százalékánál – átlagosan 3 – ipari és szolgáltató szervezeti szakcsoport. (1985-re ezek az információk nem állnak rendelkezésre.)

A vállalati gazdasági munkaközösségek és a szakcsoportok együttes árbevétele 1985-ben, az építőipari szervezetek bruttó termelési értékéhez viszonyítva, 2,4

százalékot tett ki. A mintegy 3,1 milliárd forintból a vállalati gazdasági munkaközösségek 1627 milliót, a szakcsoportok 1476 milliót teljesítettek.

6. tábla

*Az építőipari szervezetek mellett működő
kisvállalkozások árbevétele*

Vállalkozási forma	Az árbevétel az			
	1982.	1983.	1984.	1985.
	évben (millió forint)			
	Összes tevékenység			
Vállalati gazdasági munkaközösségek	1042	1618	1627
Szakcsoportok	299	758	1476
<i>Együtt</i>	<i>403</i>	<i>1341</i>	<i>2376</i>	<i>3103</i>
	Építőipari tevékenység			
Vállalati gazdasági munkaközösségek	820	1132	1139
Szakcsoportok	195	541	1048
<i>Együtt</i>	<i>.</i>	<i>1015</i>	<i>1673</i>	<i>2187</i>

Az árbevételi adatok szerint az építőipari szervezetek mellett működő kisvállalkozások árbevételének 1984-ben és 1985-ben kisebb hányada származott az építőipari tevékenységből, mint 1983-ban. Az árbevétel növekedési üteme meghaladja a szervezetek számának növekedését, ami tevékenységük fokozatos fejlesztésének, felfutásának következménye. Ennek feltételeit a gazdaszervezetek anyagkészlete és állóeszköz-állománya, valamint a gazdaszervezetek állományába tartozó munkakerő többnyire munkaidőn túli foglalkoztatása teremti meg.

A népgazdaságban építőipari tevékenységet végeznek azonban az építőiparba nem tartozó gazdaszervezetek mellett működő vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok is. Az ezek által végzett építőipari tevékenység értéke 1985-ben 5,1 milliárd forint volt, amelyből 4,0 milliárd a mezőgazdasági gazdaszervezetek mellett működő ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok teljesítményeiből adódik.

A gazdaszervezetekhez kapcsolódó kisvállalkozások nem vállaltak nagyobb mértékű külső munkákat. Az alapításukkor elképzelésekkel ellentétben az összes árbevételből a lakossági szolgáltatások árbevételének aránya igen alacsony. (1984-ben a vállalati gazdasági munkaközösségeknél 2,9, a szakcsoportoknál 2 százalék volt.)

Az építőipari gazdaszervezetek mellett működő vállalati gazdasági munkaközösségek részmunkaidőben dolgozó tagjainak száma 1982-ben 7600, 1983-ban 17 244, 1984-ben 25 147, 1985-ben 27 102 fő volt (december 31-én). Az ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok taglétszáma az év végén 1982-ben 830, 1983-ban 3498, 1984-ben 6711, 1985-ben 11 261 főt tett ki, amelyből 3253 fő volt a főállású tagok száma. Összességében a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok tagjainak létszáma az 1982. évi több mint 8000 főről 1985 végéig meghaladta a 38 000 főt. A szakcsoportok főállású tagjai kivételével ez több mint 35 000 főnek (az építőiparban foglalkoztatottak 10 százalékának) munkaidőn kívüli foglalkoztatását jelenti.

A tagok havi jövedelmének nagysága 1985-ben a vállalati gazdasági munkaközösségeknél 2896 forint, a szakcsoportoknál 4128 forint volt. A gazdaszervezetekhez kapcsolódó kisvállalkozásokban is részt vevők jövedelme 50–70 százalékkal (esetenként még többel is) meghaladta az ebből kimaradók munkaviszonyból származó havi keresetét.

Bár az esetek többségében a többletjövedelmek mögött főmunkaidőn kívüli és intenzívebb teljesítmény áll, a vállalatokon belüli feszültségek forrása az, hogy a gazdaszervezetek valamennyi dolgozójának – esetleg egyéni szándéka ellenére – nincs lehetősége kisvállalkozásban részt venni.

A vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok tagjai részére „kiáramló” jövedelem 1985-ben az építőipari szervezetek teljes munkaidőben foglalkoztatott dolgozói keresettömegének mindössze 6,0 százalékát tette ki. E ténylegesen alacsony arány azonban nem jelenti azt, hogy hatásainak vizsgálata szükségtelen vagy lebecsülendő.

A KISVÁLLALKOZÁSOK SZEREPE AZ ORSZÁGOS ÉPÍTÉSI–SZERELÉSI TEVÉKENYSÉGBEN

Az építőipari tevékenység szervezeti kereteiben tapasztalható decentralizációs folyamat, a szervezetek számának növekedését figyelembe véve, jelentős. A kisservezetek tevékenységének aránya az országos építés–szerelésben még 1985-ben is csak kiegészítő jellegű volt. Ugyanakkor jól illeszkedik az egészhez. Fő arányaik:

– a kivitelező építőiparba tartozó kisvállalatok és kisservezetek 1985-ben együttesen 5,1 milliárd forint értékű építési–szerelési tevékenységet végeztek, a kivitelező építőipar teljesítményének 5,5, az országos építési–szerelési tevékenységnek pedig 2,6 százalékát;

– a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok építési–szerelési tevékenysége országosan 1985-ben 7,3 milliárd forintot tett ki, együttesen 3,8 százalékkal egészítik ki az országos építési–szerelési teljesítményeket; többnyire alvállalkozóként részfeladatokat vállalnak, így a vállalkozói szférában gyakorlatilag nem versenytársai az építőipari szervezeteknek.

Az építő-kisiparosok az országos építési–szerelési tevékenység 12,7 százalékát végzik, és a lakosság hozzájárulása 1985-ben 9,3 százalék volt, a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok együttes teljesítménye pedig a magán-építkezések mintegy 16,8 százalékának megfelelő nagyságú.

A kisvállalatok, kisservezetek, a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok együttesen az összes építőipari teljesítménynek 5,9 százalékát adják. (Ez a lakossági és a magán-építőipar együttes teljesítményének alig több mint egynegyede, 28 százaléka.)

A KISVÁLLALKOZÁSOK TEVÉKENYSÉGE STATISZTIKAI SZÁMBAVÉTELI MÓDSZERÉNEK TOVÁBBFEJLESZTÉSE

Az irányítás, az előrelátás, a helyzetmegítélés szükségessé teszi, hogy a gazdaság minden szektoráról megfelelő információkkal rendelkezünk. Ebből az igényből kiindulva a kisvállalkozások alakulásának kezdetekor, 1982 első félévében a Központi Statisztikai Hivatal az építőipar területére vonatkozóan is kialakította azt az információs rendszert, amely – egy minimálprogram keretében – az építőipari kisservezetek legfontosabb mutatóit veszi számba. E program elé két fő követelményt állítottunk:

1. biztosítani kell, hogy a megalakult kisservezeteket jellemző legfontosabb információk rendelkezésre álljanak;

2. az alkalmazott statisztikai számbavételi gyakorlat reálisan számoljon az építőipari korszervezetek adminisztrációs lehetőségeivel, az adatigény ne jelentsen számukra nehézséget, illetve súlyos adminisztrációs terheket.

E követelményeket szem előtt tartva, a statisztikai megfigyelés – a korszervezetek adminisztrációs lehetőségeivel számolva – féléves gyakorisággal néhány adat számbavételére, az árbevétel, valamint a munkaügy alapvető mutatószámaira terjedt ki.

A szükséges legfontosabb információk biztosítása céljából kétféle adatgyűjtést szerveztünk.

a) Az egyik a kisvállalatok és korszövetkezetek adatszolgáltatásaként tartalmazza:

- az árbevétel tevékenységi fajtánkénti (ipari, építőipari, egyéb) részletezését;
- a munkaerő-forgalom főbb adatait, a foglalkoztatott létszám-, bér-, kereseti adatokat a főbb állománycsoportokra, a december 31-i létszám fontosabb adatait;
- az éves beruházási teljesítés és üzembe helyezés mutatóit.

1985-től a jelentés az építőipari szervezeteknél szakmai betétlappal bővült, ami az építőipari szervezetek szerződésállományát, kivitelezés alatt álló építkezéseinek fontosabb adatait, valamint befejezett vállalkozói termelésének jelleg szerinti bontását tartalmazza.

Az egyszerűsített adatszolgáltatói körre elrendelt jelentés 1985-ben negyedéves gyakoriságú lett. Ugyanakkor 1985-ben éves jelentést is küldenek az egyszerűsített adatszolgáltatást teljesítő szervezetek, amelynek ágazatspecifikus betétlapja a befejezett vállalkozói termelés építménycsoportonkénti és jelleg szerinti részletezését tartalmazza. Bővebb lett az árbevétel tevékenységi részletezése (egységes szervezeti mutatókör), a beruházások megfigyelése is.

Az egyszerűsített adatszolgáltatás negyedéves és éves rendszere a statisztikai mutatók lényegesen szűkebb körét tartalmazza, mint a hagyományos adatgyűjtés. A legfontosabb mutatók azonban integrálhatók az egységes rendszerbe, együttesen kezelhetők a feldolgozásoknál és a tájékoztatásban.

b) A másik adatgyűjtési kör a vállalati gazdasági munkaközösségek, ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok ún. „Összevont statisztikai beszámolójelentése”, amit szintén 1982-ben rendeltek el. Ez a jelentés 1985. I. félévig biztosította a kisvállalkozások árbevételi adatait tevékenységi részletezésben, a vállalati gazdasági munkaközösségi tagok létszámára és jövedelmére vonatkozó fontosabb adatokat, a szakcsoportok tagjainak és alkalmazottainak főbb munkaügyi adatait (létszám, személyi jövedelem) és a beruházások teljesítésére és üzembe helyezésére vonatkozó mutatókat.

A jelentés kitöltésére kezdetben a gazdaszervezet, majd 1984-től a vállalati gazdasági munkaközösség, szakcsoport volt kötelezett. A teljeskörűség biztosítása mindvégig sok gondot okozott, mivel a kisvállalkozás működési helye és a gazdaszervezet székhelye nem mindig esett egybe, s az adatszolgáltatás személyi feltételei sem voltak biztosítva. Népgazdasági szinten több mint 20 000 kérdőív feldolgozására, ellenőrzésére volt szükség, a munkaráfordítás viszont nem állt arányban e kisvállalkozások tevékenységének volumenével. Ezért 1985 második felében a Központi Statisztikai Hivatal az ezekre a vállalkozásokra vonatkozó közvetlen adatgyűjtés helyett a közvetett információszerzés mellett döntött. E célra átveszi a vállalati gazdasági munkaközösségek és a szakcsoportok megfelelő adatait a Pénzügyminisztériumtól. Ezek az adatok szűkebb körű információkat tartalmaznak, gyakorlatilag az összes árbevételre és a fontosabb létszámadatokra korlátozódnak. Ez

kétség kívül megszorítást jelent mind az irányítás információellátása, mind elemzési szempontból.

Az építőipari tevékenységre elkülönített adatok így már 1985. évre sem állnak rendelkezésre. A gazdaszervezet ágazata szerinti feldolgozás a tevékenységi adatokat nem biztosítja, ezért az építőipari és a nem építőipari szervezetektől egyaránt – 1985-től kezdődően a hagyományos statisztikai adatgyűjtés keretében – megkérdezzük, hogy alvállalkozóként a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok számukra milyen értékű építési–szerelési tevékenységet végeztek. Feltételezve, hogy e vállalkozási formák a lakosság részére csak kis hányadban végeznek építőipari tevékenységet, és a vállalkozásban végzett munkák nem jelentősek e körben, nagyságrendileg megbízható információkat nyerünk a gazdaszervezetektől a vállalati gazdasági munkaközösségek és szakcsoportok építési–szerelési alvállalkozói teljesítményeiről.

c) Nem központi statisztikai hivatali adatgyűjtésre alapozva biztosítunk információkat a gazdasági munkaközösségekről és a polgári jogi társaságokról.

A kisvállalkozások közül legkevesebb információval az önálló gazdasági munkaközösségekről, polgári jogi társaságokról rendelkezünk. E szervezetekről 1982 óta nem gyűjtöttünk adatokat, kezdettől a Pénzügyminisztérium információit használjuk fel. E szervezetek árbevételének tevékenységi arányai becsültek és nem ismert az sem, hogy milyen mértékben végeznek munkákat közületek és magánmegrendelők részére. A magán-lakásépítkezéseken és más magánépítkezéseken végzett munkák értékét a lakosság építési–szerelési teljesítményéből becsüljük.

A szocialista szervek részére végzett munkák azok saját termelési (árbevételi) adataiban nem szerepelnek. Mivel az építőipari tevékenység végzésére alakult gazdasági munkaközösségek bruttó tevékenységének nagysága 1985-ben megközelítette az építőipari kisvállalatok és kissovetkezetek teljesítményeit, összetételéről és jellegéről célszerű lenne részletesebb információkat gyűjteni.

d) Az információs rendszer része a kisvállalatok és kissovetkezetek egyszerűsített éves mérlegbeszámolója is, amelyből – az előbbieket kiegészítésére – a legfontosabb pénzügyi mutatók állnak rendelkezésre.

Tapasztalataink szerint ezek a kissovetkezetek 30–40 fővel jelentős értékű építményeket valósítanak meg, így adatgyűjtési rendszerük továbbfejlesztése során indokoltnak tűnik annak mérlegelése, hogy a 2 millió forintnál nagyobb értékű építmények esetében az átadási jelentőlapot is kitöltsék. Ebből következtetni lehetne például arra, hogy milyen fajlagos költséggel és kivitelezési idővel valósítják meg az építményeket és mely technológiák alkalmazását részesítik előnyben.

•

A kialakított információs rendszer, a különböző információs csatornák lehetőségeinek hasznosítása segíti a kissovetkezetek helyzetének, mozgásainak megítélését, társadalmi–gazdasági hatásainak mérlegelését. Különösen növeli ennek fontosságát e szervezetek nagy száma, dolgozóik jelentős létszáma, valamint számuk és tevékenységük dinamikus mozgása. Csak jól működtetett és megfelelő időben és módon korszerűsödő információs rendszer segítségével nyílik lehetőség arra, hogy reálisan számolni lehessen a kissovetkezetek nyújtotta gazdasági előnyökkel, illetve kellő időben felfigyelhessünk a mutatkozó negatív összefüggésekre, elősegítve azok felszámolását.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является несколько переработанным вариантом доклада, обсужденного на выездной сессии секции по экономике и статистике промышленности Статистического отделения Венгерского экономического общества, проведенной 20—21 мая 1986 г. в городе Залаэгерсег.

Перевод венгерской экономики на новые рельсы экономического роста вызвал необходимость в совершенствовании структуры строительства. В результате организационной перестройки были созданы т.н. мелкие организации, которые являются эластичными, хорошо приспосабливающимися к запросам формами строительной деятельности.

В статье показана динамика числа и деятельности указанных мелких организаций в 1982—1985 гг., а также их дополняющая роль в рамках государственной строительномонтажной деятельности, далее приводится метод статистического учета в этой области.

SUMMARY

The article is a revised version of the lecture discussed at the 15th Itinerary Session of the Group of Industrial Statistics and Business Management of the Statistical Section of the Hungarian Economic Society, held at Zalaegerszeg, May 20—21, 1986.

Readjustment of the Hungarian economy to the new growth path in the early 1980s necessitated the improvement of the structure of building and construction. As a result of the reorganization, so-called small production-units evolved which are flexible enough and adapt better to the new requirements.

The article shows the development of the number and activities of small organizations between 1982 and 1985, their (complementary) role in the construction and installing activity of the country as well as the method of their statistical observation.

FÖLDTERÜLET, 1960—1985

BORBÉLY LÁSZLÓ

Az ország földterületének tulajdoni (használati) viszonyaiban bekövetkezett változások és a változások okainak vizsgálata mindenkor fontos feladat, mert a föld

- minden társadalmi és gazdasági tevékenység alapja;
- nemzeti vagyonunkban közel egyötöd a földvagyon értéke;
- a mezőgazdaság legfőbb termelőeszköze;
- az élelmiszer-termelés meghatározó forrása;
- a társadalompolitikai döntések fontos tényezője.

A földügyek jelentőségét alátámasztotta az MSZMP XI. kongresszusa, amely kinyilvánította, hogy a földterület nemzeti kincs.

E tanulmány keretében a földdel mint a mezőgazdaság legfőbb termelőeszközével foglalkozunk és elsősorban a földtulajdonban, a földhasználatban az elmúlt 25 esztendő során bekövetkezett változásokat mutatjuk be. A földhasználati változások okai közül kiemeljük a termőföld csökkenését és a művelésiág-változtatások engedélyezésének vizsgálatán, összesítésén keresztül választ kívánunk adni arra a kérdésre: hová lett 1946-tól 1985-ig kereken 990 000 hektár mezőgazdasági, illetőleg 900 000 hektár szántóterület.

A FÖLDTULAJDONVISZONYOK

A felszabadulás után a társadalmi és a gazdasági életben bekövetkezett változások a földtulajdonviszonyokban is tükröződtek. A földreform során a földhöz juttatás végső sorban nem a termelési célokat szolgálta, és csak kezdeti lépés volt a szocialista nagyüzemi termelés felé vezető úton. Követte az 1949-ben megindult termelőszövetkezeti mozgalom, amelynek végső sikere azt jelentette, hogy a magyar mezőgazdaság a fejlettebb szocialista tulajdonon alapuló nagyüzemi gazdálkodásra tért át. A mezőgazdaság szocialista átszervezése lényegében 1962-ben fejeződött be, és 1963 óta a mezőgazdasági szövetkezetek közel változatlan nagyságú területen gazdálkodnak.

Termelési célokat szolgál, és tulajdoni változást is jelent az 1965. évi törvény rendelkezése, amely szerint állami tulajdonba kell venni a magánszemélyek tulajdonában levő és a felhívás ellenére műveletlenül hagyott mezőgazdasági földet.

Jelentős változást jelentett a földtulajdonviszonyokban, hogy az 1967. évi földtörvény – az MSZMP IX. kongresszusa határozatának szellemében – új tulajdonformát hozott létre: a szövetkezeti földtulajdont. A törvény a termelőszö-

vetkezetekben a földtulajdon és a földhasználat egységét teremtette meg, ami a nagyüzemi gazdálkodás megszilárdítását is jelentette, és megakadályozta, hogy a termelőszövetkezeti földek egyéni tulajdonba kerüljenek vissza. 1968 óta a szövetkezeti földtulajdon növekedése a meghatározója a tulajdonviszonyok alakulásának.

A tulajdonviszonyok egységes szemlélet szerinti alakítását szolgálta az MSZMP XI. kongresszusának a földtulajdonnal kapcsolatos programnyilatkozata. Eszerint az állami tulajdonban levő földek eladását fokozatosan csökkenteni és néhány év múlva meg kell szüntetni, a mezőgazdasági szövetkezetek használatában levő földek fokozatos szövetkezeti tulajdonná válását szorgalmazni kell, és a magánkézben levő földek adásvételét állami ellenőrzés alá kell venni.

A földtulajdonviszonyok alakulásának áttekintéséhez az 1968. évi és az 1985. évi adatokat mutatjuk be.

1. tábla

Az ország területének megoszlása tulajdon szerint

Tulajdon	1968.	1985.	Változás (ezer hektár)	1968.	1985.	Index: 1968. év = 100,0
	évben (ezer hektár)			évben (százalék)		
Az összes földterület						
Állami	4409	3149	-1259	47,4	33,9	71,4
Szövetkezeti*	5	3229	+3224	0,0	34,7	-
Szövetkezeti tagok által be- vitt	3955	2240	-1715	42,5	24,1	56,6
Szövetkezeti tagoké (szemé- lyi)	464	281	-183	5,0	3,0	60,7
Egyéb egyéni	470	404	-67	5,1	4,3	85,8
Összesen	9303	9303	-	100,0	100,0	100,0
A szövetkezetek használatában levő földek						
Állami	1521	226	-1295	27,8	4,0	14,9
Szövetkezeti*	5	3227	+3222	0,0	56,7	-
Tagoké és velük azonos jogállású személyeké	3955	2240	-1715	72,2	39,3	56,6
Összesen	5481	5693	+212	100,0	100,0	103,9

* 1968-tól új tulajdonforma.

Jelenleg az ország területének 34 százaléka (kerekén 3 150 000 hektár) állami tulajdon. Az állami területből 226 432 hektár a szövetkezetek ingyenes és határidő nélküli használatában van, 7260 hektár a tartós használatba adott állami föld. A terület 91 százaléka külterület, 1 százaléka zártkert és 8 százaléka belterületi föld. A belterület 80 százaléka művelés alól kivett terület.

Az állami terület 1962-ig a földreformkori igénybevétellel (állami gazdaságok, közlegelők, erdőbirtokosságok stb. céljára), majd a szocialista átszervezés kapcsán a gazdaságpolitikai megszorítások miatt tömegesen elhagyott egyéni területekkel nőtt.

Az állami földtulajdonban ma már csak kisebb változás lehetséges, például családi ház építésére szolgáló egyes állami telkek, az állami házingatlanokkal beépített telkek és vegyes tulajdon esetén az állami tulajdoni hányad elidegenítése, önkéntes földcsere, valamint szövetkezeti tulajdonba adás. Ezért mondhatjuk, hogy az állami tulajdonban levő mezőgazdasági rendeltetésű föld általában

nem adható el. A föld kezelője vagy használója csak lemondhat jogáról vagy a kezelői jogát adhatja át más, az állami föld kezelésére jogosult szervnek. Az állami föld egyéneknek tartós használatba adható.

A termelőszövetkezetek használatában levő földek öröklés és a faluról való elvándorlás következtében fokozatosan kívülálló személyek tulajdonába kerültek, a föld tulajdona és használata elkülönült. Ez a helyzet zavarta a szövetkezeti földhasználat biztonságát, a termelés fejlesztését. Szükség volt tehát a földtulajdon és a földhasználat egységének megteremtésére, a szövetkezeti földtulajdon kialakítására.

Az 1967. évi földtörvény értelmében szövetkezeti tulajdonba kerültek és kerülnek a mezőgazdasági szövetkezetek használatában levő, de öröklés és faluról való elvándorlás következtében „kivülálló” személyek tulajdonában levő földek. A „kivülálló” tulajdona a törvény alapján művelési ágtól és aranykorona-értéktől függő megváltási ár ellenében vált szövetkezeti tulajdonná. 1968-ban kereken 1 000 000 „kivülálló” tulajdonos földjét vették ilyen módon szövetkezeti tulajdonba. A területek mintegy 95 százaléka szántó, 1 százaléka szőlő, gyümölcsös volt. Az egy termelőszövetkezet által 5 év alatt, évenként egyenlő részletben átlagosan fizetendő megváltási ár kereken 500 000 forint volt. A „kivülálló” száma és területe valójában egymilliónál több volt, mert 250 000 „öröknyagyó” 339 578 hektár területe még jogi rendezésre várt.

A szövetkezeti földtulajdon másik forrása a használatukban levő állami föld tulajdonjogának megszerzése. A kérelem beadása nem volt határidőhöz kötve, a tulajdonjog megszerzésének kezdeményezése a termelőszövetkezetek elhatározásától függött. Csak nagyüzemileg hasznosítható állami föld adható termelőszövetkezeti tulajdonba. 1968-ban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1 521 324 hektár állami földet használtak.

További forrásokból kevés változás történt. A termelőszövetkezeti tagok saját elhatározásuk alapján csak elvétele a lehetőséggel, hogy földjüket felajánlják. A tagok általában fenntartották tulajdonjogukat, hogy megillesse őket a földjáradék. Minimális volt az egyéni használatban levő földek termelőszövetkezeti tulajdonba való felajánlása is.

A szövetkezeti földtulajdon a szövetkezetek használatában levő földeken fokozatosan valósul meg. Jelenleg 3 228 911 hektár a szövetkezeti tulajdonú föld, ebből 1630 hektár a tartós használatba adott terület. 1968-tól 1985-ig 3 222 112 hektárral növekedett a szövetkezeti földtulajdon.

Az 1967. évi törvény a személyi földtulajdonról (földhasználatról) a köz- és az egyéni érdek összhangját szem előtt tartva rendelkezett. A magánszemélyek által megszerezhető földtulajdon mértéke (a lakó- és üdülőtelek nélkül) 6 000 négyzetméter. Ezen felüli területszerzés csak külön hatósági engedéllyel a mezőgazdasági termelés érdekében lehetséges.

Az 1967. évi törvény értelmében cél, hogy a személyi földtulajdon és földhasználat – a belterületen kívül – a zártkertben állandósuljon. A személyi földtulajdon a közös háztartásban élőket is személy szerint illeti meg. Országos jelentőségű üdülőterülettel rendelkező városokban és községekben nem szerezhet zártkertben földtulajdont az, akinek beépítetlen üdülőtelek van a tulajdonában, vagy beépítetlen üdülőtelken tartós használati joga van.

A külterületi földtulajdonról a mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmáról szóló 1977. évi 27. számú törvényerejű rendelet intézkedett. A külterületen mezőgazdasággal élethivatásszerűen foglalkozók tulajdonában legfeljebb 3 hektár, egyéb személy tulajdonában legfeljebb 6000 négyzetméter földterület le-

het. A rendelkezés alkalmazása szempontjából 3000 négyzetméter szőlő, gyümölcsös és erdő 6000 négyzetméter egyéb földterületnek felel meg. A hatálybalépés ideje 1978. január 1. volt, tehát akinek ezt az időpontot megelőzően már nagyobb földterület volt birtokában, az továbbra is megtarthatta.

Meg kell említeni, hogy a tulajdon szerinti nyilvántartás alapja, a telekkönyv a felszabadulás után a valóságtól elszakadt, ezért és a párhuzamos nyilvántartás elkerülése végett az Elnöki Tanács az 1972. évi 31. számú törvényerejű rendeletben előírta az új egységes ingatlan-nyilvántartás kialakítását. Az ingatlan-nyilvántartás létrehozása 8 évet (a fővárosban 9 évet) vett igénybe, és a tulajdonra, valamint a használatra vonatkozó adatokat is tartalmazza. Hétmillió ingatlan (földrészlet, épület, örök- és szövetkezeti lakás stb.) adatát és a vonatkozó jogokat egyeztették és hozták összhangba a valóságos állapottal.

FÖLDHASZNÁLAT

Míg a földtulajdon kérdésében a szocializmus építésének feladata közvetlenül meghatározza a birtokpolitikát, addig a földhasználat kérdésében a közvetlen feladat a rendelkezésre álló földterületen minél többet, minél hasznosabban, gazdaságosabban termelni. Ezek a gondolatok jelentették 1960-tól 1985-ig és napjainkban is a birtokpolitika lényegét, és vezettek annak kimondására, hogy minden mezőgazdasági és erdőgazdasági rendeltetésű területet művelni kell, és emellett a földhasználatnak ésszerűnek kell lenni, amikor is a fő szempont az, hogy termesszünk mindent ott, ahová való. Ez a cél egyben törekvést is jelent az adottságokat figyelembe véve, összefüggéseiben optimális szektor-, (termelőegység), művelésiág- (vetésszerkezet) összetételre, az optimális hazai és export-szükségletek felmérésére. A földhasználatnak figyelembe kell venni olyan szektorösszetételt meghatározó körülményeket – csak a legkirívóbbakat említve –, hogy nem minden földterület hasznosítható nagyüzemileg, a munkaerő nem ott van, ahol a megművelendő föld, a rendelkezésre álló földterület nem minden művelési ágban alkalmas termelésre. Ezek a tényezők olyan korlátok, amelyeket észre kell vennünk (fel kell mérnünk) ahhoz, hogy helyesen értékeljük a földhasználat szektorösszetételét, a szektoroknak a földek hasznosításában elfoglalt szerepét. Nézzük, hogyan változott ötvenként az ország területe (termőterülete, mezőgazdasági területe) a három fő szektor között.

2. tábla

A földhasználat alakulása

Év	Allami	Szövetke- zeti	Kisegítő és egyéni gazda- ságok	Ország összesen
	szektor			
	használatában (ezer hektár)			
	Összes terület			
1960	3162,4	4215,6	1925,1	9303,1
1965	2944,8	5840,0	518,5	9303,3
1970	2829,8	5920,0	553,4	9303,2
1975	2823,0	5936,7	543,6	9303,3
1980	2870,6	5926,8	506,2	9303,6
1985	2868,4	5863,4	571,6	9303,3

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Állami	Szövetke- zeti	Kisegítő és egyéni gazdasá- gok	Ország összesen
	szektor			
	használatában (ezer hektár)			
	Termőterület			
1960	2572,9	4075,9	1845,2	8493,9
1965	2330,1	5649,4	449,0	8428,5
1970	2210,4	5713,3	478,2	8401,9
1975	2195,6	5709,9	467,0	8372,4
1980	2199,6	5663,5	436,8	8299,8
1985	2157,0	5596,2	500,0	8253,2
	Mezőgazdasági terület			
1960	1379,1	3965,0	1797,0	7141,1
1965	1129,7	5386,8	437,0	6953,6
1970	1052,9	5356,9	465,3	6875,1
1975	1016,8	5297,0	456,2	6769,9
1980	1018,2	5179,9	428,5	6626,6
1985	980,5	5066,9	492,4	6539,7
	Szántóterület			
1960	732,3	3207,3	1370,2	5309,8
1965	726,6	4078,1	279,9	5084,5
1970	714,9	4045,1	286,2	5046,2
1975	698,8	4013,0	263,9	4975,6
1980	684,6	3886,2	163,9	4734,7
1985	679,8	3845,3	172,4	4697,5

Az 1960-tól 1985-ig eltelt 25 év alatt bekövetkezett változásokat a 3. tábla segítségével érzékelhetjük.

3. tábla

Az összes földterület változása, 1960–1985

Szektor	Az összes		A termő- terület 1960 és 1985 közötti		A mezőgazdasági	
	növeke- dése (+), csökkenése (-), ezer hektár	változása index: 1960. év = 100,0	növeke- dése (+), csökkenése (-), ezer hektár	változása index: 1960. év = 100,0	növeke- dése (+), csökkenése (-), ezer hektár	változása index: 1960. év = 100,0
Állami	-294,0	90,7	-415,8	83,8	-398,7	71,1
Szövetkezeti	+1647,7	139,1	+1520,3	137,3	+1101,9	127,8
Kisegítő és egyéni gazdasá- gok	-1353,5	29,7	-1345,2	27,1	-1304,6	27,4
Összesen	+0,2	100,0	-240,7	97,1	-601,4	91,6

Mivel a változások nem vezethetők vissza egy azonos indokra és az időszak alatt a változások üteme sem volt azonos, ezért a következő táblákban külön-külön tekintjük át az állami és a szövetkezeti szektor, valamint a kisegítő és egyéni gazdaságok földhasználatának alakulását.

4. tábla

Az állami szektor területének változása
(ezer hektár)

Gazdaság	Az összes terület (az)			A mezőgazdasági terület (az)		
	1960.	1985.	változása	1960.	1985.	változása
	évben			évben		
Állami	970,3	965,0	-5,3	864,9	810,7	-54,2
Állami erdő	1008,1	1050,5	+42,4	25,9	37,3	+11,4
Egyéb állami	1184,0	852,9	-331,1	488,3	132,4	-355,9
Összesen	3162,4	2868,4	-294,0	1379,1	980,4	-398,7

5. tábla

A szövetkezeti szektor használatában levő terület változása
(ezer hektár)

Terület	Az összes terület (az)			A mezőgazdasági terület (az)		
	1960.	1985.	változása	1960.	1985.	változása
	évben			évben		
Szövetkezeti közös	3676,4	5425,8	+1749,4	3469,2	4693,0	+1223,8
Háztáji	539,3	437,6	-101,7	495,8	373,9	-121,9
Összesen	4215,6	5863,4	+1647,7	3965,0	5066,9	+1101,9

6. tábla

A kisegítő és egyéni gazdaságok területének változása
(ezer hektár)

Gazdaság	Az összes terület (az)			A mezőgazdasági terület (az)		
	1960.	1985.	változása	1960.	1985.	változása
	évben			évben		
Kisegítő	245,2	471,5	+226,3	210,4	406,3	+195,9
Egyéni	1679,9	100,1	-1579,7	1586,6	86,1	-1500,5
Összesen	1925,1	571,6	-1353,5	1797,0	492,4	-1304,6

7. tábla

A kisegítő gazdaságok által használt állami és szövetkezeti terület

Hasznosított terület	Összes	Mező- gazdaság	Szántó-
	terület (ezer hektár) 1985. május 31-én		
Bérbe adott, egyénileg hasznosított állami terület	11,1	11,0	4,2
Bérbe adott, egyénileg hasznosított szövetkezeti terület	53,4	53,4	24,3
Kiadott illetményföld, állami	45,8	45,6	40,5
Kiadott illetményföld, szövetkezeti	9,6	9,6	9,3
Tartós földhasználat állami területen	7,3	6,4	0,7
Tartós földhasználat szövetkezeti területen	1,6	1,6	0,5
Összesen	128,8	127,5	79,4

A tartós földhasználatról az 1976. évi 33. tvr. rendelkezett 1977. január 1-i hatállyal. Tartós földhasználatra termelés és más gazdasági tevékenység vagy építés céljából igényelhető terület. A törvényerejű rendeletben meghatározott bérletre jogosultak közül állami tulajdonú földet bárki kaphat, szövetkezeti földet viszont csak termelőszövetkezeti tagok és állandó alkalmazottak kaphatnak tartós használatra. A 6/1977. évi MÉM-PM. rendelet a nagyzemileg nem hasznosítható földek, az 5/1977. évi ÉVM-PM. rendelet az állami lakó- és üdülőtellek tartós használatba adásáról rendelkezett.

8. tábla

Tartós földhasználat*		
Hasznosítás	Összes terület	
	hektár	földrészlet száma
Termelési célú		
állami	3 133	24 187
szövetkezeti	1 292	6 363
Összesen	4 425	30 550
Építési célú		
állami	4 127	52 426
szövetkezeti	338	3 017
Összesen	4 465	55 443
Együtt	8 890	85 993

* 1985. május 31-i állapot.

A művelési ág a földterület fő hasznosítási módja, összetétele a mezőgazdasági termelés jellemzője. A művelési ágak összetétele változásának fő meghatározója – az időleges egyéb hatások mellett – a társadalmi és gazdasági szükségleteknek és a mezőgazdasági termelés színvonalának alakulása.

Az ország területének 1946-ban 81 százaléka volt mezőgazdasági terület; ez az arány 1985-ben 70 százalékra csökkent. Változást okozott, hogy a felszabadulás után a mezőgazdaság társadalmi és termelési rendjének átalakulása a művelési ágak nagymértékű változásával járt. 1946-tól 1985-ig a mezőgazdasági terület kerekén 991 000, a szántóterület pedig 901 000 hektárral lett kisebb. A mezőgazdasági terület csökkenése csak részben volt a nagyarányú társadalmi és gazdasági fejlődés velejárója, sokkal inkább a fellépő negatív jelenségek következménye. Éppen ezért, amíg az időszak első felét a földterület felhasználása terén a pazarlás jellemezte, addig az időszak második felében éppen a pazarlás elleni küzdelem volt a jellemző. (A továbbiakban az eredmény is kiderül. A pazarlás mérséklődött, és változó formát öltött). A perspektívát veszített mezőgazdasági termelés mellett – a fellendülő városi, ipari fejlődés következtében – az egymillió hektárt is meghaladta az elhagyott (és elhanyagolt) földterület. Ennek hatását hosszú évek helyes gazdaságpolitikájával, a „nemzeti kincs” megbecsülésével kellett és kell ellensúlyozni.

Az első lépést e téren az 1961. évi VI. törvény, a földvédelmi törvény alkotása jelentette. A törvény, mivel elsősorban megoldásra váró feladatnak tekintette a mezőgazdasági rendeltetésű földek nyilvántartásba vételét, szabályozta a termőtalaj védelmét és termőképességének növelését, valamint a mezőgazdasági

rendeltetésű földek más célra történő igénybevételét. A mezőgazdasági földek védelmének különös jelentőséget adott az a körülmény, hogy 1946-tól 1961-ig a mezőgazdasági terület kerekén 447 000, a szántóterület 390 000 hektárral lett kisebb. A földtörvény megjelenését követően történt változásokat, a művelési ágak területváltozásait a 9. tábla mutatja.

9. tábla

A földterület művelési ágak szerint

Művelési ág	1960.	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.
	május 31-én (ezer hektár)					
Szántó	5309,8	5084,5	5046,2	4975,6	4734,7	4697,5
Kert	107,5	150,8	146,3	152,2	291,6	338,7
Gyümölcsös	82,3	167,9	171,6	161,1	138,4	103,5
Szőlő	203,6	246,6	229,7	206,2	167,7	153,6
Gyep	1437,9	1303,8	1281,3	1274,8	1294,2	1246,4
<i>Mezőgazdasági terület</i>	<i>7141,1</i>	<i>6953,6</i>	<i>6875,1</i>	<i>6769,9</i>	<i>6626,6</i>	<i>6539,7</i>
Erdő	1306,2	1421,5	1470,6	1545,3	1610,2	1647,9
Nádas	26,1	28,5	32,4	34,1	37,7	39,7
Halastó	20,5	24,9	23,8	23,1	25,3	25,9
<i>Termőterület</i>	<i>8493,9</i>	<i>8428,5</i>	<i>8401,9</i>	<i>8372,4</i>	<i>8299,8</i>	<i>8253,2</i>
Művelés alól kivett terület	809,2	874,8	901,3	930,9	1003,8	1050,1
<i>Földterület összesen</i>	<i>9303,1</i>	<i>9303,3</i>	<i>9303,2</i>	<i>9303,3</i>	<i>9 303,6</i>	<i>9303,3</i>

10. tábla

A mezőgazdasági termelésből kivonásra engedélyezett földek*

Időszak	Ipar, bányászat	Vízügyi létesítmény	Út, vasút	Egyéb létesítmény	Erdőtelepítés	Összesen
	céljára igénybe vett terület (ezer hektár)					
1962–1965	7,3	15,3	2,7	11,9	29,2	66,4
1966–1970	12,3	14,9	3,6	21,6	63,5	115,9
1971–1975	7,0	11,1	2,9	11,1	62,4	94,5
1976–1980	7,3	12,2	3,6	10,3	56,0	89,4
1981–1984	4,4	10,9	2,2	6,4	39,9	63,8
<i>1962–1984</i>	<i>38,3</i>	<i>64,4</i>	<i>15,0</i>	<i>61,3</i>	<i>251,0</i>	<i>430,0</i>
<i>Ebből:</i>						
Termőterület	37,6	62,2	14,3	60,3	248,0	422,4
Mezőgazdasági terület	37,4	59,8	14,3	59,8	247,9	419,2
Szántóterület	27,3	31,0	11,3	42,1	139,2	250,9

* Az 1961. évi VI. tv. megjelenése után.

Az engedélyezett területkivonások következtében kerekén 178 900 hektárral csökkent a termőterület és 171 300 hektárral a mezőgazdasági terület. A mezőgazdasági terület további 247 300 hektárral, az engedélyezett erdőtelepítések miatt lett kevesebb. (Az erdőterület továbbra is termőterület.) A nem mezőgazdasági célú igénybevételek mellett a termelési célú változtatások határozták meg a földterület művelési ágak szerinti összetételének változását, amely jelentős módosulást mutat.

11. tábla

A földterület megoszlása művelési ágak szerint

Művelési ág	1960.	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.
	május 31-én (százalék)					
Szántó	57,1	54,6	54,2	53,5	50,9	50,5
Kert	1,2	1,6	1,6	1,6	3,1	3,6
Gyümölcsös	0,9	1,8	1,8	1,7	1,5	1,1
Szőlő	2,2	2,7	2,5	2,2	1,8	1,7
Gyep	15,4	14,0	13,8	13,8	13,9	13,4
Mezőgazdasági terület összesen	76,8	74,7	73,9	72,8	71,2	70,3
Erdő	14,0	15,3	15,8	16,6	17,3	17,7
Nádas	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Halastó	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3
Termőterület összesen . Művelés alól kivett te- rület	91,3 8,7	90,6 9,4	90,3 9,7	90,0 10,0	89,2 10,8	88,7 11,3
Földterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A földtörvénynek az adott óriási jelentőséget, hogy a figyelmet a földterület megbecsülésének fontosságára irányította, és módot adott arra, hogy további konkrét intézkedésekkel, szemléletváltozással lehetőség legyen – és törekedjünk is – a földterülettel való ésszerű gazdálkodásra. A termőföld védelme és a gazdaságos hasznosítás érdekében a továbbiakban is szükség volt újabb intézkedésekre, mert a mezőgazdasági nagyüzemek is parlagon hagyták a gyenge minőségű, főként az államtól átvett, szétszórt, egykor egyéni tulajdonú földeket, nem kellő előrelátással helyezték el az állattenyésztő telepeket, és a belterület fejlesztésekor, létesítmények elhelyezésekor a szükségesnél nagyobb termőföldet vettek igénybe, a leggyengébb homokterületre telepített szőlőket, gyümölcsösöket elhagyták, a beruházások során gyakori volt a földpazarlás, a tervező- és beruházó vállalatok nem voltak érdekeltek a termőfölddel való takarékoskodásban.

Ilyen körülmények indokolták a földtörvény előírásainak szigorítását és 1978-ban megtörtént a földvédelem újraszabályozása. Előtérbe került az érdekeltség fokozása. Ennek kapcsán kialakult a jogi szabályozás programja:

- a termőföldek más célra történő igénybevételét még szigorúbb feltételekhez kell kötni;
- a jó minőségű földeket megkülönböztetett módon kell védeni;
- a beruházók anyagi érdekeltségét az igénybe vett földek térítési díjának emelésével (két és félszeresére) tovább kell növelni, és ezt az összeget a Földvédelmi Alap képzésével a kihasználatlan területek művelésbe vonásának támogatására kell fordítani.

Feltétlenül szólni kell itt az új földértékelési rendszerről, melyről a Minisztertanács 1979-ben határozott. A határozat szerint: „A földek kataszteri tiszta jövedelmén alapuló földértékelési rendszer helyett új, tudományosan megalapozott, korszerű rendszert: a mintateres földértékelési rendszert kell bevezetni.” Az új rendszer lényeges eleme, hogy új értékszám, az ún. termőhelyi érték szám független a termőföld hasznosítási módjától, a művelési ág megváltoztatása nem vonja maga után az érték szám megváltoztatását. Ez a körülmény is feltétlenül hatással lesz a művelési ág-változtatásokra.

A FŐBB MŰVELÉSI ÁGAK VÁLTOZÁSÁNAK VIZSGÁLATA

A művelési ágakban bekövetkezett változások eredményeként 1960 és 1985 között a termőföld kerekén 240 000, a mezőgazdasági terület 601 000 hektárral lett kisebb. (A mezőgazdasági területre telepített erdő miatt a mezőgazdasági terület csökkent, de a termőterület nem.) A földeknek a mezőgazdasági termelésből való indokolatlan kivonása pótolhatatlanul csökkenti a mezőgazdasági termelés kapacitását, ezért vizsgáljuk a hasznosított – különösen a mezőgazdaságilag hasznosított – terület csökkenésének okát.

A mezőgazdaságilag hasznosított területek művelési ága megváltoztatásának főbb okai:

- a közlekedési, vízügyi, ipari, kommunális stb. indokkal történt igénybevételek,
- az üzemi termelési feltételek megváltozása,
- az átminősítések,
- a birtokpolitikai intézkedések hatása,
- a rekultiválás és a melioráció mint a nyolcvanas években kiemelten támogatott pozitív hatású tevékenység.

Az igénybevételekről rendelkezünk adattal, és ennek alapján megközelítőleg az egyéb változás keretei is vélelmezhetők. A legtöbb nehézséget az átminősítések hatásának felmérése okozza. Az ötvenes években a szántócentrikus tervezés, a földnyilvántartás regisztráló szerepe azt eredményezte, hogy sok földterületet nem a tényleges hasznosítás szerint tartottak nyilván. Csak amikor a megyei terveket nem tudták lebontani, akkor történtek lépések a helyzet megváltoztatására. Ezután néhány év alatt mintegy 300 000 hektár szántóterület művelési ágát kellett átírni. Olyan változást kellett regisztrálni, amely korábban, feltételezhetően részben már 1945 előtt bekövetkezett. Ekkor még csak részleges korrekcióról beszélhetünk; a megyék tervezési keretszám-módosítást kaptak. A teljes korrekció az 1972. évi ingatlan-nyilvántartásról szóló 31. számú törvényerejű rendelet alapján valósult meg. Ekkor történt az áttérés az öljrendszerrel a méterrendszerre, és az ingatlan-nyilvántartási munkarészekbe az egyes művelési ágak területét helyszínelés után kellett nyilvántartásba venni. Így a földeknek a természetbeni állapot szerinti nyilvántartásba vételével is sok, korábban megvalósult művelésiág-változást rögzítettek. Ezekről a változásokról nehéz lenne nyilatkozni. A mezőgazdasági terület csökkent a cellulóznyar telepítésével is. A telepítés „egy vágásra”, állami támogatással indult, és a területet az eredeti művelési ágban tartották nyilván 5–6 éven keresztül. Mivel időközben romlottak az eredeti művelési ágba való visszaállítás gazdasági feltételei, és a gazdaságoknak a csereerdő telepítésére sem volt fedezetük, az új erdőtörvénnyel elrendelték az erdő művelési ágba történő átírást. E címen mintegy 40 000 hektárral csökkent a mezőgazdasági terület. Elsősorban a szántó- és a kertterület között történt változás miatt, hogy az 1963-ban megjelent jogszabály a külterületen megszüntette a kertművelési ágat. Ellenkező előjelű volt a változás az 1976. évi 35. sz. tvr. végrehajtásakor. A rendeletnek megfelelően a belterületi mező- és erdőgazdasági művelés alatt álló területeket – a nagyüzemi művelés alatt álló területek kivételével – a kert- és a kivett művelési ágban kell nyilvántartani. Mintegy 180 000 hektárral (70 százalékban szántóból) növekedett ezáltal a kertművelési ág területe. A végrehajtás során a 2/1977. MÉM. számú rendelet szabványmódosítást írt elő, amivel a belterületen az épület miatt a művelés alól kivett terület nagyságát egységesen 400 négyzetméterben határozta meg. Ez a rendelkezés körülbelül kiegyenlítette az előző rendelet alapján jelentkező mezőgazdasági te-

rületnövekedést. Ezzel tartalmilag a kertművelési ág „vegyes” területté vált, és az ellentétes mozgás az összehasonlításokat zavarossá, az értékeléseket bizonytalanná teszi. 1971 és 1985 között a belterületen a művelés alól kivett terület 31 000 hektárral növekedett.

Lényegében a művelési ág változását nem jelentő átminősítésről tett intézkedést az 1972. évi 31. sz. tvr. a rét- és legelőterületek összevont, gyepművelési ágban való nyilvántartásának elrendelésével.

A halastó 1955-ig a művelés alól kivett területben volt, így önálló művelési ággá válásával a termőterület növekedett (15 000 ha).

A termőföld és a mezőgazdaságilag hasznosított területek csökkenését kétségtelenül elsősorban a más, nem mezőgazdasági célokra történt igénybevételek eredményezték. A bemutatott adatokból kitűnik, a termőterületet legnagyobb mértékben a vízügyi célokra történt igénybevételek csökkentették.

Az 1962-től 1984-ig igénybe vett összes termőterület kerekén 174 400 hektár volt, ebből

- az ipar, bányászat részére 37 600,
- vízügyi létesítmény céljára 62 200,
- út-, vasútépítéshez 14 300,
- egyéb létesítményre 60 300

hektárt használtak fel. Mivel ugyanezen idő alatt a termőföld 205 700 hektárral csökkent – figyelembe véve az átminősítéseket és a belterület művelés alól kivett területének növekedését –, igazoltnak tekinthető, hogy mindenekelőtt a fenti célokra való igénybevétel okozta a termőterület csökkenését. (Az egyéb címszó túlnyomórészt a településfejlesztés, a honvédség és a mezőgazdaság létesítményeit foglalja magában.)

Az igénybe vett mezőgazdasági terület kerekén 419 200 hektárt tett ki 22 év alatt, ebből

- az ipar, bányászat részére 37 400,
- vízügyi létesítmény céljára 59 800,
- út-, vasútépítéshez 14 300,
- egyéb létesítményre 59 800,
- erdőtelepítéshez 247 900

hektárt használtak fel.

Ugyanezen idő alatt a mezőgazdasági terület kerekén 529 300 hektárral csökkent, és figyelembe véve az átminősítéseket és a belterület művelés alól kivett területének, valamint az erdőterületek engedélyezettnél nagyobb (305 500 hektár) növekedését, igazoltnak tekinthető, hogy elsősorban a fenti célokra való igénybevétel idézte elő a mezőgazdasági terület csökkenését.

Az igénybe vett szántóterület kerekén 250 900 hektár, ebből

- az ipar, bányászat részére 27 300,
- vízügyi létesítmény céljára 31 000,
- út-, vasútépítéshez 11 300,
- egyéb létesítményre 42 100,
- erdőtelepítéshez 139 200

hektárt használtak fel.

Mivel ugyanezen időszakban a szántóterület kerekén 520 000 hektárral lett kevesebb, és a kertté minősítésnél mintegy 125 000 hektár csökkenéssel számolhatunk, szem előtt tartva az átminősítéseket, a belterületi művelés alól kivett te-

rület növekedését és feltételezve 146 000 hektár üzemi termelési feltétel módosulása miatt bekövetkezett változtatást, igazoltnak tekinthető, hogy a fenti célokra történt igénybevétel eredményezte legnagyobb mértékben a szántóterület csökkenését.

Kiemelkedett a legutóbbi igénybevételek közül a Tisza II. vízlépcső céljára igénybe vett 15 000 hektár szántóterület vagy a Kis-Balaton (I. és II. ütem) rendezéséhez igényelt 6000 hektárt meghaladó mezőgazdasági terület. 3000 hektárt meghaladta a Bős–Nagymaros vízlépcsőrendszer, valamint a bicskei hőerőmű és külszíni fejtés területigénye. A Velencei-tó, a Balaton és Budapest környékének rendezése miatt is nagy az igénybe vett földterület. 1980-ban a Mezőfalvi Mezőgazdasági Kombinát 256 hektárt adott vízügyi célokra, 1981-ben a marcali víztározóhoz vettek igénybe 492 hektárt, ugyanakkor a szolnoki Lenin Tsz adott át 282 hektárt ugyancsak vízügyi célokra, 1983-ban a Keceli bányatelek-„megállapítás” 783 hektárral csökkentette a mezőgazdasági területet.

A termőterületek más célra való felhasználása kapcsán külön foglalkozni kell a vízügyi igénybevételekkel. Nemcsak az igénybe vett földterület nagysága miatt, hanem azért is, mert például illusztrálható a tervszerűtlen földterület-felhasználás, illetve -igénybevétel. A szakszerűtlenül épített vízügyi létesítmények olyan mértékben károsították a mezőgazdasági területet, hogy számolni kell elvesztésükkel, a művelési ág megváltoztatásával. Például a Keleti-főcsatorna mentén több mint ezer hektár mezőgazdasági terület vizesedett el. Ugyanez történt a Nyugati-főcsatorna és Nagykunsági öntözőcsatorna mentén is. A Tisza II. vízlépcsőhöz és járulékos beruházásaihoz 1500 hektár szántót vettek igénybe, és még nagyobb mértékű a kár; amellet, hogy a létesítmények hatására sok mezőgazdasági terület elveszett, az öntözőművek kihasználatlanok, nem gazdaságosak.

Az igénybe vevőknek, (a beruházóknak) nem drága még ma sem a termőföld. A budapesti lakótelepekhez (Káposztásmegyér, Pók utca, Zrínyi lakótelep, Kaszás-dűlő), a városrendezéshez igénybe vett 393 hektárért a Földvédelmi Alap javára kereken 82 millió forintot, a Mátraaljai Szénbánya 55 hektárért 20 millió forintot, az útépitéshez igénybe vett 117 hektárért kereken 24 millió forintot fizettek. A Kis-Balatonhoz igénybe vett földekért a Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóságnak több mint 600 millió forintot kellett volna fizetnie, de bizonyos kompromisszum után csak a szántóterület értékét térítik, kereken 195 millió forintra értékelve azt.

Mielőtt egyoldalúan mezőgazdaság-központú szemlélet vádjával illetnének, kijelentem: tudomásul veszem – és gondolom az olvasók többsége is –, hogy az iparosításhoz, az infrastruktúra fejlesztéséhez stb. földre is szükség volt és lesz a jövőben is. Nem kétséges, hogy például autópályákat, lakótelepeket építenünk kellett, és a jövőben is építeni kell. A közölt számadatokból azonban kiolvashatók a földdel való gazdálkodás negatívumai, melyekből okulni kell. (Álláspont kérdése természetesen, hogy – mivel a mezőgazdasági terület csökkenésének több mint a fele erdősítéseknek tulajdonítható – erdőtelepítési eredményekről vagy alapvető elveket figyelmen kívül hagyó kényszer-földhasznosításról szóljunk-e. Bár ez a vita is eldőlt, és az érvek felsorolása meghaladja e tanulmány kereteit, az értékelést az olvasó előtt nyitva kell hagynunk és a jövőre bízni.)

Rá kell mutatni arra, hogy a jó földnek nincsen „ára” a társadalom számára, egyre inkább pótolhatatlan. Igaz az a megállapítás, hogy a földvédelem ma még csak fontos kérdés, de 15 év múlva létszükséglet lesz.

A Földvédelmi Alap létrehozása pozitív hatású. Létrehozásával a rekultivációs tevékenység felélénkült, de gyakori, hogy a felhagyott területek használói (ipar, bányászat, közlekedés stb.) rekultivációs kötelezettségeiknek nem, vagy csak részben tesznek eleget, pénzügyi fedezet hiányára hivatkoznak. Az elhagyott romos tanyák, utak, agyaggödrök, zárványok, kiöregedett szőlő-, gyümölcsültetvények és egyéb kihasználatlan területek termelésbe vonása csak az utóbbi időben gyorsult fel, és félő, hogy nem jelent tartós mezőgazdasági területhasznosítást. A termőföldi rekultivációról nincsenek adatok, de a Földvédelmi Alap felhasználásáról, a kihasználatlan területek szántókénti termelésbe állításáról a 12. táblába foglalt adatokkal rendelkezünk.

12. tábla

<i>Szántóföldi művelésbe állított terület</i>		
Év	Terület (hektár)	Ráfordítás (forint)*
1983	5 912	137 438 000
1984	13 002	218 747 000
1985	8 687	152 388 000
Összesen	27 601	508 573 000

* A Földvédelmi Alapból.

Gondot jelent, hogy a Földvédelmi Alap felhasználásakor nem tisztázódott, mennyi ideig kell szántóként hasznosítani a területet. Előfordulhat, hogy 2 év után erdőtelepítésre adják át. (Ez a virágzó erdőtelepítés dotálását jelentené.) Mégis, az a tény, hogy az utóbbi 3 évben 27 601 hektár kihasználatlan terület szántóföldi művelésbe került, és a szántóterület évtizedes nagymértékű csökkenésével szemben 1983-tól évenként növekedés mutatkozott, feltétlenül kedvező jelnek tekinthető.

A bemutatott adatok, 35 év problémái feltételezhetően csak azok számára értékelhetők reálisan, akik részesei voltak a földbirtok-politikai és a földhasználati változásoknak. Azokban megsokszorozódnak a magyar mezőgazdaság világszerte mindenki által elismert eredményei. Mégis, hogy elkerüljük a valóságosnál negatívabb kép kialakulását a termőfölddel való gazdálkodásunkról, megemlítjük, hogy a mezőgazdasági földterület 1960 és 1985 között bekövetkezett hatszáz-ezer hektáros csökkenését a mezőgazdasági termelés jelentős bővülése kísérte. Ez azt jelenti, hogy a földet növekvő hatékonysággal használják. El kell mondani azt is, hogy ezen időszak alatt a növénytermelés volumene csaknem 60 százalékkal emelkedett, a növénytermelésre alapozott állattenyésztés pedig több mint megkétszereződött. Nem szólhatunk a terjedelmi korlátok miatt lényeges kérdésekről, például arról, hogy a föld ésszerűbb használata hogyan és milyen mértékben múlik a mezőgazdasági üzemeken, és az üzemek a bemutatott változásokban milyen szerepet játszottak. Mindez alátámasztja a bevezetőben mondotakat: a földterület változásainak vizsgálata a jövő alapozásának rendkívül fontos tényezője. A földterület valóban nemzeti kincs, és ennek megfelelően kell vele bánnunk.

РЕЗЮМЕ

Автор подытожив прошедшие в Венгрии за истекшие 25 лет изменения в земельной собственности и землепользовании, исследует отношения земельной собственности в свете соответствующих законов и мероприятий землевладельческой политики. Останавливается на возникновении кооперативной собственности в 1968 году, наглядно показывает её дальнейшее развитие и перспективы.

В целях анализа отношений землепользования в делении на пятилетние периоды приводит сводную и детализированную картину землепользования в государственном, кооперативном и прочем секторах. Предоставляет информацию о новой категории землепользования — продолжительном пользовании землей.

В делении на пятилетние периоды приводит площади, занимаемые отдельными отраслями и изменение сводных отраслевых площадей. Излагает принятый в 1961 году Закон об охране земельных угодий, значение и воздействие проистекающих из него мероприятий. Особое внимание уделяет изъятиям земельных угодий из сельскохозяйственного производства. В связи с мероприятиями по охране земельных угодий останавливается на рекультивации, создании фонда охраны земли и нескольких других факторах.

Автор подчеркивает, что в наши дни возрастает эффективность использования земли. В связи с этим отмечает, что возможное расточительство плодородной земли вызывает возрастающие „потери”, несмотря на более эффективное землепользование.

SUMMARY

Summing up the changes in tenure of land and land use in Hungary in the last 25 years the study analyses the conditions of tenure of land in the light of relevant acts and land property policy measures. It reviews the appearance of co-operative land tenure in 1968 and follows up its development as well as the future development perspectives.

In order to characterize the conditions of land use the summary and detailed data of land use in the state, co-operative and other sectors are given by 5 year periods. The author gives information on a new type of land use, that is on the prolonged land use.

The land area by categories of land use and the changes in summing up land use categories are also given by 5 year periods. The Land Protection Act of 1961 and the importance and effect of the subsequent measures for protecting land area are discussed. High priority is given to the withdrawal of land area from agricultural production. In relation to measures for protecting land area the author deals with re-cultivating activities, with the establishment and with some data of the Land Protection Fund.

The study emphasizes that land is used nowadays with increasing efficiency and this way it points out that the possible waste of productive land area causes, even in proportion with more effective use, ever increasing „losses”.

A KGST- ÉS A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK VERSENYE A FEJLETT TŐKÉS VILÁG IPARCIKKPIACÁN (II.)

INOTAI ANDRÁS

A tanulmány első részében (1986. évi 8–9. sz. 815–836. old.) a szerző elsősorban a KGST-országok szempontjából vizsgálja az OECD ipari importpiacán bekövetkezett változásokat 1973–1984 között. Ismerteti a vizsgálat módszerét, majd az ipari kivitel nagyságát és dinamikáját, valamint az áruszerkezetben bekövetkezett változásokat.

A második rész az OECD-országok importkeresletének földrajzi változásaival foglalkozik, majd számszerűsíti a KGST- és a fejlődő országok piaci részesedésének változásait.

AZ OECD IMPORTKERESLETÉNEK FÖLDRAJZI VÁLTOZÁSAI

Az áruszerkezeti változások ugyan a versenyképesség mérése, a nemzetközi összehasonlítás szempontjából kiemelkedő fontosságúak, de nem lehet eltekinteni a felvevő piacok között megfigyelhető eltérő dinamikától, még inkább pedig az ezek között is kialakult strukturális különbségektől. Annál kevésbé tehető meg ez, mert egyrészt már korábbi vizsgálatok utaltak az ipari importkereslet Egyesült Államok és Nyugat-Európa közötti jelentős szerkezeti eltéréseire.⁶ Másrészt a nemzetközi tőkés konjunktúra a nyolcvanas évek első harmadában számos sajátosságot mutatott, amelyek az észak-amerikai és a nyugat-európai fejlődés eltéréseire hívták fel a figyelmet. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a nyolcvanas évek első harmadában a dollár a nyugat-európai valuták rovására erőteljesen felértékelődött, ami a dollárban mért nemzetközi kereskedelemben már csak árfolyamhatások eredményeként is az amerikai hányadok felértékeléséhez vezetett. A 6. táblában bemutatott változások azonban közel sem csak erre vezethetők vissza, már csak azért sem, mert 1973 és 1980 között ezzel éppen ellentétes irányú árfolyammozgások érvényesültek. Ezeket azonban az amerikai importpiac gyorsabb fejlődése, mindenekelőtt a késztermékimport átlag feletti bővülése több mint ellensúlyozta.

1973-ban az Egyesült Államok az OECD-n kívüli térségből az OECD-be érkező teljes exportnak kerekén egyötödét, 1980-ban több mint egynegyedét, 1984-ben már megközelítően egyharmadát vette fel. Az aránynövekedés mögött egyértelműen a feldolgozóipari import gyors bővülése áll, hiszen az OECD-be érkező ipari exportnak 1973-ban 35, 1980-ban 38, 1984-ben nem kevesebb mint 53 százaléka ide irá-

⁶ Inotai András: A fejlődő országok mint késztermék-exportőrök. *Statisztikai Szemle*. 1981. évi 5. sz. 470-487. old.

nyult. Ezzel szemben Nyugat-Európa és Japán esetében a feldolgozóipari import a teljes importhoz viszonyítva kisebb szerepet játszik, és az időszak egészében despecializáltságot tükröz. Ez Japán esetében a hagyományos külgazdasági politikával, az import nehézségeivel magyarázható első látásra. Közelebbi vizsgálat azonban jól mutatja, hogy a teljes import és az ipari import közötti „olló” részben a japán gazdaság rendkívüli nyersanyagszegénységére, valamint arra vezethető vissza, hogy valójában ugyanazon termékek fő exportőrévé lépett elő, amelyekben a fejlődő országok is egyre erőteljesebben jelentkeztek, és a nagyfokú exporthasonlóság nem a komplementer, hanem a kompetitív kereskedelmet erősítette. Ez az esetek jó részében nem egymás rovására történt, hanem a japán piacon kívüli, döntően az Egyesült Államokban, de Nyugat-Európában is érezhető japán-távol-keleti verseny éleződéséhez vezetett. Nyugat-Európa esete más: 1973-ban még az OECD-n kívülről érkező késztermékipportnak kereken fele itt értékesült, és ez 1980-ban sem volt másként. 1983-ban azonban már csak az export 38 százaléka, 1984-ben mindössze 33 százaléka talált itt piacot, ami az árfolyamváltozások mellett a konjunktúra lanyhaságára, a protekcionizmus erősödésére, az ipari importszerkezet elavulására, pontosabban a hagyományos ipari fogyasztási cikkek túlsúlyára, a modern termékek alacsony hányadára és természetesen az ezen a piacon hagyományosan jelentős iparcikkexportőr európai KGST-országok visszaesésére vezethető vissza.

6. tábla

Az OECD-hez nem tartozó országok ipari exportjának fő felvevő piacai

Fejezet, főcsoport*	Egyesült Államok			Japán			Nyugat-Európa		
	1973.	1980.	1984.	1973.	1980.	1984.	1973.	1980.	1984.
	évben (az OECD-összimportja = 100,0)								
Összesen (0–9)	20,4	26,1	32,3	18,5	19,4	19,9	58,8	51,3	44,1
Iparcikk (5–8)	34,9	37,6	53,2	12,4	8,1	7,8	49,7	49,2	32,9
Vegy. termékek (5)	17,3	16,4	28,4	12,9	13,4	13,4	68,6	67,5	54,4
Alapanyagok (6)	26,7	28,9	42,3	17,7	10,8	12,7	52,5	54,1	37,9
Gépek, járművek (7)	47,6	48,8	63,6	5,2	5,8	4,3	44,9	40,9	26,5
Fogyasztási iparcikk (8)	40,4	42,1	57,3	10,5	6,2	6,3	44,9	46,5	30,1
Néhány kiemelt árucsoport									
Hírközlő eszközök (76)	74,2	57,2	72,5	1,7	3,5	2,2	20,3	34,1	18,8
Elektromos gépek (77)	60,6	63,3	72,2	7,9	6,5	5,1	30,1	28,1	20,1
Lábbelik (85)	54,0	54,6	70,2	5,0	5,2	4,8	34,6	33,4	19,2
Adatfeldolgozó gépek (75)	48,8	50,3	67,7	12,3	12,2	3,4	35,1	32,8	25,5
Fémtermékek (69)	38,6	46,2	64,4	6,4	3,0	2,3	51,6	43,1	24,2
Általános rendeltetésű gépek (74)	15,3	41,5	62,4	5,7	4,3	6,0	77,9	47,0	25,7
Útikellékek (83)	51,3	44,2	60,4	8,9	1,7	1,6	34,3	47,1	30,4
Gumiáruk (62)	35,2	35,1	57,6	10,2	6,1	2,5	52,3	50,2	30,6
Bútorok (82)	30,7	33,7	54,6	11,6	10,0	10,0	55,3	51,6	29,2
Ruházati cikkek (84)	35,9	36,5	54,0	10,9	6,5	6,9	48,9	52,5	33,3
Műtrágyák (56)	7,2	8,2	23,7	8,1	8,8	5,3	84,2	82,3	66,3
Vízi és légi járművek (79)	10,1	27,7	24,5	3,6	12,4	13,6	84,5	56,9	56,9
Szerves és szervetlen vegyi termékek (51+52)	18,4	15,3	26,7	8,5	11,2	13,1	71,9	71,3	57,6
Textiliák (65)	20,4	16,2	27,2	23,7	13,2	16,6	51,6	60,3	43,6
Bőráruk (61)	12,9	17,0	31,0	7,8	6,5	3,8	78,1	73,0	59,5
Műanyagok (58)	11,4	13,4	33,5	26,6	15,6	11,0	60,8	63,8	48,0

* A SITC osztályozása alapján, zárójelben a megfelelő kódszámokkal.

Az árufőcsoportokat vizsgálva kitűnik, hogy az amerikai importpiac relatív fontossága mindenütt nőtt, de egyrészt eltérő mértékben, másrészt nagyon eltérő 1973. évi induló részesedésekről. A végig alulreprezentált vegyipari importban az Egyesült Államok részesedése egy évtized alatt 17-ről 28, az anyagigényes iparcikkek vonatkozásában 27-ről 42 százalékra bővült. Ezzel szemben a korábban is meghatározó súlyú gépipari import 48-ról 64, a döntően fogyasztási javakat tartalmazó ipari import pedig 40-ről 57 százalékra emelkedett. Ugyanakkor Nyugat-Európa behozatala mindvégig az energia- és anyagigényes importra összpontosult: a vegyipari behozatalban a hetvenes évek kétharmados hányada 1983–1984-ben 54–58, a SITC 6 kategóriában az 50 százalék feletti részesedés 38–43 százalékra esett ugyan, de mindkettőben fennmaradt a térség vezető-meghatározó pozíciója. Vagyis a nyugat-erópai gazdaságok a szerkezetváltozás folyamatában eljutottak ugyan odáig, hogy a korábban odahaza gyártott energia- és nyersanyagigényes termékek egy részét külföldről szerezték be, és ezzel tehermentesítették a belgazdaságot, felszabadítottak erőforrásokat a hatékonyabb termelés számára, ugyanakkor azonban a fokozódó import gyakorlatilag újratermelte ezt az anyag- és energiaigényes termelési struktúrát, még ha költségviszonyait javította is.

A KGST-országok már bemutatott exportszerkezeti sajátosságai, továbbá a nyugat-európai gazdaság importjellemzői ugyanazon „európai betegség” két oldalát jelentik: amíg az egyik képes volt az első lépés megtételére anélkül, hogy termelési szerkezetét (ezzel természetesen beruházási döntéseit, gazdasági-társadalmi értékrendjét) lényegesen változtassa, addig a másik még erre sem tudta magát elszánni. Ezzel szemben az amerikai gazdaságban egy egészen másfajta termelési szerkezet jött létre, amelynek eltérő importigényei fogalmazódtak meg, és amelyeknek kielégítésében az OECD-n kívüli térség egyre jelentősebb szerephez jutott. Ennek közvetlen külgazdasági-külpolitikai hatásaira itt nem kívánunk kitérni, bár nyilvánvaló, hogy a fejlődő országok jelentős részének követeléseit az ipari export fokozása terén az amerikai gazdaság jobban ki tudja elégíteni, mint az a nyugat-európai, amely az Európai Gazdasági Közösség keretében szerződéses kapcsolatok tucatjait írta alá – nemegyszer ugyanezen – fejlődő országokkal. Az is nyilvánvaló, hogy az adósságszolgálati terhek csökkentése szinte mindenütt előtérbe helyezte az ipari kivitel növelésének szükségességét, és ennek a kívánalomnak is az Egyesült Államok piaca tud jobban megfelelni. Ezen túlmenően azonban látható, és ehelyütt ezt kívánjuk hangsúlyozni, hogy az eltérő ipari importszerkezet eltérő termelési szerkezetet támogat, az utóbbi pedig igen különböző versenyképességet eredményezhet. Ilyen összefüggésben az import szerkezete fontos versenyképesség-befolyásoló tényezővé válik, amint hogy azzá is vált az elmúlt években. Nem utolsósorban ez magyarázza a nyugat-európai térség látványos térvesztését a világkereskedelemben, mindenekelőtt pedig annak legdinamikusabb, a műszaki vívmányokat „első kézből” közvetítő szektorában.

Az áruszerkezeti különbségek a 6. táblából világosan kitűnnek, így ezekre részleteiben nem szükséges kitérni. Néhány lényegesnek tűnő folyamatra azonban fel kell hívni a figyelmet. A kétszámjegyes bontás plasztikusan mutatja a fő felvevőpiacok relatív fontosságát a különböző jellegű termékek esetében. 1973-ban Nyugat-Európa szerepe meghatározó, szinte töretlen volt a vegyipari és az anyagigényes termékcsoporthoz: 8-8 termékcsoporthoz közül egy, illetve kettő volt az, amelynek részesedése nem haladta meg az 50 százalékot, de több esetben a háromnegyedes hányad körül vagy afelett alakult (például szerves és szervetlen vegyi anyagok, műtrágyák, festékek, bőrárúk). A fogyasztási jellegű iparcikkek esetében hét termékcsoporthoz közül már csak háromban alakult 50 százalék felett a nyugat-

európai részesedés, igaz, közülük éppen az optikai cikkek és a műszerek esetében bizonyult a legmagasabbnak (61 százalék). A gépek csoportja már 1973-ban erőteljesen kettévált: a hagyományos gépek esetében a nyugat-európai piac fontossága meghatározónak bizonyult, hiszen az OECD-n kívülről érkező hajók, repülőgépek 85, a közúti járművek 63, a különböző erőgépek és klasszikus ipari gépek 72–80 százaléka itt talált piacot. Ezzel szemben a műszaki forradalom hullámain erőteljesen közvetítő irodagépek, adatfeldolgozó berendezések, elektromos gépek és hírközlő eszközök esetében a nyugat-európai piac részesedése a 20–35 százalékos sávban mozgott, vagyis az importstruktúrában is közvetítődő műszaki lemaradás jelei már egy évtizeddel ezelőtt érzékelhetők voltak.

Ezzel ellentétes folyamat érvényesült az Egyesült Államokban: e piac az OECD-n kívüli ipari export számára az árucsoportok döntő többségében 20–35 százalékos hányadot biztosított, de a hírközlési és hangtechnikai berendezések 74, az elektromos gépek 61, az adatfeldolgozó gépek 49 százalékát már a hetvenes évek elején is az amerikai piacon lehetett elhelyezni. Emellett a fogyasztói igényeket kielégítő cipő- és útikellékimportban volt 50 százalék feletti az amerikai piaci részesedés. 1980-ra – a dollár leértékelődése ellenére – az amerikai piaci részesedés az esetek többségében nőtt, de nem egy szerkezeti nehézséggel küzdő termékcsoporthoz ezzel ellentétes tendencia jelentkezett. Így például a vegyipari alapanyagok vagy a textíliák esetében az amerikai piac jelentősége mérséklődött. Ugyanakkor igen erőteljes bővülés következett be a legtöbb gépipari területen, valamint az ehhez szorosan kötődő műszerpiacon.

Igazán drámai eltolódások aztán 1980 és 1984 között mentek végbe. Bár bizonyos visszarendeződéssel számolni kell, akár a dollár árfolyamának változása, akár a viszonylag gyengülő amerikai konjunktúra és a viszonylag erősödő nyugat-európai kereslet hatására, az elmozdulások iránya és mértéke meglehetősen egyértelmű következtetések megfogalmazására nyújt módot. 1984-ben az Egyesült Államokban értékesítették az OECD-n kívüli országok hírközlőkészülék-, elektromosgép- vagy adatfeldolgozóberendezés-exportjuk durván 70 százalékát, cipő- és egészségügyi eszköz-kivitelük hasonló hányadát, általános rendeltetésű gépexportjuk, valamint a legkülönbözőbb szerelvények és alkatrészek exportjának közel kétharmadát. A géppiaci feltételek változását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az Egyesült Államok 1973 és 1984 között nemcsak tartani tudta korábban szinte egyeduralmi pozícióját a műszakilag élenjáró termékcsoporthoz, hanem a szerszámgépek esetében 5-ről 43, az általános rendeltetésű gépeknél 15-ről 62 százalékra, másutt mintegy 20 százalékponttal tudta bővíteni részesedését. Az amerikai térnyerés nemcsak a dinamikusabban növekvő szektorokban tűnik elő, hanem nagyszámú szempontból is figyelemre méltó, ugyanis az uralkodó amerikai importkereslet ott a legerőteljesebb, ahol az OECD-n kívülről érkező export a legnagyobb értéket képviseli: a hírközlő berendezések és az elektromos gépek együttesen 1984-ben közel 22 milliárd dolláros értéket képviseltek, ami a csoport az évi teljes gépkivitele 58 százalékának felelt meg.

Az importpiaci pozíciók százalékpontos eltolódásai is kiolvashatók a táblából. Az adatok világosan tükrözik, hogy az Egyesült Államok felvevőpiacának általános előretörése következett be 1973 és 1984 között, mindenekelőtt pedig 1980 után. Az évtizedes folyamat egyhangúságából mindössze a hírközlő berendezések „lógnak ki”, itt azonban a minimális piaci arányvesztés a már 1973-ban domináns (74,2 százalékos) súlyból következik. Ennél sokkal fontosabbak az esetek többségében kétszámjegyű térnyerések, amelyek közül a már említett általános rendeltetésű gépek és a szerszámgépek még külön is kiemelkednek.

Japán – szerényebb importóri szerepkörénél fogva – mérsékelt elmozdulásokat mutat mindkét irányban. Sem az elmozdulások mértéke, sem az alacsony importhányad nem teszi lehetővé egyértelmű következtetések megfogalmazását, bár anynyi kitűnik, hogy egyrészt a korábban exportsikernek számító japán termékek egyes szegmenseibe hatolt be a fejlődő országok exportversenye (ez tudatos japán szerkezetfejlesztési tevékenység eredménye, lásd például 1980 és 1984 között az acél- vagy a textilszektort), másrészt az 1980-ig a japán piacot is célba vevő fejlődő exportágazatok egy része az évtized első harmadában irányt változtatott, és szinte „rázúdult” az amerikai piacra (egyes gépek, elektronikai termékek, hajók).

A nagy vesztes Nyugat-Európa, amely 1980 és 1984 között – az egyéb közlekedési eszközök (hajók, repülőgépek) kivételével – minden kétszámjegyes termékcsoportban tetemes kiszorulást volt kénytelen elkönyvelni. Ennek mértéke az erőgépek esetében meghaladta, a közúti járművek vagy az acéláru esetében megközelítette a 25 százalékpontot, de számos további termékcsoportban is a 10–20 százalékpontos sávban mozgott. Ennél kisebb mértékű térvésztés – a szerkezeti változás lassúságát és ellentmondásosságát is mutatva – éppen a vegyipari termékcsoportok némelyikében és a nem fémes ásványi termékek körében tapasztalható. Az amerikai konjunktúra kedvezőbb alakulása és a magas dollárárfolyam csak részben indokolja e folyamatokat. Ugyanis már 1973 és 1980 között egyértelművé vált a nyugat-európai kiszorulás, éppen azokon a területeken, amelyek részben az importkereslet gyorsabb növekedését mutatták, részben pedig a műszaki fejlődés és szerkezeti átalakulás szempontjából fontosabb, jellemző termékeket tartalmaztak. Az OECD gépimportpiacán a nyugat-európai térség ebben az időszakban 4 százalékpontot veszített úgy, hogy a hagyományosnak tekinthető ipari gépek kategóriájában sorra 10–30 százalékos piacvesztést volt kénytelen elkönyvelni. Növekvő hányadot mutatott ugyanakkor egész sor anyagigényes ágazatban (a fapiacson 14, a textiliáknál 9, a papírpiacson 7 százalékponttal bővült a nyugat-európai importpiac az OECD-n belül). Összességében 1973 és 1984 között mindössze kettő kétszámjegyes árucsoportban sikerült Nyugat-Európának az OECD-n belüli részesedést növelnie (faárúk, robbanóanyagok). Ezzel szemben a piacvesztés egy esetben meghaladja az 50 százalékot, kettő továbbiiban megközelíti a 40-et. A 20–39 százalékpontos sávban további 10, a 10–20 százalékpontosban 11 termékcsoport foglal helyet. Vagyis a 32 kétszámjegyes ipari termékcsoport közül nem kevesebb mint 24-ben 10 százalékpontonál nagyobb Nyugat-Európa kiszorulása.

Ez a KGST-országok számára egyrészt azért jelentős, mert hagyományosan legjelentősebb konvertibilis ipari felvevőpiacai, amelyek Nyugat-Európában találhatóak, messze az átlag alatt fejlődtek, miközben a szerkezeti elavulás csalhatatlan jeleit mutatták. Másrészt a távol fekvő, ugyanakkor igen dinamikus és szerkezetileg is fejlett amerikai importpiacot legfontosabb konkurensaik, a fejlődő országok hódították meg. Nem kétséges, hogy az ipari export nemcsak a kereskedelmi mérleg, a pénzügyi egyensúly szempontjából játszik lényeges szerepet, hanem a gazdaság általános fejlődése, szerkezeti modernizálódása vonatkozásában is. Így a fejlettebb műszaki igényeket közvetítő amerikai importpiac egyúttal jelentős lökést adott az oda exportáló országoknak, ösztönözte műszaki fejlődésüket, növelte versenyképességüket és – ceteris paribus – erősítette mindazon gazdaságok lemaradását, amelyek ebbe a körforgásba nem vagy nem megfelelően tudtak bekapcsolódni. Nem kétséges, hogy a nemzetközi ipari munkamegosztás ezen új fejleménye nem választható el a transznacionális vállalatok tevékenységétől, a külföldi tőke működési feltételeit meghatározó–javító gazdasági, pénzügyi, jogi környezettől. Az igazi lökést azonban nem ez, hanem az amerikai piacra ráépülő – döntően

latin-amerikai és távol-keleti – gazdaságokban megfogalmazott stratégia (vagy stratégiaváltás) adta. Hasonlóra vagy megközelítőre a KGST-országok mindeddig nem voltak képesek, a nyugat-európai környezet pedig nem ösztönzött.

Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa között megfigyelhető elmozdulásokat szélesebb összefüggésbe ágyazza a 7. tábla, amely a felvevőpiacok keresleti dinamikáját a legnagyobb értéket képviselő termékcsoportok 1984. évi sorrendjében mutatja be. Az ugyanis könnyen belátható, hogy a legnagyobb exportértéket képviselő, illetve a legjelentősebb felvevőpiacra támaszkodó árucsoport fontossága még viszonylag lassúbb keresletbővülés esetén is meghatározó lehet.

7. tábla

*A fő iparcikkfelvevő piacok keresleti dinamikája a legfontosabb termékcsoportokban**

Fejezet, főcsoport**	Az OECD importja 1984-ben			Az OECD-n kívüli országok exportja 1984-ben					
	nem OECD-térségből (millió dollár)	Index:		az OECD-be		az Egyesült Államokba		Nyugat-Európába	
		1973. év = 100	1980. év = 100	1973. év = 100	1980. év = 100	1973. év = 100	1980. év = 100	1973. év = 100	1980. év = 100
Összesen (0–9)	416 944	328	96	381	81	651	108	308	75
Iparcikk (5–8)	125 806	332	108	555	141	848	199	367	94
Vegy. termékek (5)	9 715	368	106	531	124	873	214	421	100
Alapanyagok (6)	31 109	253	91	364	119	576	174	262	83
Gépek, járművek (7)	37 910	358	119	812	180	1086	235	481	117
Fogyasztási iparcikkek (8)	47 072	369	109	619	137	877	186	416	89
Ruházati cikkek (84)	23 466	382	113	554	138	834	204	376	88
Eletkromos gépek (77)	13 564	345	130	868	194	1036	221	579	138
Nem osztályozott késztermékek (89)	10 316	323	109	580	132	712	151	449	102
Textíliák (65)	8 622	221	92	284	104	379	175	240	75
Hírközlő eszközök (76)	8 284	510	141	748	154	732	196	690	85
Vas- és acéltermékek (67)	6 662	227	89	448	137	815	205	214	79
Nem fémes ásványok (66)	6 339	259	78	406	112	550	134	365	86
Szerves és szervesetlen vegyi termékek (51+52)	5 912	422	625	117	928	209	513	513	97
Lábbelik (85)	5 606	425	114	829	152	1079	196	459	87
Adatfeldolgozó gépek (75)	4 943	705	179	1734	419	2406	563	1259	325
Fém-tömegcikk (69)	3 727	308	93	847	147	1412	205	398	83
Erőgépek (71)	2 985	402	121	1696	206	3570	419	856	121
Műszerek, fotócikkek (87+88)	2 981	423	104	1129	113	1969	157	681	78
Közúti járművek (78)	2 806	362	123	696	154	689	251	446	96
Bútorok (82)	2 268	370	103	689	139	1227	225	379	82
Faárak (63)	2 065	175	88	175	101	217	133	187	77
Útikellékek (83)	2 007	494	122	850	146	1002	199	723	90

* Az 1984-ben az OECD-n kívüli térségből az OECD-be legalább 2 milliárd dollár értékben exportált árucsoportok figyelembevételével.

** A SITC osztályozása alapján, zárójelben a megfelelő kódszámokkal.

A 7. táblában feltüntetett dollárértékek már önmagukban is tartogatnak meglepetést. A ruházati termékek döntő szerepe ugyan ismert a szakirodalomból, az

azonban már kevésbé, hogy 1984-ben 2 termékcsoporthoz esetenként az OECD-n kívüli országok OECD-be irányuló ipari kivitele a 10–15, további hatban 5–10 és újabb nyolcban 2–5 milliárd dolláros kategóriában. A 32 termékcsoporthoz közül nem kevesebb, mint 23 számára legalább 1 milliárd dolláros felvevőpiac állt rendelkezésre, ami világosan cáfolja a piacok beszűkülésével, az értékesítési csatornák eldugulásával, az exporttörekvések külpiazi gátjaival kapcsolatos nézeteket.

A második következtetés úgy fogalmazható meg, hogy az OECD-n kívülről érkező export mindenütt gyorsabban nőtt, mint az OECD teljes behozatala, a fűárúknál a növekedés azonos volt. A növekedésiütem-különbség nem egyszer kétháromszorosnak bizonyult (a gépimport egészében, továbbá az elektromos gépek, az adatfeldolgozó készülékek, a fémtömegcikkék, a műszerek, az erőgépek, az általános rendeltetésű gépek, a műanyagok, valamint a gumiárú esetében). A dinamikus piacbővítés tehát döntően nem a hagyományos, bér- és anyagigényes termékcsoporthozak jellemzte, hanem a magasabb szakértelmet, fejlettebb technikát és nyilvánvalóan szorosabb ipari munkamegosztást igénylő termékcsoporthozak.

Az állítólagos felvevőpiaci beszűkülést egyébként a bemutatott adatok három vonatkozásban is egyértelműen cáfolják. Először a hagyományosan vezető ipari termékek piaca is esetenként tekintélyes mértékben bővült: a legjelentősebb egyedi exporttételt képviselő ruházati cikkeké például 11 év alatt 3,8-szeresére, de még a lemaradó textiliák vagy acélárú piaca is több mint kétszeresre. (Más kérdés, hogy 1980 és 1984 között már több esetben a piaci kereslet csökkenése tapasztalható.) Másodsor, számos ma már jelentős exporttételt képviselő termékcsoporthozakban növekedett az OECD felvevőpiaca 3–5-szörösre. A piaci versenyképesség viszonylag legjelentősebben éppen az 5–10, illetve a 2–5 milliárd dolláros sávban növekedett. Harmadsor az OECD-n kívüli térség átlagosnál erőteljesebb exportbővítése arra utal, hogy – mások, nem utolsósorban az OECD-országok kizorításával is – nyílt lehetőség piacszerzésre. Az OECD-n kívüli országok OECD-be irányuló kivitele öt termékcsoporthozakban több mint 10-szeres exportbővülést tükröz egy évtized alatt (valamennyien az 1–5 milliárdos keresleti sávban helyezkednek el).

Ugyanezekben a kategóriákban igen erőteljesen bővült az amerikai felvevőpiac. Külön figyelemre méltó, hogy ez a növekedés, még ha üteme mérséklődött is (ezt egyébként a magasabb induló adatok matematikai oldalról is indokolják), 1980 után sem szűnt meg. Vagyis az amerikai importpiac bővülése és az OECD-n kívüli térség ipari kivitelének dinamizmusa akkor is folytatódott, amikor az OECD egészében az ipari kereslet az esetek többségében csökkent, Nyugat-Európában pedig általános keresletcsökkenés mutatkozott. A világkereskedelemben tehát az ipari árucsere és munkamegosztás fő ütőerévé a nyolcvanas években egyértelműen az amerikai felvevőpiac és az OECD-n kívülről érkező export és e kettőnek ma már szerves munkamegosztásba belenőtt összefonódása vált. Nem kétséges, hogy ennek növekvő, egyes műszakilag igényesebb területeken meghatározó jelentősége lehet a nyolcvanas–kilencvenes évek világkereskedelmében és nemzetközi ipari munkamegosztásában.

A KGST- ÉS A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK PIACI RÉZSEDESE, VALTOZÁSAINAK SZÁMSZERŰSÍTÉSE

Az eddig mondottakból az OECD-n kívüli térség ipari exportjának térnyerése bontakozik ki. Mielőtt az OECD-n kívüli térséget különböző csoportokra osztanánk és az egyes csoportok egymás közti viszonyát elemeznénk, célszerű a térnyerésre utaló legfontosabb adatok összefoglalása.

A 8. tábla első két sora rendkívül tanulságos, és a 11 év alatt bekövetkezett olajárrobbanások aránytorzító hatásai mellett is egyértelműen utal arra, hogy az OECD és az OECD-n kívüli térség közötti kereskedelem növekedésében a meghatározó szerepet az ipari termékek játsszák. Az alig egy évtized alatti 6,3 százalékpontos importbeli térnyerés teljes egésze (6,4) az ipari importban mutatkozó aránynövekedéssel magyarázható. Még világosabb a fő trend, ha az 1980 és 1984 közötti helyzetet vizsgáljuk: ekkor az OECD teljes behozatalában az OECD-n kívüli térség részesedése 3,3 százalékponttal csökkent (a megállapodott olajárak és az energia-takarékosság következtében), miközben az OECD ipari importjában a kívülállók részesedése 3,8 százalékponttal tovább emelkedett. Igaz, hogy a 16,5 százalékos ipari részesedés az OECD-n belülről származó 83,5 százalékhöz viszonyítva még nem különösebben lényeges, de a kétszámjegyes bontásból kiszűrhető két igen fontos következtetés.

8. tábla

Az OECD-n kívüli országok részesedése az OECD iparcikkimportjából

Árucsoport, árucsoport*	1973.	1977.	1980.	1983.	1984.
	évben (százalék)				
Az OECD összes importjában	25,3	33,5	34,9	32,0	31,6
Az OECD iparcikkimportjában	10,1	11,8	12,7	15,1	16,5
Vegytermékek (5)	6,8	7,8	8,4	9,2	9,8
Alapanyagok (6)	13,5	15,1	14,7	17,6	19,2
Gépek, járművek (7)	4,6	5,6	6,8	9,2	10,4
Fogyasztási iparcikkek (8)	20,4	26,1	27,3	31,6	34,3
Útikellékek (83)	38,6	49,4	55,5	63,9	66,5
Ruházati cikkek (84)	41,2	48,0	49,0	56,3	59,6
Lábbelik (85)	24,6	33,4	35,8	44,6	47,9
Bőrárak (61)	34,2	33,8	32,7	33,7	36,4
Faárak (63)	34,0	30,6	29,6	33,4	34,1
Textiliák (65)	20,4	21,2	23,2	23,9	26,2
Hírközlő eszközök (76)	17,1	19,2	23,0	25,2	25,1
Nem fémes ásványok (66)	15,5	25,2	16,8	22,9	24,3
Elektromos gépek (77)	9,6	12,2	16,2	22,1	24,3
Bútorok (82)	13,0	16,0	18,0	22,8	24,2
Közúti járművek (78)	1,3	1,4	1,9	2,1	2,4
Speciális szakipari gépek (72)	2,0	2,5	2,5	3,2	3,6
Papír- és kartonárak (64)	2,1	2,4	2,9	3,5	4,3
Gyógyszerek (54)	5,6	6,1	5,5	5,1	5,0
Műanyagok (58)	1,3	1,9	3,1	4,7	5,4
Általános rendeltetésű gépek (74)	1,7	2,3	3,1	5,2	5,9
Fém megmunkáló szer- számgepek (73)	6,1	7,7	7,1	6,5	6,3

Megjegyzés. Az adott árucsoport OECD-importjának százalékában.
* A SITC osztályozása alapján, zárójelben a megfelelő kódszámokkal.

Egyrészt egyes területeken az OECD-n kívülről érkező szállítások az OECD teljes importjának tetemes hányadát alkotják, a piac állandó befolyásolói, szilárd gyökeret eresztettek a legfontosabb értékesítési szegmensekben; nélkülük az OECD importpiaca és vele együtt a térség fogyasztási és újratermelési struktúrája már nem lenne elképzelhető. Elég, ha arra utalunk, hogy az OECD-országok útikellék-

importjában az OECD-n kívülről érkező áruk kétharmados, a ruházati importban 60, a cipőimportban 48 százalékos részesedést szereztek, és ezzel a piac meghatározó tényezőjévé váltak. Egész sor további árucsoportban tapasztalható 20 százalék feletti részesedés (bőrárak, faárak, textiliák, nem fémes ásványi termékek, bútorok, de – és ez igen lényeges – elektromos gépek, hírközlő eszközök is).

Másrészt a vizsgálat tárgyát képező 11 évben a piaci részesedésekben jelentős változások következtek be. A munkaigényes fogyasztási cikkek – a komparatív előnyökre támaszkodva – egyötödről egyharmad fölé emelték részesedésüket, ugyanakkor az ilyen előnyökkel nem vagy csak részben bíró vegyipari és anyagigényes termékcsoporthoz méréseltekbb piaci aránybővülés tapasztalható. A gépimportban – a fejlettségi előnyöknél, a műszaki fölényénél és a kialakult munkamegosztási keretekenél fogva – az OECD egymás közti forgalma mindvégig meghatározónak bizonyult, de az OECD-n kívüli térség részesedésének megkétszereződése és a 10 százalékos határvonal átlépése közel sem elhanyagolható fejlemény. 1984-ben a gépimportban az OECD-n kívüli térség relatív jelentősége már nagyobb volt mint a vegyipari importban (miközben az import összege az előbbiben többszöröse volt az utóbbiban mértnek).

Külön kell utalni arra a gyors piaci térhódításra, ami néhány árucsoportban megfigyelhető. Amíg a vegyipari termékcsoporthoz esetében többnyire igen alacsony részesedések adódnak, sőt nemegyszer az OECD-n kívüli térség kiszorulása figyelhető meg (K+F-igényes gyógyszeripar, tisztálkodó szerek), az anyagigényes termékcsoporthoz némelyikében pedig a korábban elért jelentős piaci hányad nem vagy alig bizonyult növelhetőnek (bőrárak, faárak), addig másutt az arány tetemesen növekedett. Ilyen folyamat elsősorban néhány gépipari termékcsoporthoz bontakozott ki: a hírközlő és szórakoztató elektronikai berendezések OECD-importjában 11 év alatt 8, az elektromos gépeknél még ennél is nagyobb, 14,7 százalékpontos térnyerés figyelhető meg, de az adatfeldolgozó gépek importjában elért 4,8 vagy az erőgépeknél tapasztalható 8,8 százalékpontos térhódítás is több mint figyelemre méltó. A gépipari körön kívül is vannak bizonyos termékcsoporthoz, ahol az OECD-n kívüli exportőrök pozíciója tetemesen javult. A legjelentősebb egyedi tételt képviselő ruházati cikkek esetében 11 év alatt több mint 18 százalékpontos, a cipőknél 23 százalékpontos piaci térnyerés következett be, de a bútorok, a vas- és acéltermékek vagy a fémtömegcikkek piacán is egyértelmű az OECD-n kívüli exportőrök előretörése.

Most már az a kérdés, hogy ebből az általános előretörésből mennyiben tudtak részesülni a KGST-országok, mennyiben a NIC-csoport és mennyiben az egyéb fejlődő országok. A 9. tábla e hármastagolást követve közli a százalékos piaci részesedéseket egy- és kétszámjegyes bontásban az 1973 és 1984 közötti időszakra nézve. (A NIC-csoportra lásd az I. rész 3. lábjegyzetét.)

Mivel a három csoport összesített részesedése az OECD teljes importjában többnyire nem meghatározó, a tényleges különbségeket jobban tükrözi, ha az OECD-n kívüli térség kivitelét tekintjük 100-nak, és ehhez viszonyítjuk az egyes régiók (csoportok) részesedését jelző mutatókat.

A NIC-csoport adatai igazolják az elmúlt években a nemzetközi elemzésekben gyakran fellelhető megállapítás jogosságát, nevezetesen azt, hogy ezen országok jelentősen előretörték a világpiacra. Iparcikkexportjuk fokozatosan növekvő aránya mellett 1984-ben már az OECD-n kívüli térség OECD-be irányuló kivitelének több mint kétharmadát adta a 11 évvel ezelőtti 55,6 százalékkal szemben. Az ide sorolt országok exportteljesítménye különösen 1980 után javult látványosan, akkor tehát, amikor a szocialista országok, de nem egy fejlődő ország is fokozódó érté-

kesítési nehézségekkel találta szembe magát. Mivel a csoport tagjai döntően nem olajexportőrök, ipari kivitelük növelésével tudták csak világkereskedelmi súlyukat emelni. Ez a törekvés – a gyorsan emelkedő olajárak miatt – 1973 és 1980 között statisztikailag még nem dokumentálható, de a második olajárrobbanás aránymódosító hatását már ki tudták szűrni az ipari kivitel erőteljes növelése útján. 1980 után azonban az OECD-hez nem tartozó országok OECD-be irányuló teljes exportjában és az oda irányuló ipari exportban egyaránt jóval 10 százalékpont felett növelték részesedésüket.

9. tábla

Az egyes országcsoportok piaci részesedésének változása

Fejezet, főcsoport*	NIC-csoport			Egyéb fejlődő országok			Európai KGST-országok		
	1973	1980	1984	1973	1980	1984	1973	1980	1984
Összesen (0–9)	23,6	18,2	32,1	65,1	73,1	57,8	11,3	8,7	10,1
Iparcikkek (5–8)	55,6	57,4	68,7	26,8	28,8	23,2	17,6	13,8	8,1
Vegyí termékek (5)	20,9	26,7	39,9	48,5	39,1	33,9	30,6	34,2	26,2
Alapanyagok (6)	46,2	48,0	59,0	36,7	37,5	30,5	17,1	14,5	10,5
Gépek, járművek (7)	61,0	63,9	77,3	16,4	21,8	17,1	22,6	14,3	5,6
Fogyasztási iparcikkek (8)	71,1	67,7	74,1	16,9	24,1	21,2	12,0	8,2	4,7
Adatfeldolgozó gépek (75)	87,7	86,3	95,2	7,4	8,9	4,2	4,9	4,8	0,6
Hírközlő eszközök (76)	93,8	92,4	93,4	3,6	6,1	5,8	2,6	1,5	0,8
Lábbelik (85)	75,3	77,6	89,9	10,5	13,3	6,0	14,2	9,1	4,1
Fém-tömegcikkek (69)	58,2	70,5	84,4	14,1	16,5	9,5	27,7	13,0	6,1
Útikellékek (83)	78,4	83,6	85,0	12,3	11,2	11,9	9,3	5,2	3,1
Gumiárúk (62)	52,3	65,6	82,1	26,1	20,1	8,1	21,6	14,3	9,8
Műszerek, fotó cikkek (87+88)	60,6	78,6	80,2	15,9	15,6	16,1	23,5	5,8	3,7
Közúti járművek (78)	37,0	42,5	79,8	16,6	19,7	4,2	46,4	37,8	16,0
Általános ipari gépek (74)	26,0	56,4	79,5	17,9	17,7	8,2	56,1	25,9	12,3
Fém-megmunkáló gépek (73)	3,6	38,3	68,3	7,2	7,9	4,0	89,2	53,8	27,7
Elektromos gépek (77)	73,0	61,2	66,0	14,6	33,5	31,6	12,4	5,3	2,4
Műtrágyák (56)	16,7	18,5	19,7	29,7	26,2	23,9	53,6	55,3	56,4
Műanyagok (58)	43,0	41,1	62,6	10,2	12,5	8,2	46,8	46,4	29,2
Szerves és szervesetlen ve- gyi termékek (51+52)	14,6	23,6	37,6	55,0	40,5	36,6	30,4	35,9	25,8
Vas- és acélipari termékek (67)	21,6	33,1	53,4	36,2	38,9	26,6	42,2	28,0	20,0
Textíliák (65)	48,3	44,9	47,8	41,6	47,0	46,4	10,1	8,1	5,8

Megjegyzés. Az egyes árucsoportokban az OECD-n kívüli térségből az OECD-be irányuló export százalékaiban.

* A SITC osztályozása alapján, zárójelben a megfelelő kódszámokkal.

Az áru-főcsoportos bontás egyértelműen mutatja, hogy a pozíciójavulás mögött a gazdasági teljesítőképesség általános javulása és tudatos struktúrapolitika egyaránt meghúzódik. Az előbbit példázza, hogy a csoport részesedése 1973 és 1984 között a gépek és vegyipari termékek esetében különösen erőteljesen javult, a korábban is igen jelentős pozíció a fogyasztási jellegű iparcikkek piacán tovább erősödött, és az anyagigényes iparcikkek piaci hányada is tekintélyesen fokozódott. Vagyis e gazdaságok általános potenciálja, dinamizmusa, belső törvényszerűségei minden területen biztosították a piacbővítést (ami az országok nagy részének nyersanyagszegénysége és emelkedő, ezért nem minden esetben kompetitív

béreköltségei miatt figyelemreméltó teljesítmény), nemegyszer a tetemes előretörést. A szerkezeti illeszkedés leginkább a gépipari termékek piaci hányadában tükröződik. Különösen 1980 és 1984 között volt tapasztalható ugrásszerű fejlődés, tehát éppen akkor, amikor a fejlett tőkés országok súlyos szerkezeti és növekedési-be-ruházási válságban voltak. A szakosodási pályát jól jellemzi, hogy 1984-ben már a NIC-csoporttól származott az OECD-hez nem tartozó országok OECD-be irányuló gépexportjának 77, ugyanakkor a vegyipari kivitelnek csak 40, az alapanyagokénak pedig 59 százaléka.

A kétszámjegyes árucsoportok vizsgálata esetenként nyomasztó NIC-fölényt mutat. A csoport 10 országa gyakorlatilag kisajátította magának a legdinamikusabban bővülő adatfeldolgozó- és hírközlőeszköz-piacot úgy, hogy 11 év alatt a korábban is szinte egyeduralmat jelentő részesedési mutatók nem változtak vagy tovább emelkedtek. Vagyis még marginális exportőrök sem jelenhettek meg e szektorban. Egészében véve figyelemre méltó, hogy a gépexport valamennyi árucsoportjában – a vízi és légi járművek kivételével – a NIC-országok részesedése meghaladja a 60 százalékot, többnyire azonban a kétharmados arányt is. Ha ezt az 1973. évi induló szinttel hasonlítjuk össze, a piaci jelenlét növekedése egészen látványos. A legszembetűnőbb a szocialista országok gépexportjában előkelő helyen szereplő és hosszú ideig a műszaki haladás élvonalát reprezentáló szerszám-gépek esete: 1973-ban az OECD-n kívüli országok kivitelének 3,6, 1984-ben 68,3 százalékát tette ki a csoport ezen exportja. Az emelkedő munkabérek ellenére – nyilvánvalóan a béreknél erőteljesebben emelkedő teljesítmény (termelékenység), valamint az adott termelési struktúrán belüli váltások következtében – a döntően bérigényes fogyasztási jellegű iparcikkek piacán is domináns a csoport jelenléte. Egy kivétellel a 70–90 százalékos sávban mozognak a mutatók, és egy kivétellel mindenütt a piaci pozíciók kiépítése figyelhető meg. (Kizárólag a valószínűleg legbérigényesebb ruházati piacon következett be 4 százalékpontos tévesztés, de még így is innen származik a ruházati kivitel 69 százaléka.)

Jóval kevésbé egyértelmű ugyanakkor a NIC-országok piacmeghatározó szerepe a vegyipari termékek körében. Igaz, hogy részesedésük 11 év alatt – egy termékcsoporthoz kivételével – jelentősen nőtt, de 50 százalék feletti hányadot csak a festékek és a műanyagok piacán mondhatnak magukénak. Az alacsonyabb hányadok szoros kapcsolatban vannak azzal a ténnyel, hogy ezen országok nagy része nem rendelkezik versenyelőnyökkel, ezért nem került sor a petrokémiai ágazat átfogó fejlesztésére. Az anyagigényes termékek csoportjai vegyes képet festenek: a nagyobb hozzáadott értékkel bíró, a fejlett országok ipari termelési és exportszerkezetére jobban jellemző ágazatokban piaci részesedésük látványosan nőtt (papír-árak, acéltermékek, fémtömegcikk, gumiárak), míg másutt stagnálás (textíliák) vagy csökkenés (faárak) következett be. Egészében véve az 1983-ra elért piaci arányok arra utalnak, hogy a viszonylag legjelentősebb szerephez a műszakilag viszonylag legfejlettebb területeken (gumiárak, papírárak, fémtömegcikk és szerelvények) jutottak, míg például az igen széles nemzetközi versenyt tükröző textiltiacon piaci pozíciójuk nem éri el az 50 százalékot sem.

Az európai KGST-országok kiszorulása a teljes exportban mérsékelte, az ipari kivitelben azonban drámai méretű volt: 11 év alatt kevesebb mint felére esett, és 1983–1984-ben már a 10 százalékot sem érte el. Ennél is aggasztóbb azonban a piaci jelenlét áruszerkezeti képlete, hiszen jelentősebb szerepet kizárólag a közismerten energia-, nyersanyag- és tőkeigényes vegyipari export játszik. Ehhez is hozzáteendő azonban, hogy a mindenütt előtérbe került vegyipari fejlesztések, a vegyipari exportnak a szocialista országok külgazdasági egyensúlyában játszott

szerepe ellenére sem sikerült a korábbi részesedést tartani. Vagyis a kiemelten kezelt területen is kiszorulás figyelhető meg, ami egyrészt a KGST-országok gazdaságának általános versenyképességi és működési problémáival kapcsolatos, másrészt – és ez a lényegesebb – a lekötött eszközök, a (helytelenül) megválasztott fejlesztési prioritások szükségszerűen vezettek korábban lényegesebb piaci súllyal rendelkező árucélcsoportok egyértelmű kiszorulásához. Ez elsősorban a gépek piacán tűnik szembe: 1973-ban az OECD-ben elhelyezett és az OECD-n kívülről származó gépkivitelben az európai KGST-térség még közel egynegyed részese volt, 1984-ben ez a hányad 5,6 százalékra esett, ami nem egyszerűen piaci kiszorulásként értékelhető, hanem olyan marginalizálódásként, amelynek hosszabb távú következményei, valamint fejlesztéspolitikai, irányításrendszerbeli és műszaki környezete átfogó vizsgálatot igényelne.

1984-ben a viszonylag legjelentősebb piaci súllyal a műtrágyaexportban részesedtek a KGST-országok, azon a területen tehát, amely – számos nemzetközi összehasonlító felmérés szerint – nem tartozik a fejlett iparral rendelkező, energia- és nyersanyagszegény szocialista országok versenyelőnyöket realizáló ágazatai közé. Külön figyelmet érdemel a gépipari térség néhány részlete, hiszen 1973-ban a KGST-országok gyakorlatilag egyeduralmúak voltak a szerszámgéppiacon, meghatározó szereppel bírtak a speciális szakipari gépek piacán, de az általános rendeltetésű gépek és a közúti járművek kivételében is elismert pozícióik voltak. A 30–40 százalékpontos térségi részesedés nem írható kizárólag a gyorsabban fejlődő, hatékonyabban és világpiacra szempontra alapján iparosodó konkurens szomszédos államokra; a belgazdasági akadályok, a műszaki lemaradás és számos további, „házon belüli” probléma súlyossága és esetenként egyértelmű elsődlegessége nem kerülhető meg.

A fejlődő országok széles, második–harmadik vonalban iparosodó és a nemzetközi ipari munkamegosztásba alig néhány éve bekapcsolódott csoportjának „bizonyítványa” meglehetősen vegyes. 1973 és 1980 között növelni tudták részesedésüket az iparcikkek piacán, utána azonban jelentős veszteségeket szenvedtek el. E veszteségek valamennyi árucélcsoport piaci arányának csökkenésében nyomon követhetők. A kétszámjegyes osztályozásban ugyanakkor minden fő kategórián belül található részesedésüket növelni tudó, illetve visszaszoruló árucsoportok. Nem egy esetben jelentős, ha nem is domináns pozíciókat építettek ki, illetve őriztek meg (gyógyszerek, tisztálkodó szerek, textíliák stb.). A gépipari termékek körében utalni szükséges arra, hogy a többnyire piacvesztést jelző mutatók mellett két területen következett be aránynövekedés, és mindkettő a nemzetközi strukturális fejlődés előterében áll (hírközlő eszközök, elektromos gépek). Közülük az elektromos gépek piacán látványosan előretörték, ami az elektronikai alkatrészek gyártásában kialakult világméretű bedolgozó hálózat létrejöttéhez és a fejlődő országok bérelőnyeihez kötődik. A bérigényes fogyasztási jellegű iparcikkek esetében a ruházati piacon bekövetkezett pozíciójavulás emelhető ki, de a munkaigényes műszerek piacán tartott részesedés sem elhanyagolható teljesítmény.

Mielőtt a piaci részesedések változásának számszerűsítésére térnénk át, meg kell jegyeznünk – immár a három résztábla összehasonlításaként –, hogy az európai KGST-országok piaci pozíciói nemcsak jelentősen romlottak az elmúlt tizenegy évben, hanem olyan mértékű kiszorulásról tanúskodnak, amely a teljesítmény-csökkenés minőségi küszöbére irányítja a figyelmet. Nem egy esetben ezen országok piaci részesedése 1–5 százalék között mozog, éppen ott, ahol a viszonylag legjelentősebb volumenű értékesítési piacok adóttak (ruházati cikkek, elektromos gépek, nem osztályozott késztermékek, hírközlő berendezések, adatfeldolgozó készülékek,

cipők, optikai és mérőműszerek), ahol a legdinamikusabb piacbővülésre került sor az elmúlt 11 évben (és ez 1980 után az általánosságban kedvezőtlen világgazdasági konjunktúrában is folytatódott), és amely termékek a műszaki fejlődés, az ipari munkamegosztás homlokterében álltak és állnak. Ezeken a területeken a többnyire igen alacsony indulási arányok miatt a kiszorulás valódi mértékére az adatok esetenként nem is tudnak megfelelően utalni, hiszen a néhány százalékpontos kiszorulás mögött nem enyhe térvesztés, hanem tetemes minőségi elmaradás húzódik meg, amelynek súlyos következményei már ma, de a következő időszakban még világosabban fogják éreztetni hatásukat, illetve kényszerítenek – egyébként már jó ideje – megfelelő gazdaságpolitikai következtetések levonására és új gazdasági stratégia gyakorlati megvalósítására.

Az OECD-piacon az 1973–1984-es időszak egyértelmű nyertese a NIC-csoport volt, egyértelmű vesztese pedig – főleg az iparcikkek esetében – a KGST-térség. Az előbbi részesedése az ipari kivitelben 11 év alatt 13,1 százalékponttal nőtt, ebből 9,5 százalékpontot magyaráz a KGST kiszorulása. A NIC térnyerése 1980 után gyorsult fel, amikor a többi fejlődő ország korábban javuló pozíciói gyors romlásnak indultak. A KGST-térség pozícióvesztése az időszak egészében folyamatosnak bizonyult, csak amíg 1980-ig a fejlődő világ mindkét csoportjával szemben megfigyelhető volt, addig 1980 és 1984 között csak a NIC-országokkal szemben mutatható ki (igaz, ott annál erőteljesebben).

Mind a négy árucsoportban egyértelmű a KGST kiszorulása, a legjelentősebb visszaesés azonban a géppiacon jelentkezik. A NIC teret nyert főként a géppiacon és a vegyipari exportban. A fejlődő országok második, nagyobb halmazt kitevő csoportja a vegyipari és az alapanyag-kivitel kivételével ugyancsak javított helyzetén. A KGST kiszorulásában a gépexportban döntően, a vegyiparban és az alapanyagexportban kizárólag a NIC, a bérigényes termékek értékesítésében pedig mindkét fejlődő csoport szerepet játszott, bizonyítva ezzel, hogy jelenleg a versenytársak köre közel sem szűkíthető le néhány – úgymond sajátos körülmények között fejlődő – távol-keleti gazdaságra, hanem a világméretű verseny mind a résztvevőket illetően, mind pedig az egyes árupiacok vonatkozásában számottevően erősödött, kibővült, szerkezetében átalakult vagy átalakulóban van.

A legmegdöbbentőbb folyamatot azonban a 32 árucsoport részesedésének változását mutató adatok illusztrálják: 1973 és 1984 között a KGST kiszorulása – a műtrágyák és a faárúk kivételével – vörös fonalként húzódik végig az adatson. Amíg 1973 és 1980 között a 27 csoportban kimutatható térvesztés mellett legalább ötben sikerült a piaci részesedést emelni (például az erőgépek vagy a vegyipari alapanyagok esetében), addig 1980 és 1984 között már 31-ben egyértelmű a romlás (kivétel a műtrágya), ami az összesített, már bemutatott évtizedes változást eredményezi. Nem kevésbé aggasztó, hogy a relatív kiszorulás esetenként rendkívül drasztikus méreteket öltött: a gépipar néhány területén 30–62, másutt is sok esetben 15–22 százalékpontra rúg, ami mögött alapvető piaci átrendeződések, versenyképességbeli eltolódások, szerkezeti és műszaki változások, mindezek mögött pedig igen eltérő gazdaságpolitikák fedezhetők fel.

A NIC-csoport 11 év alatt hat esetben könnyelhetett el térvesztést, de 1980 után ez mindössze kettő termékcsoporthoz vonatkoztatható (a kis jelentőségű robbanóanyagok és a faárúk), vagyis négy esetben a korábbi romlást 1980 és 1984 között részben kompenzálni lehetett. Ugyanakkor 26 csoportban végig nőtt piaci részesedése: ott, ahol a szocialista országok kiszorulása a legerőteljesebb volt, ott a legnagyobb (hasonló) mértékben (egyes gépipari termékcsoporthoz), de másutt is gyakorta 20–30 százalékponttal.

Végül az egyéb fejlődő országok csoportja tizenegy év alatt 9 esetben tudta piaci részesedését növelni, és 1980 után is négy esetben figyelhető meg ilyen tendencia. A legjelentősebb és hosszabb távon ható versenyhatások a fa-, a textilruházati, az elektromosgép-piacokon, kisebb részt a hírközlőeszköz-exportban tükröződő évtizedes javulásból származtathatók.

E részletes statisztikai háttérre támaszkodó elemzésben a világkereskedelem új irányzatainak bemutatása mellett elsősorban a KGST-térség versenyképességét illusztráló folyamatok felvázolására törekedtünk. Nem volt célunk a pozícióváltások, pontosabban a drámai méreteket öltő kiszorulás és strukturális leértékelődés sajátos gazdaságpolitikai, intézményes és egyéb összetevőinek boncolgatása, még ha a látványos és aggasztó jelenségek felvázolása a szerzőben – és talán az olvasóban is – joggal kelti fel nemcsak a tudományos–szakmai érdeklődést, hanem sürgető, türelmetlen kérdéseket is megfogalmaz, és egyfajta előzetes értékelésre készlet-kényszerít. Néhány külgazdasági szempont érintésétől eltekintve azonban igyekeztem az ilyen irányvétel elkerülni. Nem azért, mintha ennek jogosságát vitatnám, vagy akár az elemzés sürgető szükségszerűségét ne érezném át teljességgel, hanem azért, mert a felszínen megjelenő és a teljesítménycsökkenésben és versenyképesség-romlásban testet öltő jelenségek mögött igen sokrétű, egy kutató erejét messze meghaladó, sokoldalú és kollektív (közel sem csak közgazdasági indíttatású) kutató és feltáró tevékenység kell, hogy kibontakozzék. Emellett az adatok egymásutánisága és a közöttük létrehozott kapcsolatrendszer önmagáért beszél, vagyis nem igényel külön kommentárt.

TARGYSZÓ: Világkereskedelem. Nemzetközi gazdasági kapcsolat. Export. Import.

РЕЗЮМЕ

Одним из наиболее характерных событий в развитии мирового хозяйства и изменений соотношения сил на мировом рынке является имевшее место в течение истекшего десятилетия успешное наступление развивающихся стран в мировой торговле промышленными товарами. Об этом наглядно свидетельствует расширение круга экспортеров промышленных изделий и структурная модернизация их экспорта.

Автор в первую очередь с точки зрения стран-членов СЭВ исследует изменения на импортном рынке ОЭСР, поскольку значительная часть европейских социалистических стран, исходя из уровня своего промышленного развития, и также из относительной скудности своих сырьевых ресурсов, считает расширение международного разделения труда в области промышленности одной из своих важнейших народнохозяйственных задач.

Сдвиги, происшедшие в 1973—1984 годы, представляют собой особый интерес и потому, что в этот период имели место два тяжелых экономических кризиса и, соответственно, крупное расширение протекционизма в международной торговле. Поэтому нужно ответить на вопрос о том, в какой мере экономические спады повлияли на промышленный экспорт отдельных стран, кто сумел лучше среднего использовать заложенные в различной товарной структуре и географическом динамизме возможности и, наконец, каким образом эти перемены затронули конкурентоспособность стран-членов СЭВ на их важнейших конвертабельных рынках.

Построенное на широкой базе данных эмпирическое исследование приводит к выводу, что в импортном спросе капиталистического мира на промышленные товары стремительно возрастает роль стран, не входящих в ОЭСР. Им удалось добиться особенно значительных успехов в отдельных отраслях машиностроительной промышленности, что свидетельствует об углублении международного разделения труда. Страны-члены СЭВ не смогли должным образом приспособиться к глобальным пе-

ременам; они отстали главным образом в тех областях, где динамика спроса была выше средней; они по-прежнему сосредоточивали свои усилия на западноевропейском рынке, отставание которого по сравнению со США и дальневосточным регионом стало очевидным; не в последнюю очередь они оказались в невыгодных позициях там, где их традиции, уровень экономического развития, квалифицированная рабочая сила могли бы вызвать к жизни как раз противоположные процессы. Развертывание долгосрочных трендов, обнаруживаемые в ходе самых различных сравнений потери рыночных позиций, лишь в меньшей мере могут быть отнесены за счет мирового экономического спада и наглядно возросшего числа протекционистских мер. Основной причиной являются недостаточная способность отдельных экономик к приспособлению и неэластичность (неизменность) значительной части народнохозяйственных приоритетов.

SUMMARY

The growing share of developing countries in the international trade in manufactured goods represents one of the most characteristic features of world economic changes and shifts in economic power relations in the last decade. This trend can clearly be seen both in the numerically expanding group of exporters of manufactured products and in the structure modernization of manufactured exports.

The study examines the changes in the OECD-imports of manufactured goods, above all from the viewpoint of the European CMEA-countries, for most of them consider the expansion of international industrial division of labour as a fundamental task of their national economic development, given their industrial development level and relative natural resource scarcity.

The shifts taken place in the period 1973–1984 may also deserve special attention because this time has been characterized by two deep economic crises, and by increasing impact of protectionist measures on international trade. Thus, such questions should be answered as to which extent and whose countries' industrial export have been hit by the recession, which economies were able to benefit above average from the possibilities offered by different structural and geographic growth rates, and finally, how the occurred changes *did* influence the general competitiveness of CMEA-countries on their most important hard-currency market.

The empirical survey based on a broad set of statistical data draws the conclusion that the non-OECD-countries are playing an increasing role in the demand of the OECD for manufactured goods. Special successes can be registered in some segments of machinery exports – a true indicator for deepening international industrial division of labour. The CMEA-countries proved unable to adjust successfully to the global changes: they particularly suffered handicaps in markets showing above-average dynamism; they went on focusing exports on the Western European market which tended to manifest clear lagging behind compared with the United States and the Far Eastern economies; and last but not least, they lost competitive edges in fields where their traditions, relatively high level of economic development and highly skilled manpower should have generated just the opposite trend. The unfolding of longer-term processes and the losing ground in different international comparisons can only partly be explained by world economic recession, shifts in the growth center of world economic development or by a doubtlessly higher number of protectionist practices. The fundamental reasons for losing considerable shares and positions are to be found in the insufficient adjustment capacity of the individual CMEA-economies and in the inflexibility of the majority of previous, but actually outdated economic policy priorities.

A JÖVEDELEMELOSZLÁSOK ÚJSZERŰ EGYENLŐTLENSÉGI MUTATÓJA

DR. HAJDU OTTÓ

A címben jelzett egyenlőtlenségmérték nem más, mint az „átlagos páronkénti arány”, melyet a szerző korábban már a Statisztikai Szemlében javasolt alkalmazásra (8), s a beruházásokkal kapcsolatban került kiszámításra. Az egyenlőtlenségi mutatók egyik leggyakoribb alkalmazási területe a jövedelemegyenlőtlenségek mérése. Elengedhetetlen tehát, hogy a fenti mérőszám jövedelemegyenlőtlenségek mérésére való alkalmasságát is megvizsgáljuk. Kihasnálva a tényt, hogy a tapasztalati jövedelemeloszlások közelítése többnyire néhány alkalmasan megválasztott elméleti eloszlás valamelyikével kielégítően megoldható, elemzésünk során tulajdonképpen azt kell megválaszolnunk, hogy adott eloszlástípust véve az eloszlás mely paramétereitől, s hogyan függ az átlagos páronkénti arány értéke. Mivel az elemzésbe bevont eloszlások paramétereinek függvényében e mérőszám nem volt számítható elméleti képlet alapján, ezért numerikus analízis segítségével táblákat dolgoztunk ki, mely táblák értékeiből az illető eloszlások becsült paramétereinek ismeretében az átlagos páronkénti arány már könnyen számítható.

E tanulmány további célja az átlagos páronkénti arány és a Gini-koefficiens viselkedésének összehasonlítása a kiválasztott eloszlások feltételezése mellett, lévén az átlagos páronkénti arány módszertanilag a Gini-koefficiensnek analógiája.

Az átlagos páronkénti arány

A mutatót diszkrét esetben az alábbi képlet definiálja:

$$Q = \frac{\sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n \frac{\bar{x}_i}{\bar{x}_j} f_i f_j}{\sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n f_i f_j} \quad /1/$$

ahol:

- i – 1, ..., n – a nagyságcsoportok száma,
- \bar{x}_i – az i -edik nagyságcsoport átlagos értéke,
- f_i – az i -edik nagyságcsoportéhoz tartozó gyakoriság.

A mérőszámra nyilvánvalóan teljesülnek a $0 \leq Q \leq 1$ relációk, hiszen az osztályközös gyakorisági sor természetéből adódóan $\bar{x}_1 < \bar{x}_2 < \dots < \bar{x}_n$, s így Q tulajdonképpen zérusnál nagyobb és egynél kisebb számok számtani átlaga. Ugyanakkor Q az egyenlőtlenség fordított mutatója, mivel totális egyenlőség, vagyis $\bar{x}_1 = \bar{x}_2 = \dots = \bar{x}_n$ feltételezése esetén értéke 1, míg totális egyenlőtlenség, azaz

$\bar{x}_1 = 0, \bar{x}_2 = 0, \dots, \bar{x}_{n-1} = 0, \bar{x}_n > 0$ feltételezésekor értéke zérus.¹ A mérőszámot úgy értelmezzük, hogy a kisebb jövedelmek a nagyobbaknak átlagosan 100 Q százalékát képezik.

Az /1/ képlet folytonos megfelelője a

$$Q = \frac{\int_0^{\infty} \int_x^{\infty} \frac{x}{t} f(x) f(t) dt dx - \int_0^{\infty} f^2(x) dx}{\int_0^{\infty} \int_x^{\infty} f(x) f(t) dt dx - \int_0^{\infty} f^2(x) dx} \quad /2/$$

formában írható, ahol: $f(x)$ az adott valószínűségeloszlás sűrűségfüggvénye.

A nevezőbeli kettős integrál értéke:

$$\begin{aligned} \int_0^{\infty} f(x) \int_x^{\infty} f(t) dt dx &= \int_0^{\infty} f(x) (1 - F(x)) dx = \\ &= 1 - \int_0^{\infty} F'(x) \cdot F(x) dx = 1 - [F^2(x)/2]_0^{\infty} = 1/2. \end{aligned}$$

A /2/ kifejezés a nevezőbeli kettős integrál 1/2 értékének behelyettesítésével egyszerűsíthető:

$$Q = \frac{2 \int_0^{\infty} x f(x) \int_x^{\infty} \frac{f(t)}{t} dt dx - 2 \int_0^{\infty} f^2(x) dx}{1 - 2 \int_0^{\infty} f^2(x) dx} \quad /3/$$

Vegyük észre, hogy /3/ kettős integráljának kétszerese tulajdonképpen az átlagos páronkénti arálynak az a formája, melyben az egyes jövedelmeket nemcsak az összes többi tőlük nagyobb jövedelmekhez, hanem önmagukhoz is viszonyítjuk. Ezzel természetesen az egyenlőség fokát fölfelé, vagy – ami ugyanaz – az egyenlőtlenség fokát lefelé torzítanánk, s ezt a torzítást küszöböli ki a /2/-ben, s így /3/-ban is alkalmazott korrekció.

A korrigálatlan, vagyis az 1-eseket is átlagoló mutatót $Q^{(1)}$ -gyel jelölve végül²

$$Q = \frac{Q^{(1)} - 2 \int_0^{\infty} f^2(x) dx}{1 - 2 \int_0^{\infty} f^2(x) dx} \quad /4/$$

¹ Az átlagos páronkénti arányt helyesebb lenne tehát egyenlőségi mutatónak nevezni, mivel azonban az egyenlőtlenség és az egyenlőség komplementer fogalmak, ezért a fenti egyenlőségi mutató – lévén értéke korlátok közé szorított – automatikusan az egyenlőtlenség fokáról is tájékoztat. A továbbiakban megmaradunk az „egyenlőtlenségi mutató” megnevezésnél.

² $Q^{(1)}$ diszkrét megfelelőjét az /1/ képlet futóindexeinek $i = 1, \dots, n$ és $j = i, \dots, n$ módosításával állíthatjuk elő.

1. tábla

A vizsgált jövedelemeloszlások főbb jellemzői*

Eloszlás-típus	Sűrűségfüggvény $f(x)$	r-edik centrális momentum	Relatív szórás	$\int_0^{\infty} f^2(x) dx^{**}$
Lognormális	$\frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}x} \exp\left\{-\frac{1}{2} \frac{(\ln x - m)^2}{\sigma^2}\right\}, x > 0$	$\exp\left\{rm + \frac{1}{2} r^2 \sigma^2\right\}$	$\sqrt{\exp\{\sigma^2\} - 1}$	$\frac{\exp\left\{\frac{\sigma^2}{4} - m\right\}}{2\sigma\sqrt{\pi}}$
Gamma-	$\frac{x^{\alpha-1} \exp\{-x/\beta\}}{\beta^{\alpha} \Gamma(\alpha)}, x, \alpha, \beta > 0$	$\beta^r \frac{\Gamma(\alpha+r)}{\Gamma(\alpha)}$	$\frac{1}{\sqrt{\alpha}}$	$\left(\frac{1}{2}\right)^{2\alpha-1} \frac{1}{\beta} \frac{\Gamma(2\alpha-1)}{\Gamma^2(\alpha)}$
Logisztikus	$\frac{\alpha\beta x^{\beta-1}}{(1+\alpha x^{\beta})^2}, x > 0$	$\frac{r}{\alpha} \frac{r}{\beta} \frac{\pi}{\sin(r\pi/\beta)}, r < \beta$	$\sqrt{\frac{\operatorname{tg} \frac{\pi}{\beta}}{\frac{\pi}{\beta}} - 1}$	$\frac{1}{\alpha^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{1}{\beta^2}\right) \pi} \frac{\pi}{6 \sin \frac{\pi}{\beta}}$

* A táblában található képleteket – az utolsó oszlop kivételével – lásd (7) 16. old.

** A korrekciós tényezők képletének levezetése a 3. táblában kijelölt helyettesítések elvégzése után könnyen megoldható, azonban a logisztikus eloszlás esetében két speciális azonosság ismeretét igényli: $\int_0^1 (1-z)^{p-1} z^{q-1} dz = \frac{\Gamma(p)\Gamma(q)}{\Gamma(p+q)}$ és $\Gamma(p)\Gamma(1-p) = \frac{\pi}{\sin(\pi p)}$ (Lásd /20/-ban és /22/-ben.)

Megjegyzés. A gamma-eloszlásban szereplő teljes gamma-függvény definíciója: $\Gamma(\alpha) = \int_0^{\infty} x^{\alpha-1} \exp\{-x\} dx$ és $\Gamma(\alpha) = (\alpha-1)!$, ha α egész szám.

A tanulmány célja a továbbiakban, hogy $f(x)$ helyére valamely nevezetes jövedelemeloszlás sűrűségfüggvényét helyettesítve Q -t az illető eloszlás paramétereinek függvényében kifejezzük. A vizsgált eloszlások jellemzőit, köztük a korrekciós tényezőket is az 1. tábla tartalmazza. Feladatunk tehát a $Q^{(1)}$ mutató eloszlásparaméterekre való visszavezetésére redukálódott.

Az átlagos páronkénti arány korrigálatlan értékének meghatározása a kiválasztott jövedelemeloszlások feltételezése mellett

A $Q^{(1)}$ mutató nagyságát előállító képletek kiindulási formáját a 2. tábla tartalmazza.

2. tábla

A $Q^{(1)}$ mérőszám képlete a lognormális, a gamma- és a logisztikus eloszlás sűrűségfüggvényeivel súlyozva

Eloszlástípus	A mutató kiindulási képlete
Lognormális	$2 \int_0^{\infty} \frac{1}{\sigma \sqrt{2\pi}} \exp \left\{ -\frac{1}{2} \left(\frac{\ln x - m}{\sigma} \right)^2 \right\} \int_x^{\infty} \frac{1}{\sigma \sqrt{2\pi} t^2} \exp \left\{ -\frac{1}{2} \left(\frac{\ln t - m}{\sigma} \right)^2 \right\} dt dx$
Gamma-	$2 \int_0^{\infty} \frac{x^\alpha \exp \left\{ -\frac{x}{\beta} \right\}}{\beta^\alpha \Gamma(\alpha)} \int_x^{\infty} \frac{t^{\alpha-2} \exp \left\{ -\frac{t}{\beta} \right\}}{\beta^\alpha \Gamma(\alpha)} dt dx$
Logisztikus	$2 \int_0^{\infty} \frac{\alpha \beta x^\beta}{(1 + \alpha x^\beta)^2} \int_x^{\infty} \frac{\alpha \beta t^{\beta-2}}{(1 + \alpha t^\beta)^2} dt dx$

E képletek segítségével azonban számszerű értékekhez csak akkor juthatunk, ha elvégezzük a kijelölt integrálásokat. Ezen integrálok – bonyolultságuk miatt – kiintegrálásukhoz először változóiknak helyettesítését igénylik. A helyettesítéseket két lépésben végeztük el. Első lépésben a belső, a másodikban pedig a külső integrálok helyettesítését hajtottuk végre. Az egyes lépésekben elvégzendő helyettesítések a 3. táblából olvashatók ki, a helyettesítések végrehajtása után előálló új képleteket pedig a 4. tábla közli. (A helyettesítések csak egyszerű algebrai átalakításokat követelnek meg, ezért ezek részletes leírásától – terjedelmi okok miatt eltekintünk.)

A 4. táblából azonban az is szembetűnik, hogy a helyettesítések segítségével is meglehetősen nehezen kezelhető integrálokat nyertünk, melyek elméleti úton való integrálása nagyon bonyolult, vagy nem is lehetséges. Előnyük viszont, hogy némi megfontolás után, numerikus úton számítógép felhasználásával számszerű értékük tetszőleges pontossággal meghatározható.

Az 1. és a 4. táblákból leolvasható továbbá, hogy $Q^{(1)}$ csak az egyes eloszlások ún. „alakparaméterének”, Q viszont az ún. „helyzetparaméterének” is függvénye, a korrekciós tényező bekapcsolása miatt. Ez egyben azt is jelenti, hogy $Q^{(1)}$ a relatív szórás változásának nyomon követésére alkalmas mutató. Q nagyságának kialakításában viszont a várható érték is szerepet játszik, bár többnyire elhanyagolható mértékben, mint az a későbbi számításokból kiderül.

3. tábla

Az integrálás végrehajtásához szükséges helyettesítések

Eloszlás-típus	Elvégzendő helyettesítések		
	A belső integrál változójának helyettesítései		
Lognormális	$\frac{\ln t - m}{\sigma} = u - \sigma$	$t = \exp \{ \sigma(u - \sigma) + m \}$	$dt = \sigma \cdot \exp \{ \sigma(u - \sigma) + m \} du$
Gamma-	$t/\beta = u$	$t = \beta u$	$dt = \beta du$
Logisztikus	$\frac{1}{1 + \alpha t^\beta} = u$	$t = \left(\frac{1-u}{\alpha u} \right)^{\frac{1}{\beta}}$	$dt = -\frac{1}{\alpha \beta u^2} \left(\frac{1-u}{\alpha u} \right)^{\frac{1}{\beta} - 1} du$
	A külső integrál változójának helyettesítései		
Lognormális	$\frac{\ln x - m}{\sigma} = z + \sigma$	$x = \exp \{ \sigma(z + \sigma) + m \}$	$dx = \sigma \cdot \exp \{ \sigma(z + \sigma) + m \} dz$
Gamma-	$x/\beta = z$	$x = \beta z$	$dx = \beta dz$
Logisztikus	$\frac{1}{1 + \alpha x^\beta} = z$	$x = \left(\frac{1-z}{\alpha z} \right)^{\frac{1}{\beta}}$	$dx = -\frac{1}{\alpha \beta z^2} \left(\frac{1-z}{\alpha z} \right)^{\frac{1}{\beta} - 1} dz$

4. tábla

A $Q^{(1)}$ mérőszám képlete az eredeti változók helyettesítésével

Eloszlástípus	A mutató képlete a külső és a belső integrál helyettesítése után
Lognormális	$2 \exp \{ \sigma^2 \} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp \left\{ -\frac{z^2}{2} \right\} \int_{z+2\sigma}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp \left\{ -\frac{u^2}{2} \right\} du dz$
Gamma-	$\frac{2}{\Gamma^2(\alpha)} \int_0^{\infty} z^\alpha \exp \{ -z \} \int_z^{\infty} u^{\alpha-2} \exp \{ -u \} du dz$
Logisztikus	$2 \int_0^1 (1-z)^{\frac{1}{\beta}} z^{-\frac{1}{\beta}} \int_0^z (1-u)^{-\frac{1}{\beta}} u^{\frac{1}{\beta}} du dz$

A numerikus integráláshoz az ún. trapéz-módszert választottuk:

$$\int_a^b g(x) dx \approx \frac{b-a}{N} \left[\frac{g(a) + g(b)}{2} + \sum_{i=1}^{N-1} g \left(a + i \frac{b-a}{N} \right) \right] \quad /5/$$

ahol N az $[a; b]$ intervallumot felosztó egyenlő hosszúságú részek száma.

Természetesen minél nagyobb számot írunk N helyére, annál pontosabban közelítjük meg a határozott integrál elméleti értékét. N növelésének azonban határt szab a megnövekedett gépidőigény, ezért az egyes eloszlások esetében olyan N értékekkel dolgoztunk, melyek felett az átlagos páronkénti arány közelítő értékében az első öt tizedesjegyben már nem történt változás. Az eloszlásspecifikus $Q^{(1)}$ mutatókra a trapéz-módszerrel az alábbi algoritmusok adódtak.

Numerikus integrálás a logaritmikus normális eloszlás esetében

Alakítsuk át a 4. táblában található képletet a következő módon:

$$Q^{(1)} = 2 \exp \{ \sigma^2 \} \left(1 - \int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z + 2\sigma) dz \right) \quad /6/$$

ahol:

- ϱ – a standard normális eloszlás sűrűségfüggvénye
- Φ – a standard normális eloszlás eloszlásfüggvénye

A /6/-ban szereplő integrál értékének meghatározásához parciális integrálással

$$\int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z + 2\sigma) dz = [\Phi(z) \Phi(z + 2\sigma)]_{-\infty}^{\infty} - \int_{-\infty}^{\infty} \Phi(z) \varrho(z + 2\sigma) dz$$

ahonnan

$$\int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z + 2\sigma) dz + \int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z - 2\sigma) dz = 1 \quad /7/$$

Tételezzük fel ezután, hogy ismerjük a

$$\int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z + 2\sigma) dz - \int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z - 2\sigma) dz = T \quad /8/$$

különbséget is. Ekkor ugyanis /7/-ből és /8/-ből a keresett integrálra

$$\int_{-\infty}^{\infty} \varrho(z) \Phi(z + 2\sigma) dz = \frac{T+1}{2} \quad /9/$$

adódik és /9/-et /6/-ba visszaírva

$$Q^{(1)} = \exp \{ \sigma^2 \} (1 - T) . \quad /10/$$

T értékének megállapítása érdekében végezzük el a

$$T = \frac{1}{2\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \exp \left\{ -\frac{z^2}{2} \right\} \int_{z-2\sigma}^{z+2\sigma} \exp \left\{ -\frac{u^2}{2} \right\} du dz$$

átalakítást.

Ezután a belső integrált /5/ alapján a trapéz-módszerrel közelítve, egyszerű átalakítás után:

$$T \approx \frac{\sigma}{N\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \exp\{-(z+\sigma)^2 - \sigma^2\} dz + \frac{\sigma}{N\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \exp\{-(z-\sigma)^2 - \sigma^2\} dz + \\ + \frac{2\sigma}{N\pi} \sum_{i=1}^{N-1} \int_{-\infty}^{\infty} \exp\left\{-\left[z - \left(\sigma - \frac{2i\sigma}{N}\right)\right]^2 - \left(\frac{2i}{N} - 1\right)^2 \sigma^2\right\} dz.$$

Innen végül a

$$\int_{-\infty}^{\infty} \exp\{-(z \pm k)^2\} dz = \sqrt{\pi}$$

egyenlőséget³ felhasználva és az összevonásokat elvégezve:

$$T \approx \frac{2\sigma}{N\sqrt{\pi}} \sum_{i=1}^N \exp\left\{-\left(\frac{2i}{N} - 1\right)^2 \sigma^2\right\}. \quad /11/$$

T értékét $N = 2000$ mellett meghatározva, a $Q^{(1)}$ mérőszám /10/ szerinti kép-
letének számított értékeit az 5. táblába foglaltuk. E táblából kiolvasható, hogy
 σ -nak, s ezen keresztül a relatív szórásnak a növekedésével a mérőszám az egyen-
lőség szigorú monoton csökkenését jelzi, tehát megfelelően reagál az egyenlőség
(egyenlőtlenség) fokában beállt változásokra.

A korrigálatlan átlagos páronkénti arányának a vele rokonnak mondható Gini-
féle átlagos abszolút különbséggel való összehasonlítása érdekében tekintsük a
6. táblát.

5. tábla

A korrigálatlan átlagos páronkénti arány közelítő értékei
lognormális eloszlást feltételezve*

σ	$Q^{(1)}(\sigma)$	σ	$Q^{(1)}(\sigma)$	σ	$Q^{(1)}(\sigma)$
0,00	1,0000	0,15	0,8509	0,30	0,7346
0,01	0,9888	0,16	0,8423	0,31	0,7278
0,02	0,9778	0,17	0,8338	0,32	0,7211
0,03	0,9670	0,18	0,8254	0,33	0,7144
0,04	0,9564	0,19	0,8171	0,34	0,7079
0,05	0,9460	0,20	0,8090	0,35	0,7015
0,06	0,9357	0,21	0,8010	0,36	0,6952
0,07	0,9257	0,22	0,7932	0,37	0,6889
0,08	0,9158	0,23	0,7855	0,38	0,6828
0,09	0,9060	0,24	0,7778	0,39	0,6767
0,10	0,8965	0,25	0,7704	0,40	0,6708
0,11	0,8871	0,26	0,7630	0,41	0,6649
0,12	0,8778	0,27	0,7557	0,42	0,6591
0,13	0,8687	0,28	0,7486	0,43	0,6534
0,14	0,8597	0,29	0,7415	0,44	0,6478

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

³ Az egyenlőség a $z \pm k = t/\sqrt{2}$ és $dz = 1/\sqrt{2} dt$ helyettesítések elvégzése után, a standard nor-
mális eloszlás tulajdonságai alapján triviálisan adódik.

(Folytatás.)

σ	$Q^{(1)}(\sigma)$	σ	$Q^{(1)}(\sigma)$	σ	$Q^{(1)}(\sigma)$
0,45	0,6423	0,75	0,5069	1,25	0,3678
0,46	0,6368	0,76	0,5033	1,30	0,3576
0,47	0,6314	0,77	0,4997	1,35	0,3480
0,48	0,6261	0,78	0,4961	1,40	0,3387
0,49	0,6209	0,79	0,4926	1,50	0,3216
0,50	0,6157	0,80	0,4891	1,60	0,3059
0,51	0,6106	0,81	0,4857	1,70	0,2917
0,52	0,6056	0,82	0,4823	1,80	0,2786
0,53	0,6006	0,83	0,4789	1,90	0,2665
0,54	0,5957	0,84	0,4756	2,00	0,2554
0,55	0,5909	0,85	0,4723	2,10	0,2451
0,56	0,5862	0,86	0,4691	2,20	0,2356
0,57	0,5815	0,87	0,4659	2,30	0,2267
0,58	0,5769	0,88	0,4627	2,40	0,2185
0,59	0,5723	0,89	0,4596	2,50	0,2108
0,60	0,5678	0,90	0,4565	2,60	0,2036
0,61	0,5634	0,91	0,4535	2,70	0,1969
0,62	0,5590	0,92	0,4505	2,80	0,1906
0,63	0,5547	0,93	0,4475	2,90	0,1846
0,64	0,5504	0,94	0,4446	3,00	0,1790
0,65	0,5462	0,95	0,4416	3,10	0,1737
0,66	0,5420	0,96	0,4388	3,20	0,1687
0,67	0,5379	0,97	0,4359	3,30	0,1640
0,68	0,5339	0,98	0,4331	3,40	0,1595
0,69	0,5299	0,99	0,4303	3,50	0,1553
0,70	0,5259	1,00	0,4276	3,60	0,1513
0,71	0,5220	1,05	0,4143	3,70	0,1474
0,72	0,5182	1,10	0,4017	3,80	0,1437
0,73	0,5144	1,15	0,3898	3,90	0,1402
0,74	0,5106	1,20	0,3785	4,00	0,1367

* σ mértékegysége a „nit”.

Megjegyzés: például $\sigma = 0,35$ mellett $Q^{(1)}$ -et úgy értelmezzük, hogy a kisebb jövedelmek a nagyobbaknak átlagosan 70,15 százalékát képezik.

Az 5. és a 6. tábla egybevetéséből kitűnik, hogy alacsonyabb relatív szórású sokaságot véve – mintegy $\sigma = 2$ -ig – az átlagos páronkénti arány korrigálatlan formája alacsonyabb fokú egyenlőséget, $\sigma = 2$ -től azonban már alacsonyabb fokú egyenlőtlenséget jelez, mint a Gini-koefficiens komplementere. Mivel azonban a tapasztalati jövedelemeloszlások felhasználásával becsült σ értékek nem haladják meg az 1,0-t, ezért σ adott nagysága mellett az egyenlőség színvonalának elbírálásában $Q^{(1)}$ szigorúbb mutatónak mondható.

Végezetül az 5. tábla adatainak felhasználásával a korrigált átlagos páronkénti arány a

$$Q(\sigma, m) = \frac{Q^{(1)}(\sigma) - \frac{\exp\left\{\frac{\sigma^2}{4} - m\right\}}{\sigma\sqrt{\pi}}}{1 - \frac{\exp\left\{\frac{\sigma^2}{4} - m\right\}}{\sigma\sqrt{\pi}}} \quad /12/$$

képlet segítségével határozható meg.

6. tábla

**A Gini-koefficiens komplementerének értékei
lognormális eloszlást feltételezve***

σ	$G^{(0)}(\sigma)$	σ	$G^{(0)}(\sigma)$	σ	$G^{(0)}(\sigma)$
0,00	1,0000	0,45	0,7996	0,90	0,6116
0,01	0,9955	0,46	0,7952	0,91	0,6077
0,02	0,9910	0,47	0,7909	0,92	0,6037
0,03	0,9865	0,48	0,7865	0,93	0,5998
0,04	0,9820	0,49	0,7822	0,94	0,5959
0,05	0,9775	0,50	0,7779	0,95	0,5920
0,06	0,9730	0,51	0,7735	0,96	0,5881
0,07	0,9685	0,52	0,7692	0,97	0,5842
0,08	0,9640	0,53	0,7649	0,98	0,5803
0,09	0,9595	0,54	0,7606	0,99	0,5765
0,10	0,9550	0,55	0,7563	1,00	0,5726
0,11	0,9505	0,56	0,7520	1,05	0,5536
0,12	0,9460	0,57	0,7478	1,10	0,5348
0,13	0,9415	0,58	0,7435	1,15	0,5165
0,14	0,9370	0,59	0,7392	1,20	0,4984
0,15	0,9326	0,60	0,7350	1,25	0,4807
0,16	0,9281	0,61	0,7307	1,30	0,4633
0,17	0,9236	0,62	0,7265	1,35	0,4463
0,18	0,9191	0,63	0,7223	1,40	0,4296
0,19	0,9146	0,64	0,7180	1,50	0,3974
0,20	0,9101	0,65	0,7138	1,60	0,3667
0,21	0,9057	0,66	0,7096	1,70	0,3375
0,22	0,9012	0,67	0,7054	1,80	0,3098
0,23	0,8967	0,68	0,7012	1,90	0,2837
0,24	0,8923	0,69	0,6971	2,00	0,2592
0,25	0,8878	0,70	0,6929	2,10	0,2361
0,26	0,8834	0,71	0,6887	2,20	0,2145
0,27	0,8789	0,72	0,6846	2,30	0,1944
0,28	0,8745	0,73	0,6804	2,40	0,1757
0,29	0,8700	0,74	0,6763	2,50	0,1584
0,30	0,8656	0,75	0,6722	2,60	0,1424
0,31	0,8611	0,76	0,6681	2,70	0,1277
0,32	0,8567	0,77	0,6640	2,80	0,1142
0,33	0,8523	0,78	0,6599	2,90	0,1018
0,34	0,8479	0,79	0,6558	3,00	0,0905
0,35	0,8435	0,80	0,6517	3,10	0,0803
0,36	0,8390	0,81	0,6477	3,20	0,0710
0,37	0,8346	0,82	0,6436	3,30	0,0626
0,38	0,8302	0,83	0,6396	3,40	0,0551
0,39	0,8258	0,84	0,6355	3,50	0,0483
0,40	0,8214	0,85	0,6315	3,60	0,0422
0,41	0,8171	0,86	0,6275	3,70	0,0368
0,42	0,8127	0,87	0,6235	3,80	0,0320
0,43	0,8083	0,88	0,6195	3,90	0,0278
0,44	0,8039	0,89	0,6156	4,00	0,0240

* σ mértékegysége σ „nit”.

Megjegyzés: $G^{(0)}(\sigma) = 2[1 - \Phi(\sigma/\sqrt{\pi})]$ A képletet lásd (15) 304. old.

Numerikus integrálás a gamma-eloszlás esetében

A 4. táblában kijelölt integrál kiszámítása érdekében végezzük el a $Q^{(1)}$ átalakítását.

Az átalakított kifejezés

$$Q^{(1)} = \frac{2}{\Gamma^2(a)} \int_0^\infty z^\alpha \exp\{-z\} \left(\Gamma(a-1) - \int_0^z u^{\alpha-2} \exp\{-u\} du \right) dz =$$

$$= \frac{2 \Gamma(a-1) \Gamma(a+1)}{\Gamma^2(a)} - \frac{2}{\Gamma^2(a)} \int_0^\infty z^\alpha \exp\{-z\} \int_0^z u^{\alpha-2} \exp\{-u\} du dz. \quad /13/$$

A /13/ kifejezés belső integrálját a trapéz-módszerrel közelítve, s a z hosszúságú intervallumot N számú részintervallumra osztva

$$\int_0^z u^{\alpha-2} \exp\{-u\} du \approx \frac{z}{N} \left[\frac{z^{\alpha-2} \exp\{-z\}}{2} + \sum_{i=1}^{N-1} \left(\frac{iz}{N} \right)^{\alpha-2} \exp\left\{-\frac{iz}{N}\right\} \right].$$

Az így nyert eredményt /13/-ba helyettesítve

$$Q^{(1)} = \frac{2\alpha}{a-1} - \frac{2}{\Gamma^2(a)} \left[\int_0^\infty \frac{1}{2N} z^{2\alpha-1} \exp\{-2z\} dz + \sum_{i=1}^{N-1} \frac{1}{N} \left(\frac{i}{N} \right)^{\alpha-2} \int_0^\infty z^{2\alpha-1} \exp\left\{-\left(1+\frac{i}{N}\right)z\right\} dz \right]$$

Itt felhasználva a

$$\int_0^\infty z^\alpha \exp\{-tz\} dz = \left(\frac{1}{t} \right)^{\alpha+1} \Gamma(a+1)$$

azonosságot:

$$Q^{(1)} = \frac{2\alpha}{a-1} - \frac{2\Gamma(2\alpha)}{\Gamma^2(a)} \left[\frac{1}{N} \left(\frac{1}{2} \right)^{2\alpha+1} + \left(\frac{1}{N} \right)^{\alpha-1} \sum_{i=1}^{N-1} i^{\alpha-2} \left(\frac{N}{N+i} \right)^{2\alpha} \right] \quad /14/$$

A /14/ képlet segítségével $N = 2000$ mellett számított $Q^{(1)}$ értékeket a 7. tábla tartalmazza. E táblából látszik, hogy $Q^{(1)}$ nagysága a növelésével, s ezen keresztül a relatív szórás csökkenésével szigorú monoton módon nő, tehát növekvő egyenlőséget jelez, ami a mérőszámmal szemben elvárásunk is volt. A Gini-koefficiens komplementerével való összehasonlítást a 8. tábla adatai teszik lehetővé. Ennek eredményeképpen azt állapíthatjuk meg, hogy a vizsgált szóródási tartományban – alacsonyabb szóródású sokaságok esetén – az átlagos páronkénti arány végig alacsonyabb egyenlőséget jelez, mint a $G^{(0)}$ mutató. A korrigált Q mértékeket végül /4/ alapján az 1. tábla figyelembevételével a

$$Q(a, \beta) = \frac{Q^{(1)}(a) - \frac{1}{\beta} \left(\frac{1}{2} \right)^{2\alpha-2} \frac{\Gamma(2\alpha-1)}{\Gamma^2(a)}}{1 - \frac{1}{\beta} \left(\frac{1}{2} \right)^{2\alpha-2} \frac{\Gamma(2\alpha-1)}{\Gamma^2(a)}} \quad /15/$$

képlet állítja elő.

7. tábla

A korrigálatlan átlagos páronkénti arány közelítő értékei
gamma-eloszlást feltételezve

α	$Q^{(1)}(\alpha)$	α	$Q^{(1)}(\alpha)$	α	$Q^{(1)}(\alpha)$
2,0	0,5000	6,0	0,6586	10,0	0,7196
2,1	0,5093	6,1	0,6607	10,5	0,7249
2,2	0,5158	6,2	0,6628	11,0	0,7300
2,3	0,5225	6,3	0,6648	11,5	0,7347
2,4	0,5289	6,4	0,6669	12,0	0,7392
2,5	0,5348	6,5	0,6687	12,5	0,7435
2,6	0,5407	6,6	0,6705	13,0	0,7475
2,7	0,5463	6,7	0,6725	13,5	0,7514
2,8	0,5523	6,8	0,6744	14,0	0,7550
2,9	0,5576	6,9	0,6761	14,5	0,7586
3,0	0,5625	7,0	0,6779	15,0	0,7619
3,1	0,5675	7,1	0,6796	15,5	0,7651
3,2	0,5721	7,2	0,6814	16,0	0,7681
3,3	0,5768	7,3	0,6830	16,5	0,7711
3,4	0,5811	7,4	0,6848	17,0	0,7739
3,5	0,5850	7,5	0,6863	17,5	0,7766
3,6	0,5890	7,6	0,6878	18,0	0,7792
3,7	0,5928	7,7	0,6895	18,5	0,7817
3,8	0,5970	7,8	0,6911	19,0	0,7841
3,9	0,6007	7,9	0,6925	20,0	0,7887
4,0	0,6042	8,0	0,6940	21,0	0,7930
4,1	0,6078	8,1	0,6955	22,0	0,7971
4,2	0,6110	8,2	0,6969	23,0	0,8008
4,3	0,6144	8,3	0,6983	24,0	0,8044
4,4	0,6176	8,4	0,6997	25,0	0,8078
4,5	0,6204	8,5	0,7010	26,0	0,8253
4,6	0,6234	8,6	0,7025	27,0	0,8286
4,7	0,6262	8,7	0,7038	28,0	0,8318
4,8	0,6294	8,8	0,7051	29,0	0,8348
4,9	0,6322	8,9	0,7064	30,0	0,8377
5,0	0,6348	9,0	0,7077	32,0	0,8431
5,1	0,6375	9,1	0,7090	34,0	0,8481
5,2	0,6400	9,2	0,7102	36,0	0,8527
5,3	0,6425	9,3	0,7114	38,0	0,8570
5,4	0,6451	9,4	0,7127	40,0	0,8611
5,5	0,6474	9,5	0,7137	42,0	0,8833
5,6	0,6496	9,6	0,7150	44,0	0,8872
5,7	0,6520	9,7	0,7162	46,0	0,8910
5,8	0,6543	9,8	0,7173	48,0	0,9344
5,9	0,6565	9,9	0,7185	50,0	0,9386

8. tábla

A Gini-koefficiens komplementerének közelítő értékei
gamma-eloszlást feltételezve

α	$G^{(0)}(\alpha)$	α	$G^{(0)}(\alpha)$	α	$G^{(0)}(\alpha)$
2,0	0,6250	2,3	0,6475	2,6	0,6664
2,1	0,6330	2,4	0,6542	2,7	0,6721
2,2	0,6405	2,5	0,6605	2,8	0,6775

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás)

α	$G^{(0)}(\alpha)$	α	$G^{(0)}(\alpha)$	α	$G^{(0)}(\alpha)$
2,9	0,6826	6,6	0,7845	11,5	0,8354
3,0	0,6875	6,7	0,7861	12,0	0,8388
3,1	0,6922	6,8	0,7876	12,5	0,8420
3,2	0,6966	6,9	0,7891	13,0	0,8450
3,3	0,7009	7,0	0,7905	13,5	0,8479
3,4	0,7050	7,1	0,7919	14,0	0,8505
3,5	0,7090	7,2	0,7933	14,5	0,8531
3,6	0,7128	7,3	0,7947	15,0	0,8555
3,7	0,7164	7,4	0,7961	15,5	0,8578
3,8	0,7199	7,5	0,7974	16,0	0,8601
3,9	0,7233	7,6	0,7987	16,5	0,8621
4,0	0,7266	7,7	0,7999	17,0	0,8642
4,1	0,7297	7,8	0,8012	17,5	0,8661
4,2	0,7328	7,9	0,8024	18,0	0,8679
4,3	0,7357	8,0	0,8036	18,5	0,8697
4,4	0,7385	8,1	0,8048	19,0	0,8714
4,5	0,7413	8,2	0,8059	20,0	0,8746
4,6	0,7440	8,3	0,8071	21,0	0,8776
4,7	0,7466	8,4	0,8082	22,0	0,8804
4,8	0,7491	8,5	0,8093	23,0	0,8830
4,9	0,7515	8,6	0,8104	24,0	0,8855
5,0	0,7539	8,7	0,8114	25,0	0,8878
5,1	0,7562	8,8	0,8125	26,0	0,8899
5,2	0,7584	8,9	0,8135	27,0	0,8920
5,3	0,7606	9,0	0,8145	28,0	0,8940
5,4	0,7628	9,1	0,8155	29,0	0,8959
5,5	0,7648	9,2	0,8165	30,0	0,8976
5,6	0,7668	9,3	0,8175	32,0	0,9008
5,7	0,7688	9,4	0,8184	34,0	0,9038
5,8	0,7707	9,5	0,8193	36,0	0,9069
5,9	0,7726	9,6	0,8202	38,0	0,9094
6,0	0,7744	9,7	0,8212	40,0	0,9117
6,1	0,7762	9,8	0,8221	42,0	0,9139
6,2	0,7779	9,9	0,8229	44,0	0,9159
6,3	0,7796	10,0	0,8238	46,0	0,9192
6,4	0,7813	10,5	0,8279	48,0	0,9211
6,5	0,7829	11,0	0,8318	50,0	0,9230

Megjegyzés: $G^{(0)}$ kiszámításának módját lásd a függelékben.

Numerikus integrálás a logisztikus eloszlás esetében

A trapéz-módszerrel $Q^{(1)}$ 4. táblabeli belső integrálja

$$\int_0^z (1-u)^{-\frac{1}{\beta}} u^{\frac{1}{\beta}} du \approx \frac{z}{N} \left[\frac{(1-z)^{-\frac{1}{\beta}} z^{\frac{1}{\beta}}}{2} + \sum_{i=1}^{N-1} \left(1 - \frac{iz}{N}\right)^{-\frac{1}{\beta}} \left(\frac{iz}{N}\right)^{\frac{1}{\beta}} \right]$$

amit $Q^{(0)}$ -ba helyettesítve, és a megfelelő átalakításokat elvégezve:

$$Q^{(1)} \approx \frac{1}{2N} + 2 \left(\frac{1}{N}\right)^{\frac{1}{\beta}+1} \sum_{i=1}^{N-1} \frac{1}{i^{\beta}} \int_0^1 (1-z)^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{iz}{N}\right)^{-\frac{1}{\beta}} z dz.$$

Itt újra a trapéz-módszert alkalmazva

$$\int_0^1 (1-z)^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{iz}{N}\right)^{-\frac{1}{\beta}} z dz \approx \frac{1}{N} \sum_{j=1}^{N-1} \left(1 - \frac{j}{N}\right)^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{ij}{N^2}\right)^{-\frac{1}{\beta}} \frac{j}{N} =$$

$$= \left(\frac{1}{N}\right)^{-\frac{1}{\beta}+2} \sum_{j=1}^{N-1} j(N-j)^{\frac{1}{\beta}} (N^2-ij)^{-\frac{1}{\beta}}.$$

Ennek /16/-ba való visszairásával

$$Q^{(1)} \approx \frac{1}{2N} + 2 \left(\frac{1}{N}\right)^3 \sum_{i=1}^{N-1} i^{\frac{1}{\beta}} \sum_{j=1}^{N-1} j(N-j)^{\frac{1}{\beta}} (N^2-ij)^{-\frac{1}{\beta}} \quad /17/$$

A /17/ szerinti algoritmus számított értékeit $N = 500$ mellett a 9. tábla mutatja be.

9. tábla

A korrigálatlan átlagos páronkénti arány közelítő értékei
logisztikus eloszlást feltételezve

β	$Q^{(1)}(\beta)$	β	$Q^{(1)}(\beta)$	β	$Q^{(1)}(\beta)$
1,0	0,2899	3,7	0,6302	7,8	0,7880
1,1	0,3121	3,8	0,6368	8,0	0,7923
1,2	0,3332	3,9	0,6431	8,5	0,8024
1,3	0,3532	4,0	0,6493	9,0	0,8115
1,4	0,3721	4,1	0,6552	9,5	0,8198
1,5	0,3901	4,2	0,6609	10,0	0,8274
1,6	0,4071	4,3	0,6665	11,0	0,8408
1,7	0,4233	4,4	0,6719	12,0	0,8522
1,8	0,4387	4,5	0,6771	13,0	0,8621
1,9	0,4534	4,6	0,6821	14,0	0,8707
2,0	0,4673	4,7	0,6870	15,0	0,8783
2,1	0,4806	4,8	0,6917	16,0	0,8850
2,2	0,4933	4,9	0,6963	17,0	0,8910
2,3	0,5054	5,0	0,7008	18,0	0,8964
2,4	0,5169	5,2	0,7094	19,0	0,9013
2,5	0,5280	5,4	0,7174	20,0	0,9057
2,6	0,5385	5,6	0,7251	25,0	0,9228
2,7	0,5487	5,8	0,7323	30,0	0,9346
2,8	0,5584	6,0	0,7392	35,0	0,9431
2,9	0,5677	6,2	0,7457	40,0	0,9496
3,0	0,5766	6,4	0,7519	45,0	0,9546
3,1	0,5852	6,6	0,7578	50,0	0,9587
3,2	0,5934	6,8	0,7634	60,0	0,9650
3,3	0,6013	7,0	0,7688	70,0	0,9694
3,4	0,6089	7,2	0,7739	80,0	0,9728
3,5	0,6163	7,4	0,7788	90,0	0,9754
3,6	0,6234	7,6	0,7835	100,0	0,9776

E tábla alapján meggyőződhetünk arról, hogy β -nak – a relatív szórás csökkenését maga után vonó – növelése az egyenlőség szintjének a növekedését is eredményezi. A Gini-koefficienssel való összehasonlításban pedig (lásd a 10. táblát) az

előző két eloszlással összhangban most is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy magasabb relatív szórású sokaságok esetén – $\beta = 1,7$ -ig – az átlagos páronkénti arány magasabb egyenlőséget, alacsonyabb relatív szórású sokaságok esetén viszont – $\beta = 1,7$ -től – magasabb egyenlőséget jelez. A 9. tábla értékeinek felhasználásával pedig a korrigált átlagos páronkénti arány értékét a /18/ szerinti képletből számíthatjuk ki.

10. tábla

A Gini-koefficiens komplementerének értékei
logisztikus eloszlást feltételezve

β	$G^{(0)}(\beta)$	β	$G^{(0)}(\beta)$	β	$G^{(0)}(\beta)$
1,0	0,0000	3,7	0,7297	7,8	0,8718
1,1	0,0909	3,8	0,7368	8,0	0,8750
1,2	0,1667	3,9	0,7436	8,5	0,8823
1,3	0,2308	4,0	0,7500	9,0	0,8889
1,4	0,2857	4,1	0,7561	9,5	0,8947
1,5	0,3333	4,2	0,7619	10,0	0,9000
1,6	0,3750	4,3	0,7674	11,0	0,9091
1,7	0,4118	4,4	0,7727	12,0	0,9167
1,8	0,4444	4,5	0,7778	13,0	0,9231
1,9	0,4737	4,6	0,7826	14,0	0,9286
2,0	0,5000	4,7	0,7872	15,0	0,9333
2,1	0,5238	4,8	0,7917	16,0	0,9375
2,2	0,5455	4,9	0,7959	17,0	0,9412
2,3	0,5652	5,0	0,8000	18,0	0,9444
2,4	0,5833	5,2	0,8077	19,0	0,9474
2,5	0,6000	5,4	0,8148	20,0	0,9500
2,6	0,6154	5,6	0,8214	25,0	0,9600
2,7	0,6296	5,8	0,8276	30,0	0,9667
2,8	0,6428	6,0	0,8333	35,0	0,9714
2,9	0,6552	6,2	0,8387	40,0	0,9750
3,0	0,6667	6,4	0,8437	45,0	0,9778
3,1	0,6774	6,6	0,8485	50,0	0,9800
3,2	0,6875	6,8	0,8529	60,0	0,9833
3,3	0,6970	7,0	0,8571	70,0	0,9857
3,4	0,7059	7,2	0,8611	80,0	0,9875
3,5	0,7143	7,4	0,8649	90,0	0,9889
3,6	0,7222	7,6	0,8684	100,0	0,9900

Megjegyzés: $G^{(0)}(\beta) = 1 - 1/\beta$. (A levezetést lásd a függelékben.)

$$Q(a, \beta) = \frac{Q^{(1)}(\beta) - \frac{\alpha^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{1}{\beta^2}\right) \pi}{3 \sin \frac{\pi}{\beta}}}{1 - \frac{\alpha^{\frac{1}{\beta}} \left(1 - \frac{1}{\beta^2}\right) \pi}{3 \sin \frac{\pi}{\beta}}} \quad /18/$$

Az átlagos páronkénti arány korrigálatlan és korrigált értékeinek a meghatározását az alábbiakban szemléltetjük.

Az eloszlásspecifikus átlagos páronkénti arány becslése egy empirikus eloszlás adatainak felhasználásával

A mintaadatok a 11. táblában találhatóak, s nem jövedelmek, hanem keresetek eloszlását írják le. A három elméleti eloszlás közül a lognormális és a gamma-eloszlás paramétereit a momentum-módszerrel, a logisztikus eloszlás paramétereit pedig a legkisebb négyzetek módszerével becsültük az alábbi becslőfüggvények alapján.

Lognormális eloszlás:

$$\hat{\sigma}^2 = \ln \hat{M}(2) - 2 \ln \hat{M}(1) = 0,1316642079$$

$$\hat{m} = 2 \ln \hat{M}(1) - \frac{1}{2} \ln \hat{M}(2) = 8,572339014$$

ahol:

$\hat{M}(1)$ – az első centrális momentum becsült értéke,

$\hat{M}(2)$ – a második centrális momentum becsült értéke.

Gamma-eloszlás:

$$\hat{\beta} = \frac{\hat{M}(2)}{\hat{M}(1)} - \hat{M}(1) = 794,112352$$

$$\hat{\alpha} = \hat{M}(1)/\hat{\beta} = 7,106047381$$

Logisztikus eloszlás:

$$\hat{\alpha} = \exp \{b_0\} = 3,9179473 \cdot 10^{-21}$$

$$\hat{\beta} = b_1 = 5,479373248$$

ahol b_0 és b_1 az $\ln \frac{F(x)}{1-F(x)} = b_0 + b_1 \ln x$ lineáris regresszió becsült paraméterei ($F(x)$ a kereseteloszlás empirikus eloszlásfüggvénye).

Az 5., 7. és 9. táblák, valamint a korrigált átlagos páronkénti arány /12/, /15/, /18/ képletei alapján:

$$Q(1) \text{ Lognorm } (\sigma = 0,36) = 0,6952$$

$$Q \text{ Lognorm } (\sigma = 0,36; m = 8,57) = \frac{0,6952 - 3,0413536 \cdot 10^{-4}}{1 - 3,0413536 \cdot 10^{-4}} = 0,6951$$

$$Q(1) \text{ Gamma } (\alpha = 7,1) = 0,6796$$

$$Q \text{ Gamma } (\alpha = 7,1; \beta = 794,11) = \frac{0,6796 - 2,8169753 \cdot 10^{-4}}{1 - 2,8169753 \cdot 10^{-4}} = 0,6795$$

$$Q(1) \text{ Logisztikus } (\beta = 5,4) = 0,7174$$

$$Q \text{ Logisztikus } (\beta = 5,4; \alpha = 3,92 \cdot 10^{-21}) = \frac{0,7174 - 3,5207747 \cdot 10^{-4}}{1 - 3,5207747 \cdot 10^{-4}} = 0,7173.$$

Ugyanakkor a becsült paraméterek felhasználásával illesztett elméleti eloszlásokból Q -t az /1/ képlet alapján, $Q^{(1)}$ -et pedig az /1/ képlet módosított formája ($i = 1$,

..., n és $j = i, \dots, n$) alapján számítva:

$Q^{(1)}$ Lognormális	(Illesztett) = 0,7164
Q Lognormális	(Illesztett) = 0,6684
$Q^{(1)}$ Gamma	(Illesztett) = 0,7020
Q Gamma	(Illesztett) = 0,6551
$Q^{(1)}$ Logisztikus	(Illesztett) = 0,7455
Q Logisztikus	(Illesztett) = 0,6958

11. tábla

A teljes munkaidőben foglalkoztatottak létszámának megoszlása keresetük nagysága szerint az állami szektorban, 1984 szeptember

Keresetnagyság-csoportok (forint)	Empirikus*	Lognormális	Gamma-	Logisztikus
	eloszlás (százalék)			
- 1500	0,1	0,02579	0,25959	0,00825
1501- 2000	0,3	0,34520	1,01526	0,37805
2001- 2500	1,1	1,58809	2,45732	1,12483
2501- 3000	3,7	3,98145	4,42192	2,63180
3001- 3500	7,4	6,87924	6,51273	5,09462
3501- 4000	9,7	9,33584	8,30470	8,28856
4001- 4500	10,9	10,75629	9,50053	11,34684
4501- 5000	11,4	11,04815	9,98657	13,10782
5001- 5500	10,6	10,44663	9,80920	12,97132
5501- 6000	9,3	9,29441	9,11441	11,31249
6001- 6500	7,8	7,90133	8,08551	9,00184
6501- 7000	6,3	6,48962	6,89695	6,75283
7001- 7500	5,0	5,19181	5,68860	4,90014
7501- 8000	3,8	4,07053	4,55718	3,50213
8001- 9000	5,1	5,53904	6,27624	4,27663
9001-10000	2,9	3,17138	3,52889	2,21712
10001-11000	1,7	1,77073	1,85266	1,19608
11001-12000	1,0	0,97551	0,91958	0,67412
12001-	1,9	1,18896	0,81216	1,21453
Összesen	100,0	100,00000	100,00000	100,00000

* Az adatok a Foglalkoztatottság és kereseti arányok, 1982-1983-1984. (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1985. 194. old.) c. kiadványban találhatóak.

Az illesztett eloszlásokból számított $Q^{(1)}$ értékeknek az elméleti $Q^{(1)}$ értékektől való csekély eltérése is természetesen annál inkább csökkenne, minél finomabb, rövidebb osztályközökből álló relatív gyakorisági sort használnánk fel $Q^{(1)}$ becslésére. Szembetűnő továbbá, hogy míg az illesztett eloszlásokból becsült Q érték jelentősen kisebb $Q^{(1)}$ -nél, addig az elméleti $Q^{(1)}$ elenyészően nagyobb csak az elméleti Q -nál. A különbség nyilvánvalóan ebben az esetben is az osztályközök finomításával csökkenthető.

Összefoglalásként az alábbi megállapításokat tehetjük.

Az átlagos páronkénti aránynak mind a $Q^{(1)}$ korrigálatlan, mind a Q korrigált formája kifejezhető a jövedelemeloszlások paramétereinek függvényében.

A $Q^{(1)}$ értéke csak a relatív szórást meghatározó alakparamétertől, a Q mutató nagysága viszont mind az alak-, mind a helyzetparamétertől függ. Ebből követ-

kezik, hogy – bár adott eloszlás esetén $Q^{(1)}$ természetesen mindig nagyobb Q -nál, hiszen az 1-eseket is átlagolja – két különböző mintából származó, de azonos alakparaméterű eloszlás esetében valamelyik Q nagyobb lehet a másik $Q^{(1)}$ -nél, a várható értéktől függően.

A tapasztalati eloszlásokon végzett számítások azt mutatják, hogy a 15–20 osztályközből álló becsült elméleti eloszlásból számított $Q^{(1)}$ már megfelelően közelíti az elméleti $Q^{(1)}$ értéket, azonban a számított $Q^{(1)}$ és Q értékek közötti különbség még jelentősen nagyobb, mint az elméleti $Q^{(1)}$ és Q értékek közötti elenyészőnek mondható különbség.

A $Q^{(1)}$ mérőszám kifejezetten a relatív koncentráció jellemzésére alkalmas, míg Q nagyságának kialakításában a várható érték is szerepet játszik.

Az egyes eloszlások behelyettesítésével $Q^{(1)}$ -re bonyolult integrálok adódnak, numerikus úton azonban értékük tetszőlegesen pontosan meghatározható. A számítások eredményeit eloszlástípusonként a tanulmány táblákba foglalva közli.

A $Q^{(1)}$ mérőszám értéke – mindegyik eloszlás esetén –, a relatív szórást mozgató alakparaméter változtatásakor, a relatív szórás csökkenésének vagy növekedésének megfelelően szigorú monoton módon nő vagy csökken.

A $Q^{(1)}$ mutató értéke viszonylag közel esik a Gini-koefficiens komplementerének nagyságához, azonban attól valamivel magasabb fokú egyenlőtlenséget jelez – a vizsgált eloszlások mindegyike esetén – a paraméterek alacsony relatív szórást tükröző tartományán és valamivel magasabb fokú egyenlőséget a paraméterek magas relatív szórást jelentő tartományán.

A fentiek figyelembevételével kijelenthetjük, hogy az átlagos páronkénti arány jövedelemegyenlőtlenségek jellemzésére alkalmas, szemléletes mérőszám. Szemléletessége értelmezésében rejlik, mivel azt mondja meg, a kisebb jövedelmek a nagyobbaknak – a sokaság egészében – átlagosan hány százalékát képezik. E mutató tehát úgy bír közvetlen jelentéssel, hogy már ebben a formájában $[0;1]$ intervallumra standardizált.

FÜGGELÉK

A Gini-koefficiens képlete gamma- és logisztikus eloszlás esetén:

Gamma-eloszlás:

$$G^{(0)} = 1 - \frac{\int_0^{\infty} \int_0^x (x-t) f(x) f(t) dt dx}{M(x)}$$

ahol:

$M(x)$ – a jövedelmek várható értéke,
 $f(x)$ – a gamma-eloszlás sűrűségfüggvénye.

A már ismert trapéz-módszerrel végeredményül a

$$G^{(0)} = 1 - 2 \left(\frac{1}{N} \right) \frac{\Gamma(2\alpha)}{\Gamma^2(\alpha)} \sum_{i=1}^{N-1} i^{\alpha-1} \left(\frac{N}{N+i} \right)^{2\alpha+1} \left(1 - \frac{i}{N} \right)$$

képletet nyerjük.

Logisztikus eloszlás:

Mivel a logisztikus eloszlás $F(x) = 1 - \frac{1}{1 + \alpha x^\beta}$ eloszlásfüggvénye nem tartalmaz integráljelet, ezért alkalmazható a Dorfman által levezetett képlet (lásd (4) 146–149. old.)

$$G^{(0)} = \frac{1}{M(x)} \int_0^{\infty} (1 - F(x))^2 dx$$

A logisztikus eloszlásra már az előzőekben is alkalmazott helyettesítések végrehajtása után:

$$\begin{aligned} \int_0^{\infty} (1 - F(x))^2 dx &= \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \beta^{-1} \int_0^1 (1 - z)^{\frac{1}{\beta} - 1} z^{\frac{1}{\beta}} dz = \\ &= \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \beta^{-1} \frac{\Gamma\left(\frac{1}{\beta}\right) \Gamma\left(2 - \frac{1}{\beta}\right)}{\Gamma(2)} = \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \beta^{-1} \left(1 - \frac{1}{\beta}\right) \Gamma\left(\frac{1}{\beta}\right) \left(1 - \frac{1}{\beta}\right) \end{aligned}$$

A várható érték pedig:

$$M(x) = \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \int_0^1 (1 - z)^{\frac{1}{\beta}} z^{\frac{1}{\beta}} dz = \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \frac{\Gamma\left(1 + \frac{1}{\beta}\right) \Gamma\left(1 - \frac{1}{\beta}\right)}{\Gamma(2)} = \alpha^{-\frac{1}{\beta}} \beta^{-1} \Gamma\left(\frac{1}{\beta}\right) \Gamma\left(1 - \frac{1}{\beta}\right)$$

A fentiek egybevetéséből

$$G^{(0)} = 1 - \frac{1}{\beta}, \quad \beta \geq 1$$

adódik.

IRODALOM

- (1) Aitchison, J. – Brown, J. A. C.: The lognormal distribution with special reference to its uses in economics. University Press, Cambridge. 1973. 176 old.
- (2) Atkinson, A. B.: On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*. 1970. évi 2. sz. 244–263. old.
- (3) Bailey, D. – Boyle, S. E.: The optimal measure of concentration. *Journal of the American Statistical Association*. 1971. dec. 702–706. old.
- (4) Dorfman, R.: A formula for the Gini coefficient. *Review of Economics and Statistics*. 1979. 1. sz. 146–149. old.
- (5) Éltető Ödön: Jövedelmi eloszlások jellegének és tulajdonságainak vizsgálata. Megjelent: Az életszínvonal elemzésének és nemzetközi összehasonlításának kérdései. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1962. 191–206. old.
- (6) Éltető Ödön: Kísérlet a jövedelemeloszlás prognosztizálására a családi jövedelemkülönbségekre ható tényezők alapján. *Gazdaság*. 1981. évi 4. sz. 22–35. old.
- (7) Éltető Ödön – Vita László: Jövedelemeloszlások közelítése és prognosztizálása. *Sigma*. 1982. évi 1–2. sz. 15–39. old.
- (8) Dr. Hajdu Ottó: A beruházások koncentrációja. *Statistikai Szemle*. 1986. évi 3. sz. 234–260. old.
- (9) Hall, M. – Tideman, N.: Measures of concentration. *Journal of the American Statistical Association*. 1967. márc. 162–168. old.

- (10) Hart, P. E.: Lognormality and the principle of transfers. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 1980. évi 3. sz. 263–267. old.
- (11) Johnson, N. L. – Kotz, S.: Continuous univariate distributions. Vol. 1–2. Wiley. New York. 1970. 156–178. old.
- (12) Kloek, T. – Van Dijk, H. K.: Efficient estimation of income distribution parameters. *Journal of Econometrics*. 1978. évi 1. sz. 61–74. old.
- (13) McDonald, J. B. – Ransom, M. R.: Functional forms, estimation techniques and the distribution of income. *Econometrica*. 1979. évi 6. sz. 1513–1525. old.
- (14) Meszéna György – Ziermann Margit: Valószínűségelmélet és matematikai statisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1981. 554 old.
- (15) Pawlowski, Z.: Ökonometria. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1970. 395 old.
- (16) Rosenbluth, G.: Measures of Concentration. Business Concentration and Price Policy. National Bureau of Economic Research. New York. 1955. 215 old.
- (17) Salem, A. B. Z. – Mount, T. D.: A convenient descriptive model of income distribution: the gamma density. *Econometrica*. 1974. évi 6. sz. 1115–1127. old.
- (18) Silberman, I. H.: On lognormality as a summary measure of concentration. *American Economic Review*. 1967. évi 4. sz. 807–831. old.
- (19) Singh, S. K. – Maddala, G. S.: A function for size distributions of incomes. *Econometrica*. 1976. évi 5. sz. 963–970. old.
- (20) Szép Jenő: Analízis. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972. 777 old.
- (21) Theil, H.: Közgazdaságtan és információelmélet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1970. 501 old.
- (22) Tűz Lászlóné: Az ipari koncentráció mérése. Szakirodalmi tájékoztató. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1978. 93 old.
- (23) Vita László: Jövedelemeloszlások prognosztizálása a jövedelemeloszlásokat leíró függvények típusának időbeli stabilitás-vizsgálata alapján. (Kézirat.)

TARGYSZÓ: Jövedelem. Valószínűségeloszlás. Matematikai statisztika.

РЕЗЮМЕ

В своем очерке автор исследует поведение показателя неравномерности, названного им средним попарным соотношением, в условиях предположения именованных распределений доходов. В качестве результата исследования предоставляет ответ на вопрос о том, каковой является зависимость вышеупомянутого показателя от определенных параметров настоящих распределений. Различает скорректированную и нескорректированную формы среднего попарного соотношения.

Величина нескорректированной формулы зависит только от определяющего относительное рассеяние параметра формы, а величина скорректированной формулы является функцией как параметра формы, так и параметра положения. Нескорректированный измерительный показатель особенно пригоден для характеристики относительной концентрации, а в формировании скорректированного показателя играет роль и ожидаемая величина. Конечные результаты показателей автор подытоживает в таблицах по типам распределений.

SUMMARY

The author investigates the behaviour of an inequality index called by him as the average ratio by pairs, based on well-known income distributions. The results of the investigation give answer to the question, on which parameters of the distributions concerned and to what extent the indicator values defined above depend. Adjusted and non-adjusted variants of the average ratio are distinguished.

The value of the non-adjusted formula depends only on the shape-parameter determining the relative variance, while the value of the adjusted formula is the function of both the shape- and location-parameters. The non-adjusted measure can be applied explicitly for characterizing the relative concentration degree, while the corrected one is also influenced by the expected value. The study gives final results of the indicators by types of distribution in tables.

AZ EURÓPAI STATISZTIKUSOK ÉRTEKEZLETÉNEK 34. PLENÁRIS ÜLÉSE

LUTZER GYÖRGY

Az Európai Statisztikusok Értekezlete (a továbbiakban: Értekezlet) 1986. június 16. és 20. között tartotta 34. plenáris ülését, amelyen 31 tagország képviseltette magát, zömében a legmagasabb szintű delegációval. Részt vett az ülésen az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD), a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO), az ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO), az Egészségügyi Világszervezet (WHO), továbbá két kormányközi szervezet: a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) és az Európai Gazdasági Közösség (EEC), valamint az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) Statisztikai főosztályának (a továbbiakban: Titkárság) meghívására az Északi Statisztikai Társaság (NSS) és a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (OECD). Részt vett az ülésen *Y. Kurabayashi*, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója.

Az ülésen az elnöki tisztséget a soros elnök, *A. Donda* (Német Demokratikus Köztársaság) távolléte miatt, az Értekezlet három alelnöke, *W. Begeer* (Hollandia), *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *L. Pinto* (Olaszország) felváltva látta el.

Az Értekezlet az előzetes napirend elfogadása után először az Európai Gazdasági Bizottság 41. közgyűlésén hozott határozatokat és az abból eredő feladatait tekintette át.

W. Haeder, az EGB Statisztikai főosztályának igazgatója elmondotta, hogy az EGB 41. közgyűlése nagyra értékelte az Értekezlet tevékenységét, amely jól szolgálja a nemzetközi statisztikai együttműködést, elősegíti a nemzeti statisztikai hivatalok feladatainak végrehajtását, és hasznos tevékenységet fejt ki az adatok jobb nemzetközi összehasonlíthatóságának megteremtése érdekében.

Az EGB elmúlt évi közgyűlésén az Európai Gazdasági Közösség aggodalmát fejezte ki egyes országok statisztikai adatszolgáltatásának nem kielégítő volta miatt. A kérdés sokoldalú megvizsgálása érdekében az EGB Statisztikai főosztálya – áttekintve az érdekelt főosztályok adatigényét és annak kielégítését – megvizsgálta az EGB részére teljesítendő adatszolgáltatások helyzetét országonként. Minden tagországról készült egy összevont és egy részletes összeállítás, amely megmutatja, hogy az adott ország hány százalékban teljesíti a különféle EGB-kiadványokhoz szükséges adatszolgáltatásokat. Az egyes kiadványokra vonatkozó, százalékban kifejezett országos értékek az összevont táblázatban összehasonlíthatók voltak a legjobb, a leggyengébb és a becsült átlagos értékkel. Ennek alapján valamenyny ország felmérhette saját helyzetét más országok tényleges adatainak ismerete

nélkül. A felmérés egyértelműen kimutatta, hogy Európa valamennyi régiójában található kevés, illetve maximálisan elegendő adatot szolgáltató ország. (Magyarország minden kimutatásban a megfelelően teljesítők között szerepel.) A delegációk az ülésen megkapták az országukról készült felmérés részletes eredményeit, amelyre a Titkárság írásbeli reflexiókat vár. A válaszok beérkezése után a Titkárság szükség esetén további konzultációkat folytat az egyes országok statisztikai hivatalaival. Az erről szóló összesített jelentést a jövő évi plenáris ülésre terjesztik be. A Titkárság e téren folytatott tevékenységét elismerő hangon méltatták az EGB ez évi közgyűlésén, ahol kifejezésre jutott, hogy a munkát a statisztikai kiadványok teljesebbé tétele, valamint az EGB Titkárság adatigényeinek jobb kielégítése érdekében tovább kell folytatni.

W. Haeder néhány közelebbi információt adott az ENSZ pénzügyi nehézségeinek a statisztikai tevékenységre tovagyűrűző hatásáról. Elmondotta, hogy a pénzügyi korlátozások alapvetően nem érintik a statisztikai munkát, egyelőre csak néhány szakértői ülés időtartamának rövidítésére, illetve elhalasztására kerül sor. A pénzügyi válság kisebb-nagyobb jelei azonban úton-útfélen észlelhetők. 30 százalékkal csökkentették a technikai személyzet létszámát. Új munkatárs alkalmazása gyakorlatilag lehetetlen. Nem aratott tetszést az a javaslat sem, hogy mind több ülés „egynyelvű” legyen.

A FŐ ELVI-MÓDSZERTANI VITATÉMÁK

Az elmúlt évi plenáris ülésen hozott határozat értelmében ez alkalommal két téma és az Értekezlet egy speciális tevékenységének megvitatása szerepelt a napirenden.

1. A többcélú statisztikai adatgyűjtések szervezése

Az alapszöveget Svájc, a korreferátumokat Kanada és Franciaország statisztikai hivatala készítette. A svájci dolgozat az országban bevezetett mikrocenzus előkészítése és módszertani szervezése során szerzett tapasztalatokról számolt be. Ennek a többcélú statisztikai adatgyűjtésnek a bevezetését három tényező indokolta:

- nem volt mintavételen alapuló hivatalos statisztikai adatgyűjtés a népesedésszisz-tika területén;
- szükségessé vált a népszámlálások eredményeinek naprakésszé tétele;
- a kormányzati szervek egyre több eseti adatgyűjtést végeztek információs igényeik kielégítése érdekében, ezek azonban módszertani szempontból (mintanagyság, az adatok összehasonlíthatósága) nem voltak kielégítőek.

A mikrocenzus 1983-ban és 1984-ben végrehajtott tesztelése kiterjedt az adatgyűjtési programra, a mintavételi tervre, az adatgyűjtések módszereire, szervezésére, az adatok elemzésére, a lakosság részvételi arányának és hozzáállásának megállapítására, valamint a titkosság és az adatvédelem kérdéseire. Az eredmények azt mutatják, hogy a Svájcban végrehajtott mikrocenzusok – mint többcélú statisztikai adatfelvételek – lehetővé teszik a teljes körű felmérések eredményeinek naprakésszé tételét és ezzel egyidejűleg a népességre vonatkozó adatok összehangolt nyilvántartását, amelyeket közigazgatási célokra vagy más felhasználói csoportok részére megfelelő módon rendelkezésre lehet bocsátani.

A Kanadai Statisztikai Hivatal által készített kiegészítő dolgozat röviden ismer-teti a folyó és a tervezett többcélú statisztikai adatgyűjtések jellemzőit. Kiemeli,

hogyan az ilyen adatgyűjtések számos előnnyel rendelkeznek az eseti felmérésekkel szemben. Néhány példa:

- megkönnyítik a különféle változók közötti kölcsönhatások elemzését;
- lehetővé teszik, hogy a statisztikai információk központi magja történetileg konzisztens módon álljon rendelkezésre, egységes kérdések, elméletek és meghatározások használatával összehasonlítható minőségben;
- költségkímélők.

A dolgozat ezután néhány konkrét adatgyűjtést ismertet, végül megemlíti, hogy a Kanadai Statisztikai Hivatal tovább folytatja a többcélú statisztikai adatgyűjtések módszertani fejlesztését.

A Francia Statisztikai Hivatal és Gazdaságkutató Intézet dolgozatában a „családi költségvetés”, az „időmérleg” és a „hátrányos helyzetűek” megnevezés alatt futó többcélú statisztikai adatgyűjtési tevékenységét ismerteti, részletesebben kitérve a felmérések céljára és az adatgyűjtések módszertani jellemzőire.

A dolgozatokat készítő országok képviselőinek rövid bevezetőjét követő vitában megállapították, hogy az országok döntő hányadánál az egy témára irányuló adatfelvételek mellett növekvő szerepe van a több célra felhasználható teljes körű és reprezentatív adatgyűjtéseknek, amelyek a különböző felhasználók igényeit jobban kielégítik. Ide tartoznak a mikrocenzusok, a munkaerő- és az időmérleg-kutatások, valamint a háztartásstatisztikai vizsgálatok. Ezeknek egységes keretek között történő végrehajtása számos előnnyel jár, ugyanakkor hátrányokkal is számolni kell, részben a magasabb nem válaszolási arány és az egyes felhasználók speciális igényei következtében. A többcélú vizsgálatok végrehajtása során több országban használnak miniszámítógépeket (az adatgyűjtést végzőknél levő személyi számítógépeket) és számítógéphez kapcsolt telefoninterjúkat, főleg olyan országokban, ahol a háztartások 90 százalékának van telefonja. Növekszik a más célú (tehát eredetileg nem statisztikai célra készülő) adminisztratív nyilvántartások felhasználása.

A svájci mikrocenzus bevezetésének tapasztalatait ismertető dolgozatban számos olyan probléma található, amelynek megoldási lehetőségeivel nálunk is, de minden bizonnyal több más országban is foglalkoznak. A többcélú felvételek természetéből adódóan egyre bonyolultabbak a mintavételi tervek. A svájci tapasztalatok is azt mutatják, hogy a közigazgatás területi szervezetéből adódóan egyre növekednek a kisebb regionális egységekre vonatkozó adatigények.

Nyitrai Ferencné dr. elnöki összefoglalójában hangsúlyozta, hogy a felszólalók kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy a három dolgozat kiváló vitaanyagot szolgáltatott. Jól reprezentálta a többcélú statisztikai adatgyűjtések sokoldalú megközelítési lehetőségeit, azok számos közös jellemzőjére mutatott rá. A többcélú statisztikai adatgyűjtések legfontosabb eszközei közé tartoznak a mikrocenzusok, amelyek viszonylag olcsón fejleszthetők tovább annak érdekében, hogy a statisztikai adatok felhasználóinak különféle igényeit minél maradéktalanabban ki lehessen elégíteni.

A vita során egyértelműen igazolódott, hogy a háztartásokra, illetve az egyénekre vonatkozó adatgyűjtéseknek három alapvető módszere van:

- postai úton végrehajtott kérdőíves kikérdezés,
- a számítógéphez kapcsolt telefoninterjú,
- a hagyományos, személyes interjú.

Gyakorlati szempontból a három módszer kombinációja tűnik ideálisnak. A vitában mindenki a különböző információforrások összhangjának szükségessége

mellett foglalt állást. Elengedhetetlenül szükséges a definíciók nemzetközi összehasonlíthatósága. Az ideális megoldás az lenne, ha létezne olyan többcélú adatgyűjtési eszköz, amely alkalmas valamennyi adatigény kielégítésére, ez azonban a legtöbb országban csak közelítő módon – korlátozott számú adatgyűjtéssel – valósítható meg. A rendszeresen ismétlődő adatgyűjtések mellett hasznos és szükséges kiegészítő felmérések végrehajtása is, önkéntes alapon, elsősorban ún. „kényes” témákban, mint például a lakosság egészségi állapota.

Az Értekezlet kifejezte köszönetét a dolgozatok szerzőinek, hangsúlyozta a szervezési és módszertani tapasztalatcsere fontosságát, és elfogadta azt a javaslatot, hogy ez a tevékenység általános statisztikai módszertani problémákkal foglalkozó munkaprogramjában szerepeljen.

2. A statisztika felhasználása kormányzati célokra

Az alapszöveget Bulgária, a kiegészítő dolgozatokat Dánia és Magyarország statisztikai hivatala terjesztette be.

A bolgár dolgozat a statisztika és a tervezés közötti kapcsolat fontosságát hangsúlyozta. A tervezés – mint az irányítás legfontosabb része – nem nélkülözheti a statisztikát, ami jelen van annak minden szakaszában. A statisztika elsőként a tervek előkészítési fázisában játszik szerepet a népesedés alakulása, a tudományos–műszaki fejlődés stb. előrejelzését nyújtó adatok formájában. Ezután kerül sor a tervek végleges formába öntésére, amikor nagy mennyiségű statisztikai adatot használnak fel, amelyekkel szemben igen magasak a minőségi és szerkezeti követelmények. Ezt követően a statisztika fontos szerepet játszik a tervek teljesítésének állandó megfigyelésében, valamint az időközben szükségessé váló tervmódosítások megfelelő megalapozásában. A statisztikát felhasználják a kiegészítő koordinációs tevékenységek végrehajtása során is, amelyek célja, hogy elősegítsék a terv teljesítését. Végül fontos szerep jut a statisztikának a tervek teljesítéséről szóló jelentések kidolgozásában.

A dán kiegészítő dolgozat olyan modellt mutat be, amely annak kimutatására szolgál, hogy egy létező vagy tervezett jogi szabályozás milyen következményekkel jár a központi, illetve a helyi irányító testületek jövedelmének újraelosztására, költségvetésére és elszámolásaira. A dolgozatot bemutató dán delegáció tagja az Értekezleten igen szemléletesen emelte ki a modell összetevői – a számítási rendszer, a jogi adatbank és a statisztikai adatok – közötti összefüggéseket.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal által benyújtott kiegészítő dolgozat „A statisztika felhasználása kormányzati szintű irányítási célokra – a kormányzati döntések hatásainak mérése” címet viselte. A dolgozatban hangsúlyoztuk, hogy egyik fontos feladatunknak tekintjük a gazdasági döntések várható társadalmi hatásainak előrebecslését még a döntéshozatal előtt, s a kormányzati szándékok ismeretében igyekszünk már a döntések előkészítési fázisában megfelelő színvonalú információkat nyújtani.

A gazdasági és a társadalmi folyamatok kölcsönhatásainak vizsgálatakor a környezeti hatások megfontolása ma már elengedhetetlen. A kormányzati döntések meghozatalához és végrehajtásához szükséges adatok nem mindegyike található meg adatállományunkban. A hiányzó adatok beszerzése érdekében nem feltétlenül új adatgyűjtést hajtunk végre, hanem lehetőség szerint igyekszünk más adatforrások igénybevételével hozzájutni azokhoz. Ezek lehetnek minisztériumi vagy esetleg más központi – esetenként helyi – adatforrások, továbbá különféle központi nyilvántartások, mint például az állami népesség-nyilvántartás. Egyes esetekben

a már meglevő adatok másodlagos feldolgozása útján is megkaphatjuk a kívánt információt.

A kormányzati vagy a törvényhozó testületek döntései mindig figyelembe veszik az ország helyzetét és lehetőségeit. A döntések várható hatásai azonban jobban felmérhetők, ha a döntéshozók rendelkeznek olyan országok tapasztalataival, amelyek már voltak, vagy éppen most vannak hasonló helyzetben. A tapasztalatok átadására sok esetben a statisztikai adatok segítségével kerül sor. Éppen ezért nagyon lényeges, hogy a statisztikusok olyan egységes módszereket, nomenklatúrákat és osztályozásokat alkalmazzanak, amelyek nem csupán az adott országon belül, hanem a nemzetközi statisztikai tevékenység során is felhasználhatók.

A dolgozatok feletti vitában igen aktívan vettek részt a jelenlevők.

O. E. Niitamo, a finn Központi Statisztikai Hivatal főigazgatója elmondta, hogy a kormányzati döntésekhez szükséges információk mintegy kétharmadát a Hivatal adja, hater ezer idősor áll e célra rendelkezésre. Finnországban is használják más modellek mellett a dán dolgozatban ismertetett modellt, a társadalompolitikai döntések meghozatala előtt sokszor igénybe veszik a háztartás-statisztikai adatbázist. Más szervezetekkel közösen foglalkoznak a statisztikai adatbázis-hálózat kidolgozásával.

V. Mička, a csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal elnöke arról számolt be, hogy a Szövetségi Statisztikai Hivatal egyik fő feladata a társadalmi és gazdasági döntésekhez szükséges adatok szolgáltatása. Erre szolgál az ún. Egységes Gazdasági Jelzőszám Rendszer, amelyet a népgazdasági tervezési folyamat során is felhasználnak.

E. Hadjipanayotou, a görög Nemzeti Statisztikai Szolgálat Módszertani főosztályának igazgatója arról számolt be, hogy Görögországban minden minisztériumban van statisztikai szervezeti egység, amelynek beszámolási kötelezettsége van a Nemzeti Statisztikai Szolgálat részére.

V. Gusakovszkij, az ukrán Központi Statisztikai Hivatal helyettes vezetője hivatalának a népgazdasági tervek teljesítésének mérésében játszott szerepét emelte ki.

G. Clarke, az Európai Gazdasági Közösség Statisztikai Hivatalának tanácsosa példával illusztrálta a statisztika kormányközi szintű szerepét, megemlítve, hogy a munkanélküliségi statisztika a harmonizált munkaerő-statisztikai adatfelvételeken alapul, amelyeket összekapcsolnak a nem harmonizált nemzeti adatokkal.

A. Vanoli, a francia Statisztikai Hivatal és Gazdaságkutató Intézet Koordinációs és Nemzetgazdasági Elszámolások főosztályának igazgatója hozzászólásában a statisztika közvetlen, a döntések előkészítésében és a kormányzati döntések hatásainak folyamatos megfigyelésében betöltött szerepéről beszélt példákat említve a franciaországi gyakorlatból.

D. M. Tella, az Egyesült Államok Igazgatási és Költségvetési Hivatala Statisztikapolitikai Hivatalának vezetője meglehetősen részletességgel mondta el, hogy a kormány részére végzett statisztikai adatfelvételek és elemzések eredményeit rendszeresen felhasználják a pénzalapok elosztása során. Csak olyan adatgyűjtések végrehajtására kerülhet sor, amelyeknek gyakorlati haszna előzetesen dokumentálható. A szövetségi kormány különböző intézményei és magánszervezetek is végeznek speciális célú adatfelvételeket és -elemzéseket, ezek esetében azonban eltérő az apparátus felkészültségi színvonala, a költségek sok esetben igen magasak.

D. Milkovitch, a jugoszláv Szövetségi Statisztikai Hivatal tanácsosa a Hivatalnak a tervteljesítés folyamatos megfigyelésében betöltött szerepéről szólt. Adat-

bankok kialakítását tervezik, amelytől azt várják, hogy a jugoszláv szövetségi kormány növekvő mértékben támaszkodik majd a statisztikai adatokra.

J. Schmidl, az osztrák Központi Statisztikai Hivatal elnöke kiemelte a magyar dolgozat egyik megállapítását, miszerint a statisztikai hivatal egyik fontos feladata a tanácsadói tevékenység is, és röviden vázolta hivatala szerepét ebben a tekintetben.

F. Jonas, a Német Demokratikus Köztársaság Állami Statisztikai Hivatalának elnökhelyettese részletesen beszámolt az állami vezetés részére rendszeresen készülő információs, elemző és előrejelző tevékenységről.

Nyitrai Ferencné dr. két minőségben vett részt a vitában. Először mint a magyar delegáció vezetője válaszolt néhány hozzászólásra. Elmondta, hogy a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke részt vesz a Minisztertanács és más vezető testületek ülésein, jól informált, és időben érzékeli a felmerülő információs igényeket. Példaként megemlítette azt az átfogó tanulmányt, amely az európai államok ipari szerkezetéről és annak módosulásáról készült, amely már a hazai ipar szerkezetének átalakítását célzó kormány szintű döntés előkészítésének fázisában napvilágot látott. Természetesen a magyar Központi Statisztikai Hivatal feladata a döntések hatásainak folyamatos megfigyelése, így, az említett példánál maradva, az ipari szerkezet átalakulását befolyásoló tényezők elemzése is.

Az osztrák Központi Statisztikai Hivatal elnökének hozzászólására válaszolva *Nyitrai Ferencné dr.* egyetértett abban, hogy a kormány részére nem csupán szolgáltatást kell végezni, hanem tanácsadással is elő kell segíteni a statisztika kincsestárának minél jobb kihasználását. A statisztika ugyanis kiváló eszköz a döntéshozók kezében, használatát azonban meg kell tanulni. Ennek érdekében a Hivatal készséggel ad felvilágosítást a statisztikai adatbankrendszeréről, a hibahatárokról stb. publikációs listák formájában is; emellett a személyes kapcsolattartás és tanácsadás is rendkívül hasznos lehet, és egyben növeli a statisztikai hivatal tekintélyét, ami tehát nem csupán az adatgyűjtések és információk publikálásától függ, hanem attól is, hogy ezek célszerű használatát milyen személyes tanácsadás segíti.

A vitát értékelő elnöki összefoglalójában *Nyitrai Ferencné dr.* hangsúlyozta, hogy a statisztika kormány szintű felhasználási lehetőségeinek megvitatása igazi „csemege” minden statisztikus számára. A dolgozatok és a hozzászólások sokoldalúan bizonyították, hogy a kormányzati döntéshozatali folyamatok elősegítésében a statisztikai hivatalok különböző módszereket és megoldásokat alkalmazhatnak. Ezek a módszerek és megoldások függenek az adott ország belső körülményeitől, a statisztikai hivatalok kormányzaton belüli helyzetétől és más döntéshozó szervekkel fenntartott kapcsolataitól. A dolgozatokban közös vonásként felfedezhető volt a különböző országok nemzeti statisztikai hivatalainak egyik közös igyekezete, nevezetesen az, hogy törekednek minél több és minőségileg jobb, meghatározott tárgyú, „testre szabott” információt nyújtani a kormányzati szintű döntéshozók számára.

A dolgozatokban és a hozzászólásokban más, többé-kevésbé közös vonás is volt, mégpedig az, hogy egyszeri, adott célú adatgyűjtések helyett, a lehetőségekhez képest, igyekeznek az adatok másodlagos feldolgozásával hozzájutni a kívánt információkhoz. A döntések előkészítési fázisában és a döntések hatásainak megfigyelése során a statisztika nemcsak közép- és hosszú távú idősorokat szolgáltat, hanem gazdasági és demográfiai előrejelzéseket is készíthet. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi összehasonlítások lehetőséget adnak az adott ország nemzetközi helyzetének helyes megítéléséhez.

A központi tervezésű országokban a statisztika meghatározó szerepet játszik az éves, a közép- és a hosszú távú tervek kidolgozásában, valamint a tervek teljesítésének mérésében.

Többen rámutattak arra, hogy a statisztika készítői és felhasználói között szoros együttműködésre van szükség mind országos, mind regionális szinten, ami a statisztika számára elsősorban azt jelenti, hogy a felhasználók – főleg a felső vezetés – számára megadott információkat az érintettek hatékonyan fel tudják használni.

3. Az ENSZ keretében összeállított különböző nemzetközi osztályozások problémái

A témával foglalkozó alapszöveget a Titkárság állította össze, az egyik felkért hozzászólást Magyarország, a másikat az Egyesült Királyság delegációja készítette.

Az alapszöveg első felében a Titkárság részletesen elemezte az osztályozások koordinációjának különböző szintjeit és a felmerülő akadályokat, az integráció és a harmonizálás kérdéseit, az osztályozások közötti „hidak” kifejlesztésére tett kísérleteket.

A második részben vizsgálja az Értekezlet ezen témával kapcsolatos munkáját, a gazdasági osztályozások közötti koordinációs tevékenységet, a nemzeti számlák szerepét, a tevékenységek, az áruk és a szolgáltatások osztályozásának revíziója és harmonizálása terén végzett munkát.

Áttekinti a társadalmi, a népesedéssziszti és a környezeti osztályozások közötti koordinációt, majd az alábbi két megállapítást teszi:

1. az Értekezlet alapvetően fontos szerepet játszik a statisztikai osztályozások nemzetközi koordinációjában;
2. szükséges egy hosszú távú stratégia kidolgozása, amelynek végrehajtása során nemcsak új osztályozások kifejlesztését, hanem a meglévők harmonizálását is el kell végezni.

A Titkárság végül a következő javaslatokat ajánlja az Értekezlet résztvevőinek figyelmébe:

a) az egyes osztályozások célját és körét egyértelműen kell definiálni a kapcsolódó meghatározásokkal és statisztikai egységekkel együtt annak érdekében, hogy azonosíthatók legyenek a más osztályozásokkal szembeni eltérések;

b) a regionális osztályozások területén:

- meg kell egyezni a különböző szervezetek által alkalmazott hasonló osztályozások „közös magja” (common core) tekintetében,
- a magon túlmenően minden szervezet növelheti az osztályozás körét és részletezettségét saját igényeinek megfelelően,
- a mag módosításához valamennyi érintett jóváhagyása szükséges,
- ha egy szervezet új osztályozást fejleszt ki olyan területen, ahol már létezik hasonló nemzetközi osztályozás, akkor megegyezésre kell jutni a „közös mag” dolgában;

c) a hasonló osztályozások közötti átszámítási táblák további fejlesztése szükséges, és kipróbálásukat valódi adatokkal kell elvégezni;

d) a harmonizálás és az átszámítási táblák kifejlesztése során alkalmazott relatív prioritásokat mind rövid, mind középtávon pontosabban kell meghatározni;

e) ha egy részterületre vonatkozóan fejlesztünk ki osztályozást, pontosan meg kell határozni, hogy az általános jellegű osztályozásokat milyen módon célszerű figyelembe venni.

Felkért hozzászólásunkban hangsúlyoztuk, hogy a nemzetközi osztályozások összehangolása meglehetősen bonyolult feladatainak megoldását valóban csak az viszi előre, ha már az elérendő célok kijelölésekor egyértelműen tisztázzuk a harmonizálási lehetőségek határait is, a munka végén pedig rögzítjük az indokolt el-

térések természetét és esetleges áthidalásuk módozatait is. Egyetértünk abban, hogy az olyan átfogó számlarendszerek, mint az SNA és az MPS meghatározó szerepet játszanak a statisztikai fogalmak és osztályozások összehangolásában. Felhívtuk azonban a figyelmet arra, hogy az SNA sem tud egyértelműen eligazítani a megfigyelési egység alapproblémájában. Ezután néhány példát soroltunk fel, ahol a koordináció céljainak és lehetőségeinek hiányos ismerete okoz gondot a különböző munkacsoportok, bizottságok együttműködésében.

J. Hibbert, az Egyesült Királyság Központi Statisztikai Hivatalának igazgatója hozzászólásában annak a véleményének adott hangot, hogy egy új osztályozás bevezetése veszélyezteti a statisztika folyamatosságát. Véleménye szerint is alapvetően megoldatlan a megfigyelési egység problémája. A Titkárság által készített dolgozatban említett „közös mag” meghatározást úgy értelmezte, hogy az nagymértékben aggregált csoportokat jelent, a fogalom szerinte pontos magyarázatra szorul. Megítélése szerint az átszámítási táblák és fordító kulcsok – az azokban meglévő hiányosságok miatt – nem mindig használhatók.

J. Schmidl, az osztrák Központi Statisztikai Hivatal elnöke hozzászólásában a koordináció és a megfigyelési egység meghatározásának fontosságát hangsúlyozta.

L. Fastbom, a svéd Központi Statisztikai Hivatal főigazgató-helyettesének véleménye szerint a téma kulcskérdése a harmonizálás. Kár, hogy a dolgozatban a harmonizálás lényege nem egyértelműen tisztázott, ugyanis, ha az osztályozások célja eltérő (például kereskedelem- vagy termelésorientált), akkor nem lehet szó harmonizálásról.

G. Hamer, a Német Szövetségi Köztársaság Szövetségi Statisztikai Hivatalának elnökhelyettese a harmonizálás jövőbeni növekvő szerepét emelte ki, amelyet fontos, nehéz és folyamatos feladatnak minősített. Elmondta, hogy nemzeti szinten az osztályozásokat csak statisztikai célra használják, más, adminisztratív célra nem, így azok naprakészen tartása egyre nehezebb. Véleménye szerint a dolgozat következtetései nem elég konkrétak, a „közös mag” egyértelmű meghatározásához részletesebb magyarázat szükséges. Az átszámítási táblák tényleges adatokkal való kipróbálásának nehézségeit hangsúlyozta, végül felhívta a figyelmet arra, hogy az osztályozás csak egyik eszköze a statisztikai adatok nemzetközi összehasonlíthatóságának.

L. Pinto, az olasz Nemzeti Statisztikai Hivatal főigazgatója, dicsérve a dolgozat készítőit, feltette a kérdést: vajon miért nem létezik harmonizált korcsoport-osztályozás.

R. Turvey, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Munkaerő Információs és Statisztikai főosztályának igazgatója hiányolta, hogy a dolgozatban nincs szó a munkaerő-osztályozás különböző szempontjairól.

Y. Kurabayashi, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója beszámolt a témával kapcsolatban az ENSZ Statisztikai Bizottsága ülésén elhangzott fontosabb észrevételekről.

A. Kahnert, a Titkárság munkatársa a felszólalók által eltérő módon értelmezett „közös mag” meghatározására vonatkozóan elmondta, hogy annak tartalmát lehetőség szerint rugalmasan kell értelmezni.

A vita végén az Értekezlet egyetértett abban, hogy jelenleg nincs olyan érvényes eljárás, amely lehetővé teszi a nemzetközi osztályozások optimális koordinációját minden szinten. Az ezen a téren végzett munka eredményei jelenlegi formájukban további kérdéseket vetnek fel, amelyeknek megválaszolása csak egyes specifikus esetek kapcsán lehetséges.

A STATISZTIKAI SZOLGÁLATOK SZERVEZETE ÉS TEVÉKENYSÉGE

A számítógépek statisztikai célra való felhasználásával foglalkozó napirendi pont keretében az Értekezlet meghallgatta az ISIS '86 (Integrált Statisztikai Információs Rendszerek) szemináriumról szóló beszámolót, megelégedettségét és köszönetét fejezte ki a vendéglátó csehszlovák kormánynak.

Az Értekezlet megvizsgálta egy olyan szeminárium megrendezésének lehetőségét, amely a nép- és lakásszámlálás adatainak számítógépes feldolgozása során felmerülő kérdésekkel foglalkozna. A nagy érdeklődéssel várt szemináriumra a jugoszláv kormány meghívása alapján Jugoszláviában kerül sor a tervek szerint 1987 szeptemberében. A szeminárium munkaprogramjába a következő új témákat vették fel:

- a) az adatfeldolgozás decentralizálása,
- b) a népszámlálási adatok feldolgozása során felhasznált speciális programcsomagokkal kapcsolatos nemzeti tapasztalatok,
- c) a népszámlálási adatok feldolgozásának költségei.

A statisztikai módszertannal foglalkozó munkaülésről szóló beszámolóval kapcsolatban javasolták, hogy a jövőben az adatok és eljárások titkossága biztosításának kérdése egyik hasznos vitatémája lehetne az ülésnek. Megfontolásra javasolták, hogy a módszertannal foglalkozó ülések megrendezésekor a jövőben szaksítsanak a szigorúan kötött formákkal, és kevésbé konvencionális keretek között – például szeminárium formájában – rendezzenek ülést, ami csökkentené a technikai és az adminisztratív kiadásokat is.

Az Értekezlet áttekintette a Statisztikai Számítástechnikai Program keretében folytatott tevékenységet. Egyetértés volt abban, hogy az INTERTAB 1. verzióját még az év vége előtt célszerű lenne befejezni annak érdekében, hogy hozzákezdhesse a 2. verzióhoz. Az Értekezlet tájékoztatást kapott arról, hogy e munkák a jövő évtől kezdődően az ENSZ Fejlesztési Program (UNDP) negyedik ciklusa keretében is folytatódnak a mikroszámítógépek statisztikai hivatalokban történő felhasználási lehetőségeinek tanulmányozásával. Az Értekezlet örömmel fogadta a közlést, és felkérte a Titkárságot, terjesszen be javaslatokat az újszerű együttműködés megvalósítási módjairól.

A nemzeti számlák és mérlegek témaköre keretében a delegációk tájékoztatást kaptak az SNA felülvizsgálatának eddigi munkálatairól. A résztvevők örömmel vették tudomásul, hogy a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága a Nemzetgazdasági Mérlegek Alapelvei felülvizsgált dokumentumát elfogadta és publikálta. A dokumentumot benyújtják az ENSZ Statisztikai Bizottsága 1987. évi ülésére. A finn és a bolgár delegáció tájékoztatta a résztvevőket arról, hogy elkészült a Bulgária és Finnország nemzeti számláinak és mérlegeinek összehasonlításával foglalkozó kiadvány, amelyet az ülésen ki is osztottak. Ehhez a témához kapcsolódva a jugoszláv delegáció tagja beszámolt arról, hogy a Nemzetközi Összehasonlítási Projekt (ICP) által adott alapokat kihasználva összehasonlítást terveznek Jugoszlávia és az Európai Gazdaság Közösség által alkalmazott nemzeti számlarendszerek között.

A Nemzetközi Összehasonlítási Projekt ötödik fázisában való részvétel jelentőségéről és fontosságáról a Titkárság magyar munkatársa szólt.

A témára vonatkozó felszólalások közös jellemzője volt, hogy mindegyik a pénzhiányban látta az előrehaladás legjelentősebb korlátját. Ennek az állításnak a helyességét Y. Kurabayashi egymondatos „hozzászólásában” egyértelműen elismerte. Több hozzászóló – így az Egyesült Államok delegációjának vezetője is – hang-

súlyozta, hogy az ICP javára meg kell változtatni az Értekezlet és az ENSZ Statisztikai Hivatala munkaprogramjának sorrendjét.

Az Értekezlet ezután meghallgatta és elfogadta a fogyasztói árak statisztikájával, az általános energiasziszttikával foglalkozó értekezletekről és a mezőgazdasági és élelmezési statisztikai munkacsoport üléséről szóló beszámolókat, valamint a Titkárság beszámolóját, amely a szállítástatiszttikának az Értekezlet munkaprogramjába való felvétele szükségességével foglalkozott.

A társadalmi és a népesedésstatisztika integrációjával kapcsolatban több beszámolót tekintett át az Értekezlet, így a társadalmi jelzőszámokkal foglalkozó szakértői értekezletről, valamint az EGB és az UNESCO közös rendezésében megtartott kulturális statisztikai ülésről szóló összefoglalókat.

A munkaerő-statisztikával foglalkozó napirend keretében szintén szóba kerültek a pénzügyi nehézségek, mivel a sikeres januári értekezlet után nem volt lehetőség konzultáns alkalmazására, akinek feladata lett volna a Munkaerő Beszámolási Rendszer (Labour Accounting System – LAS) tervezetének kidolgozása, így esetleg el kell halasztani a jövő év elejére tervezett ülést. R. Turvey javasolta, hogy néhány érdekelt ország (Magyarországot is említette) készítsen előzetes tervezetet a LAS szerkezetéről, és ezt vitassák meg. A közvetlenül érdekelt országok szakértőinek részvételével megtartandó ülés szakmai szempontból lehetővé teszi az előrehaladást, ugyanakkor költségkímélő is.

A demográfiai előrejelzésekkel foglalkozó titkársági dolgozat megtárgyalásakor több delegáció hangoztatta az ilyen jellegű előrejelzések jelentőségét, egyben javasolta azok visszavételét az Értekezlet munkaprogramjába. Mivel egyetértés volt abban, hogy 1988-ban vagy 1989-ben célszerű lenne egy népesedési előrejelzésekkel foglalkozó szemináriumot rendezni, Nyitrai Ferencné dr. a magyar kormány nevében felajánlotta, hogy 1988-ban Magyarország otthont ad a szemináriumnak. Az Értekezlet örömmel fogadta az ajánlatot.

A környezetstatisztika kereteivel foglalkozó napirendi pontok tárgyalása során valamennyi hozzászóló örömmel és elismeréssel nyilatkozott az EGB kísérleti környezetstatisztikai kompendiuma (kézikönyve) elkészítéséről.

A svéd delegáció javaslatára a környezetstatisztika múltját és jövőjét egészében értékelni kívánó, 1987 decemberében vagy 1988 januárjában megrendezendő szakértői ülés résztvevőit felkéri arra, hogy dolgozzanak ki ajánlásokat a radioaktív sugárzás statisztikai meghatározására, osztályozására és mérésére.

A környezetstatisztika általános módszertani kérdéseivel foglalkozó ülésre 1987-ben Lengyelországban kerül sor. A magyar–svéd–finn környezetstatisztikai együttműködés soron következő ülésének jegyzőkönyve megjelenik a Statisztikai Szabványok és Tanulmányok c. EGB-sorozatban.

Az Értekezlet véglegesítette a jövő évi ülés fő elvi–módszertani témáit. A jövő évi plenáris ülészak második kijelölt fő elvi–módszertani vitatémája a legutóbbi ülészakon tervezetthez képest megváltozott, így a két téma a következő:

1. a statisztikai szolgálatok és az adatbankhálózatok közötti kapcsolatok,
2. az elektronikus adatfeldolgozás fejlődésének hatása a statisztikai módszertanra és az adatgyűjtési módszerekre.

A harmadik téma – amelyet ún. „in depth” (részletező) vitára bocsátanak – tartalma szintén módosult a tervezetthez képest, és az SNA és az MPS összekapcsolásával és ezeknek a rendszereknek az Értekezlet tevékenységében és a statisztika más területein betöltött szerepével foglalkozik. A dolgozatok elkészítésére egyelőre még nincs vállalkozó.

Az 1988. évi plenáris ülésre az alábbi fő vitatémákat tervezik:

- éves és többéves statisztikai programok; beszámolók a tapasztalatokról;
- a statisztika iránti jövőbeni igények előrejelzésének lehetőségei.

Az Értekezlet ezután elfogadta az 1986/87–1988/89. évekre szóló munkatervet.

A zárónapon elnöklő *W. Begeer* hasznosnak és eredményesnek jellemezte az ötnapos munkát. Méltatta a posztjától ez év végén – most már úgy tűnik, valóban véglegesen – megváló *W. Haeder* hétéves irányító tevékenységét, és köszönetét fejezte ki az Értekezlet nevében azért a sokoldalú és célratörő tevékenységért, amit az EGB-tagországok statisztikai együttműködésének összehangolása és fejlesztése érdekében fejtett ki.

A másik búcsúzó *Y. Kurabayashi* volt, aki azóta (1986. június végén, hároméves tevékenység után) megvált az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatói tiszttségétől. *W. Begeer* rámutatott *Y. Kurabayashi* hasznos és szerteágazó tevékenységére, a világszintű statisztikai programok végrehajtásában betöltött aktív, kiegyensúlyozott és segítőkész szerepére, majd munkáját megköszönve sok sikert kívánt mindkét búcsúzó jövőbeni tevékenységéhez.

Először volt lehetőségem részt venni az Európai Statisztikusok Értekezletének plenáris ülésén, így talán olyan jelenségekre is felfigyeltem, amelyek egy rutinos résztvevőnek fel sem tűnnek, olyanok számára viszont, akik még egyáltalán nem vettek részt a plenáris ülésen, érdekesek, és jól kiegészíthetik a nemzetközi statisztikai együttműködésről kialakított ismereteiket.

Az ülésre mindenekelőtt az alkotó légkör volt jellemző. A benyújtott dolgozatok, a felkért hozzászólások és a viták egyaránt azt a szándékot tükrözték, hogy szélesedjék és váljék szorosabbá a nemzetközi statisztikai együttműködés, úgy fejlődjön a statisztika tudománya, hogy minél jobban ki tudja elégíteni az iránta támasztott legkülönbözőbb igényeket. Ennek bizonyítéka, hogy a pénzügyi források megnyírbálása sem gördített jelentősebb akadályt a programok folytatása elé.

A váltott elnöklés különleges színfoltja volt az ülésnek. Nem okozott törést, iskolapéldája volt az egymást jól ismerő, gazdag tapasztalatokkal rendelkező vezetők színvonalas együttműködésének.

Rendkívül érdekes volt számomra a jelenlevők egyéniségének sokszínűsége, ami elsősorban a hozzászólások hangvételében, stílusában és nem utolsósorban terjedelmében nyilvánult meg.

Összességében meggyőződésem, hogy az ötnapos ülés légköre még egy külső szemlélőben is azt a benyomást keltette volna, hogy alkotó, baráti közösség végzi szerteágazó, a gazdasági és társadalmi élet minden területét vizsgáló és értékelő tevékenységét, és ebben a tevékenységben a magyar statisztikusok nagy számban, sokrétű munkával vesznek részt.

TÁRGYSZÓ: Nemzetközi szervezet.

РЕЗЮМЕ

Конференция европейских статистиков провела свое 34 пленарное заседание с 16 по 20 июня 1986 года. В своем отчете автор излагает важнейшие пункты повестки дня заседания, среди которых особое внимание уделяет отчету директора статисти-

ческого департамента Европейской экономической комиссии, В. Хедера, содержащему отчетности, представленные ООН.

В ходе изложения принципиально-методологических дискуссий автор останавливается на проблемах организации многоцелевых сборов статистических данных, использования статистики для нужд управления и международных классификаций, разработанных в рамках ООН.

SUMMARY

The Conference of European Statisticians held its 34th Plenary Session from 16 to 20 June 1986. The author discusses the most important items on the agenda of the session, laying emphasis on the report of *W. Haeder* Director of the Statistical Division of the Economic Commission for Europe on the survey of data supply to the UN.

Discussing the conceptual and methodological debates the author gives information about the organization of multipurpose statistical surveys, the use of statistics by governments and the problems of international classifications elaborated by the UN.

A XXIV. STATISZTIKATORTÉNETI VÁNDORULÉS

LACZKA SÁNDORNÉ – DR. MARTON ADÁM

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Statisztikatörténeti Szakcsoportja az MKT Győr-Sopron megyei Szervezetével közös rendezésben 1986. május 7–8-án Győrött tartotta szokásos vándorulását.

A Vándorulást *Végvári Jenő*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese nyitotta meg. Köszöntötte az elnökségben helyet foglaló *Szabó Mihályt*, a Győr-Sopron megyei Tanács elnökét, az MKT megyei szervezetének elnökét; *dr. Rádly Bélát*, az MKT megyei szervezetének titkárát; *Józsa Károlyt*, a Városi Tanács elnökhelyettesét; *Rimányi Henriket*, az MSZMP Városi Bizottságának titkárát; *Szénhegyi Józsefet*, az MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottságának gazdaságpolitikai titkárát; valamint *dr. Lengyel Lászlót*, a Magyar Közgazdasági Társaság tudományos titkárát.

Bevezetőjében elmondta, hogy közel negyedszázada foglalkoznak a szakcsoport tagjai a statisztika történetének, a múltnak kutatásával. A szakcsoport a megyében már tartott vándorulást, de Győr városában most került első alkalommal megrendezésre. A hagyományoknak megfelelően lehetőséget kaptak a házigazdák megyéjük, városuk bemutatására. Hagyomány az is, hogy az előadások egy része előre meghatározott témacsoport többoldalú vizsgálatát öleli fel. Ez ebben az évben a nemzetközi összehasonlítások kérdésköre. A nemzetközi összehasonlításoknak ma különös jelentőségük van, bár a magyar statisztikusok mindig is szívesen vállalkoztak hasonló elemzések készítésére. Ezeknek a munkáknak és több más területen végzett kutatás eredményeinek bemutatására adott lehetőséget a vándorulás.

A házigazdák nevében *Szabó Mihály*, a Megyei Tanács elnöke köszöntötte a vándorulás résztvevőit, majd áttekintést adott Győr-Sopron megye fejlődéséről, helyéről, szerepéről az ország társadalmi-gazdasági életében. A 4000 négyzetkilométer területű, 430 000 lakost számláló megye gazdasági súlya na-

gyobb, mint más hasonló nagyságú megyéké. A kedvező természeti adottságokhoz évszázados munkakultúra, szerencsés gazdasági szerkezet adott jó alapokat. Jelenleg az ország egyik iparilag legfejlettebb megyéje, termelési struktúrája jó. A mezőgazdasági termelésben is élen jár, a mezőgazdasági termékek jelentős mértékű feldolgozását jelzi, hogy a megye élelmiszeriparában a dohányipar kivételével minden ágazat megvan. Megítélése szerint az ezredfordulóig a gazdasági szerkezetben nincs szükség változtatásra, bár az ipar koncentráltóságának fokát csökkenteni kellene. A megye gondjai közé tartozik a lakáshiány enyhítése, az ivóvízellátás javítása, valamint az, hogy a megyeszékhelyen átmenő óriási forgalmat a városon kívülre tereljék.

Dr. Sály István, a Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság főlevéltárosa Győr városnak a XIX. század második felében lezajlott gazdasági fejlődésével ismertette meg a hallgatóságot. A város kedvező fekvésénél fogva évszázadokon keresztül fontos szerepet játszott a bel- és a közvetítő kereskedelemben. A XIX. század első felében Győr, Komárom és Moson versenyeztek egymással a nyugatra irányuló gabona- és állatkereskedelemben, melyek közül Győr nyerte el az első helyet. A reformkorban meginduló nagy gazdasági fellendülést a szabadságharc, majd annak leverését követő önkényuralom akasztotta meg. A belföldi viszonyok normalizálása, valamint a mozgási lehetőségek biztosítása után Győr város polgárai ismét nagy lendülettel fogtak hozzá a közvetítő kereskedelemhez. Az 1850-es évek elején lehetőség nyílt a bécs-győri vasút megépítésére, melyet a győriek közvetítő kereskedelmi érdekeik szolgálatába kívántak állítani. A következő években mind a városi hatóság, mind a kereskedők érdekeinek védelmében alakult Kereskedelmi Gyűlde a pozíciók védelmét és továbbfejlesztését tekintették legfontosabb feladatuknak. Nagy gondot fordítottak a Mosoni-Duna karbantartására és a vasútépítés

szorgalmazására. Ez utóbbi különösen fontosá vált a buda–kanizsa–prágerhofi vasút megépítése után, mely a kiviteli forgalmi irányt jelentősen módosította. A győriek ennek ellensúlyozására a Győr–Pápa–Keszthely közötti vasút építését vették tervbe, majd 1886-ban a Győr–Graz vasútvonal építésének a terve merült fel, de egyik sem valósult meg. Az 1880-as években a kereskedelmi testület tagjai felismerték, hogy a város hajózható vízi útja és vasútjai birtokában rendkívül alkalmas ipartelepítésre. *Zechmeister Károly* polgármester irányításával a városi hatóságok a legkülönbözőbb kedvezményekkel nyitottak utat a gyáralapítókna, s nagyszabású városfejlesztő beruházásokkal segítették elő egy meghatározott terület központi igazgatását korszerűen ellátó ipari központ kialakítását.

Dr. Bácskai Vera, a történettudomány doktora, az MKKE Közép- és Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központjának tudományos főmunkatársa a győri polgárok vagyoni helyzetét elemezte a XVIII–XIX. század fordulóján. A Győri Levéltár Inventaria sorozatában található 1790 és 1848 között keletkezett 1019 hagyatéki leltárt használta fel. A hagyatéki leltárak tanúsága szerint a városi jómódú és középrétegek vagyona a vizsgált hat évtized alatt csekély mértékben növekedett. A vagyon összetételét az ingatlanok értékarányának növekedése és növekvő adósságteher jellemezte. A reprezentált vagyoni csoporton belül nőtt a vagyoni különbség, a kézművesek jelentős részének anyagi helyzete romlott, a kereskedői vagyon abszolút és relatív értelemben növekedett. A XIX. század 20-as éveitől megjelennek a hivatalnokok és értelmiségiek gazdasági képviselői is.

A győri hagyatéki vagyon nyers adatai dinamikus fejlődő kereskedelmi központ gazdasági életét tükrözik, ellentétben az összehasonlításként felhasznált soproni iratokkal, amelyek jelentőségében süllyedő város elszegényedő, eladósodó, biztos jövedelemforrást mindinkább az agrártermelésben találó lakosság helyzetét tükrözik. A vizsgálat azt bizonyítja, hogy a hagyatéki leltárak csekély számuk, alacsony reprezentatív értékük ellenére fontos és hiteles források, amelyek nemcsak az egyes foglalkozáscsoportok vagy társadalmi rétegek vagyoni helyzetének, életmódjának megismeréséhez és összehasonlításához, hanem a városok gazdasági fejlődésének, az egyes rétegek változó helyzetének felméréséhez is fontos eligazítást adnak.

Dr. Dávid Lajos történész, a Győr-Sopron megyei Múzeumok Igazgatóságának igazgatója Győr két világháború közötti gazdasági-társadalmi történetéről beszélt. Az első világháború okozta veszteségek és a Tanácskörtársaság leverésének következményei miatt az ország és benne Győr gazdasági életé-

ben, szerkezetében jelentős változás állott be. Győr esetében ennek hatása mind az iparra, mind a kereskedelemre jelentős. Az ipar 1919–1920-ban új utakra kényszerült. Legszembetűnőbb ez a Magyar Vagon- és Gépgyár esetében, mely vagontermelési kapacitását az új körülmények között nem tudta kihasználni. A megváltozott helyzetet tükrözi az élelmiszeriparon belül például a malomipar helyzete. A magyar textilipar a Monarchia keretein belül alárendelt szerepet töltött be, 1918 előtt viszonylag kevésbé fejlődött. Az új helyzetben az elégtelen kapacitású könnyűipari, textilipari ágazat kiépítésének igénye jelentkezett. Az egyik legmélyrehatóbb változást a győri hadiipari termelés megszűnése jelentette. A város pénzügyi helyzete az inflációs időszakban megegyezett az országos helyzettel. Győr gazdasági életében a kereskedelem már az első világháború előtt az ipar mögé szorult, majd 1920-tól 1945-ig tovább veszített jelentőségéből. Legnagyobb hanyatlás a terménykereskedelem területén tapasztalható. Az állatkereskedelem is visszaesett a világháború előtti színvonalához képest. A kiskereskedelmi hálózat mind mennyiségében, mind összetételében kielégítette a lakosság szükségleteit. A város hitellete az első világháborúig lendületesen fejlődött. Az infláció, majd a gazdasági válság azonban a győri hitellet területén is érezte pusztító hatását.

A város lakossága 1910 és 1941 között 44 300-ról 57 074-re emelkedett. Az 1910 és 1920 közötti bevándorlást főképpen a hadiipari termelés idézte elő. Az első világháborút követő válság viszont kivándorlást eredményezett. A lakosság összetételében csupán az 1930-as években következett be változás. A kereskedelemről, közlekedésről élők száma nőtt. Az iparból élők száma nem tükrözte a város ipari fejlődését, oka a faluról bejárók számának növekedése volt.

Szalánczi Imre, a KSH Győr-Sopron megyei Igazgatóságának főtanácsosa Győr-Sopron megye iparának felszabadulás utáni fejlődését ismertette. A felszabadulás után megindult ipari fejlődés Győr-Sopron megyében is hatalmas változást hozott. 1949-ben a megyében még a mezőgazdaság volt túlsúlyban, 1960-ra a helyzet teljesen megváltozott, a mezőgazdaságban jelentkező munkaerő tömegét az ipar vette át.

1968-ban a gazdaságirányítás reformja a termelékenység emelkedését eredményezte. Az ipar termelése 1985-ben két és félszer volt nagyobb, mint a gazdaságirányítási reform bevezetését megelőző években. Győr-Sopron megye az ország iparilag fejlett megyéi közé tartozik, az iparban dolgozók aránya lényegesen magasabb, mint az ország vidéki átlaga. Az ipar nemcsak a megye gazdaságában, hanem az ország iparán belül

is fontos szerepet tölt be. A megye ágazati struktúrájában ma a nehézipar és a könnyűipar is kiemelkedő súlyt képvisel, jelentős az élelmiszeripar részesedése is. Az iparcsoportok közül a legrégebb hagyománya a gépiparnak és a textiliparnak van.

A megyében a tárgyalt időszakban a beruházások nagyobb hányadát az ipar fejlesztésére fordították. Az ipar alapjainak lerakásakor a beruházások zömét új létesítmények építése jelentette. Az 1960-as évektől az állóeszközök korszerűsítése és kihasználása került előtérbe. Az 1970-es évek elejétől a könnyűipar fejlesztésére, ezen belül a textilipar rekonstrukciójára fordítottak nagy összegeket. A beruházások hatására az ipar állóeszköz-ellátottsága az elmúlt 40 év alatt óriási fejlődésen ment keresztül. Az iparosság nagy számban vont el munkaerőt a korábban nem dolgozók köréből és a népgazdaság más területéről.

Ma a megye iparában 77 000 aktív kereső dolgozik (1949-ben 25 000 fő). Az extenzív fejlesztés eredményeként Győr-Sopron megyében a mobilizálható munkaerő-tartalék kimerült. A megye városaiban nagyarányú az ingázás, s ez különösen igaz Győr és Sopron városokra. Az iparfejlesztés eredményeként nemzetközi összehasonlításban is korszerű műszaki–technikai bázis fejlődött ki a megyében. Győrött létrejött az ország legnagyobb motor-, futómű- és kamiongyártó kapacitása, Mosonmagyaróváron országos szelvénygyártó bázis alakult ki, Sopronban felfutott a szőnyeggyártás, de megemlíthető még a műbörgyártás, a függönygyártás gyors fejlődése is. Az ipart erőteljes exportorientáltság jellemzi. A megyében levő ipartelekpek száma megközelíti a hatszázat, közöttük több olyan iparvállalat van, amely egymaga elégíti ki egy-egy termékből az ország szükségletét.

Az I. munkaülés elnöke *dr. Kovacsics József*, az állam- és jogtudományok doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára bevezetőjében megemlékezett *dr. Zentai Dezsőnek*, a Központi Statisztikai Hivatal felszabadulás utáni első elnökének munkásságáról. (A megemlékezés megjelent a *Statisztikai Szemle* 1986. évi 8–9. számában a 912–913. oldalakon.)

A nemzetközi összehasonlításokkal foglalkozó témakörben elsőként *dr. Mód Aladárné* „Egy epizód a nemzeti számlarendszerek nemzetközi összehasonlításának folyamatában” című előadása hangzott el, mely áttekintést adott e rendszerek második világháború utáni történetéről. Ekkor két alapvető rendszer volt használatban: a szocialista országokban az ún. MPS, a többi országban pedig az ún. SNA. 1958-ban az ENSZ európai szervezete szakértői csoportot hívott létre (melynek egyik tagja volt *dr. Mód Aladár-*

né is) négy MPS-t és négy SNA-t használó ország képviselőiből a két számlarendszer közti különbségek és összehasonlíthatóvá tételük megállapítására, lehetőleg számok cseréjével. A módszerbeli különbségek tételes rögzítésével ez – első lépésben a lakosság fogyasztására vonatkozólag – megtörtént; ezt követően érthető módon felmerült a számszerű összehasonlítás igénye is. Mivel azonban ez roppant nehéz lett volna, magyar részről közelítő megoldásra történt javaslat, nevezetesen arra, hogy a színvonalbeli összehasonlítás helyett először csak az kerüljön megállapításra, hogyan hat az alkalmazott rendszer a számszerű eredményekre. E javaslat szerint egy SNA-t és egy MPS-t használó ország szakértője párhuzamosan állítsa össze adatait saját rendszere mellett a másik rendszer szerint is: a kétszer két eredmény közti különbségek mutatják egyik és másik ország esetében a rendszer hatását. Ezt el is fogadták, majd a javaslattevőn kívül az Egyesült Királyság szakértője vállalkozott a közös munkára. Így került sor egy angol–magyar összehasonlításra: ez volt az „epizód”.

A munka folyamán csakhamar kiderült a két rendszer más-más hiányossága: az MPS a szolgáltatásokból csak azok anyagi ráfordításait tartalmazta, az SNA pedig csak azt számolta el lakossági fogyasztásként, amiért a lakosság maga fizetett (a mérlegben nem is „lakossági fogyasztás”, hanem annak „fogyasztási kiadása” szerepel). Az összehasonlításhoz ezért több, elvi szempontból kevésbé fontos tétel illesztése mellett az MPS-hez hozzá kellett adni a szolgáltatások nem anyagi részét is, az SNA-hez pedig hozzá kellett adni a lakossági saját kiadásokon kívül más forrásokból fedezett fogyasztást. Az ily módon kiegészített fogyasztási tételek „total consumption” (teljes fogyasztás) megjelöléssel ez alkalommal kerültek be – egyelőre csak elvben – első ízben a nemzetközi fogalomba.

Még ennek – a mondhatni egyedül értelmes – fogyasztási fogalomnak általános és a mérlegek szerves részekénti gyakorlati alkalmazása nemzetközi viszonylatban közel 25 esztendő alatt sem történt meg. Magyarországon már az angol–magyar összehasonlítást jóval megelőzően (önálló mérlegként 1957–1959–1960-ra vonatkozólag, 1968 óta pedig a mérlegszámítások szerves részeként) kimutatásra kerül a szolgáltatások teljes értéke. Ezzel mérlegeink az MPS mellett összehasonlíthatók lettek az SNA rendszerű mérlegekkel is.

Ami a számszerű eredményeket illeti: a két rendszer szerint összeállított lakossági fogyasztás mind a két ország esetében 6–8 százalékkal magasabbnak mutatkozott saját rendszerében, mint a másikban. Önkéntelenül felvetődik, hogy valamennyi ország olyan

rendszer alkalmaz, amely viszonylag kedvezőbbnek mutatja az eredményeit. Am a tétel, részletes összehasonlítás megmutatta, hogy távolról sem erről volt szó egyik esetben sem. A mindenesetre meglepő eredményt ugyanis az okozta, hogy a két országban más-más súlya volt az igazodás céljából levonandó, illetve hozzáadandó tételeknek. Ezért két más ország vagy más esztendő esetében távolról sem lehet az alkalmazott módszerek fentihez hasonló hatásával számolni. (Az Anglia és Magyarország szakértői által végzett munkának mind módszertani, mind számszerű eredményei, melyek fontos általánosítható következtetéseket tartalmazó közös tanulmányban öltöttek testet, az ENSZ európai statisztikai szervezete által újonnan indított sorozat első számaként „Statistical Standards and Studies” cím alatt jelentek meg 1963-ban.)

Csizmadia Magdolna, a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója „A nemzetközi összehasonlítások módszertani fejlődésének áttekintése” címmel tartott előadásában a nemzetgazdasági szintű összefoglaló mutatók összehasonlításának mintegy két és fél évszázadot felölelő történetével foglalkozott. Szintetikus mutatók nemzetközi összehasonlítása a múltban és ma is elválaszthatatlan két alapvető probléma megoldásától: az országok között fogalmi egyezés biztosításától és az országok nemzeti valutájában kifejezett értékadatok közös valutára történő átszámításától. A ma legelterjedtebb nemzetközi összehasonlítási módszereknek főbb jellemzői (országok köre, tárgyév megválasztása, összehasonlítandó aggregátum, átszámítási eljárás, a kategóriák tartalmi egységesítése stb.) szempontjából már az 1680-as évektől kezdődően számos előzménye lelhető fel *G. King*, *L. Levi*, *D. Baxter*, *M. Mulhall* és mások munkáiban, jóllehet ezek sok vonatkozásban gyökeresen különböznek a ma alkalmazott eljárásoktól, hiszen például még a kiinduló nemzeti adatok tekintetében is többnyire becsléseken alapultak, s maga a nemzeti jövedelem fogalma sem volt még abban az időben kellően definiálva. A két világháború között *C. Gini* és *C. Clark* által készített számítások már a mai módszerek közvetlen előfutárának tekinthetők, amennyiben először alkalmazták a valuták vásárlóerő-arányait a különböző országok értékadatainak közös nemzetközi egységben való kifejezésére. Az előadó rámutatott arra, hogy Clark számításaiból az országok 1925 és 1934 közötti nemzetijövedelem-arányaira kapott eredményeket – minden módszertani fenntartás ellenére – igen tanulságos a ma jellemző színvonalarányok fényében vizsgálni.

Ferber Katalin, az MTA Történelemtudományi Intézetének tudományos munkatársa „Módszertani kérdések, problémák a két vi-

lágháború közötti nemzetijövedelem-számításokban – Magyarország” címmel tartotta meg előadását.

Az előadás a hazai nemzetijövedelem-számítás kritikai ismertetésével foglalkozott. A nyugat-európai közgazdasági szakértők körében „magyar módszernek” nevezett *Fellner*-féle nemzetijövedelem-számítás lényegében a harmincas évek első feléig elismert, sőt korszerű volt. Ekkor azonban, elsősorban *Colin Clark* tanításainak hatására *Varga István*, a Magyar Gazdaságkutató Intézet alapító igazgatója, valamint *Matolcsy Mátyás* új, felfogásában és kiszámításában egyaránt korszerűnek minősített nemzetijövedelem-sort állított össze.

Tekintettel arra, hogy a *Varga* és *Matolcsy* által elkészített nemzetijövedelem-sorok részadatai használhatóbbak, mint a *Fellner* által készített átlagadatok, mind a korabeli, mind a mai kutatók az előbbi számításokat a legkorszerűbbnek s az egyedül használhatónak tekintik. Ennek ellenére a Magyar Gazdaságkutató Intézetben készült és gondozott számítások nem lépnek túl a *Fellner*-féle nemzetijövedelem-felfogás körén. *Vargáék*, eltekintve néhány kisebb jelentőségű tételtől (nem fizetett háztartási munka, színház, mozi) nem tekintik a nemzeti jövedelem részének a szolgáltatások teljes körét. Mint arra az 1938-ban rendezett statisztikai ankéton *Neubauer Gyula* rámutatott, *Vargáék* – számítási módszerüket és nem felfogásukat tekintve – modernebbek. A korszakra vonatkozó egyetlen nemzetijövedelem-sor, mely lényegében összehasonlítható a ma használatos SNA számlarendszerben készülő NNP-, GDP-, valamint GNP-mutatókkal, az *Alexander Ecksteinnek* az ötvenes évek közepén befejezett kutatása, mely az 1920-tól 1948-ig készített NNP- és GDP-mutatókat évente, teljes részletességben mutatja be. Mivel *Eckstein* számításainak nagy része meglehetősen „sejtelmes”, ugyanis nem tudunk reális képet alkotni a terciér szektorra végzett becsléseinek módszeréről, célszerű lenne ennek mielőbbi korrekciós kiszámítása, hogy viszonylag egységes képünk legyen a két világháború közötti hazai gazdasági növekedés tényleges dinamikájáról.

A II. munkaülés elnöke *dr. Szegedi Pál*, a KSH Győr-Sopron megyei Igazgatóságának igazgatója volt.

„A szocialista országok közötti nemzetközi összehasonlítások módszertani fejlődésének áttekintése” című előadásában *Farkas Gizella* a gazdasági értékmutatók problémáival foglalkozott. Megjegyezte, hogy a KGST keretében a statisztikai módszerek és mutatók egységesítési törekvéseivel szinte egyidőben, sőt azokat bizonyos szempontból megelőzve kezdődött a legfontosabb gazdasági értékmutatók nemzetközi (országok közötti) ösz-

szehezonlítása. Ez a ma már hagyományosnak tekinthető, ötévente rendszeresen megismétlődő összehezonlítás a következő fő aggregátumokat érinti:

- a fogyasztási alap, ezen belül a lakosság személyes fogyasztása,
- a lakosság összes fogyasztása,
- a felhalmozási alap, ezen belül a beruházások,
- a fogyasztási alap és a felhalmozási alap összegeként a felhasznált nemzeti jövedelem,
- az ipari bruttó termelés,
- a mezőgazdasági bruttó termelés.

A szükségképpen rövidre fogott előadás keretében elsősorban az összehezonlítások módszertanának kialakulását, fejlődését és a KGST statisztikai tevékenységében játszott szerepét mutatta be.

A fontosabb gazdasági értékmutatók nemzetközi összehezonlítása a KGST keretében több mint húszéves múltra tekinthet vissza. Az első ilyen jellegű összehezonlítás az 1960-as évek elején készült, s az összehezonlítás tárgyéve 1959 volt. Ezt követően 1966-ra, majd 1973-tól ötévente rendszeresen végeztek összehezonlításokat.

Az értékmutatók nemzetközi összehezonlítása során a továbbfejlesztés egyik irányát az összehezonlítandó mutatók körének kibővítése jelentette, olyan mutatókkal, mint például a megtermelt nemzeti jövedelem, a népgazdasági termelékenység. Ezek az ún. kísérleti összehezonlítási program keretében valósultak meg, illetve valósulnak meg, mivel a munkák jelenleg is folynak. A fejlesztés másik iránya a különböző – matematikai és egyéb ún. egyszerűsített – összehezonlítási módszerek kipróbálása.

A munka során felmerült módszertani és számbavételi problémák arra ösztönözték a szakértőket, hogy a munkákat tovább folytassák, a módszereket finomítsák.

Dr. Halkovics László kandidátus előadásának címe „Az ipari munkatermelékenység színvonalának összehezonlítása a KGST-országokban az 1960-as években” volt. A termelékenység színvonala nemzetközi összehezonlításának tanulmányozása az 1950-es évek második felében kezdődött. Magyarországon az első ilyen jellegű munka az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének kezdeményezésére jött létre. A kutatás egyértelműen rávilágított, hogy a munkatermelékenység terén elért fejlődés elemzéséhez és a jövőbeni fejlesztés megtervezéséhez nagy segítséget adhat a nemzetközi összehezonlítás.

A munkatermelékenységi összehezonlítások jelentőségét a KGST időközben megszervezett Közgazdasági Állandó Bizottsága is felismerte, és nagyon hamar megindult a módszertani előkészítő, majd adatgyűjtő és -feldolgozó munka. Az első KGST ipari munkatermelékenységi összehezonlítás 1960-ról készült, amely 1963-ban zárult le azzal, hogy

azt jóval szélesebb és megbízhatóbb alapon meg kell ismételni.

A sorrendben második összehezonlítást a tagországok 1964-ről hajtották végre az ún. terméksoros összehezonlítás módszerével. Iparáganként kiválasztottak olyan termékeket, amelyekkel az adott iparág termelését jellemezték. A reprezentáns termékeknél megállapították a termelés egységére jutó munkaórákat vagy a foglalkoztatott létszámot. A termékek munkatermelékenységi adataiból képezték az egyedi termelékenységi viszonyszámokat és az egyedi viszonyszámokból számolták ki az iparági, ágazonkénti, illetve az ipar egészét átfogó munkatermelékenységi átlagindexeket.

Az 1964-es összehezonlításnál a számításonkat 13 ágazatra és 152 termékre hajtották végre. Az eredmények azt jelezték, hogy az ipar munkatermelékenységének színvonala a Szovjetunióban 56, Csehszlovákiában 43, Lengyelországban 33 százalékkal volt magasabb, mint nálunk. Elmaradásunkat az elemzések alapján a kedvezőtlenebb természeti feltételek, az alacsonyabb gyártási kapacitások, a kisebb sorozatnagyság, az aránytalanul magas kiegészítő létszám és általában az ipari üzemek szerveztségének alacsonyabb színvonala idézte elő.

Az összehezonlítások eredményeit az 1970-es évek iparfejlesztő munkájában hazánkban is nem egy területen figyelembe vették. A magyar ipar munkatermelékenységének színvonala főleg az 1970-es évek első felében emelkedett. Elmaradásunkat a világ élenjáró országainak színvonalához képest azonban így sem tudtuk felszámolni.

Lutzer György, a KSH Nemzetközi önálló osztályának vezetője a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) megalapításának közel-múltban lezajlott jubileuma alkalmából előadásában röviden érintette az ISI megalakulásának történeti előzményeit, majd a százéves időszakot három szakaszra bontva elemezte az egyes szakaszok jelentősebb tudományos eredményeit, illetve a különböző időszakban végrehajtott szervezeti változásokat.

– Az első szakaszra (1885–1914) lényegében kiegyensúlyozott fejlődés, eredményes szakmai tevékenység jellemző, elsősorban a népesedéssziszatika területén.

– A második szakasz (1915–1946) során a kedvezőtlen nemzetközi körülmények megkövetelték a szakmai tevékenység jelentős és a szervezeti felépítés bizonyos mértékű megváltoztatását.

– A harmadik szakasz (1947–1985) első felét (1970-ig) a nagy megújulás jellemezte, ami elsősorban a megváltoztatott Alapszabályban jutott kifejezésre. A szakasz második felében alakultak meg az ISI ma is létező tudományos szekciói, azóta lendületesen emelkedik a tagok száma, kiszélesedett az ISI tudományos és statisztikai oktatási tevékenysége, megkezdődött az átfogó Világtermelékenységi Vizsgálat (WFS).

1984-ben újabb alapszabály-módosításra került sor. Megnövekedett a vezető testület

létszáma, ami lehetőséget ad a tagság arányosabb képviselőre mind szakmai, mind földrajzi szempontból.

Az előadás az egyes szakaszok jellemzőinek szemléltetésére grafikonon ábrázolva mutatta be az ISI-tagság, a tudományos ülésen részt vevő személyek és tagok számának alakulását a száz év során.

Végül az előadó néhány értékelő, illetve bíráló megjegyzést ismertetett az 1984-ben befejezett Világtermékenységi Vizsgálatról készült tanulmányok alapján.

A nemzetközi összehasonlítások témakörében elhangzott utolsó előadást *dr. Andorka Rudolf* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár tartotta „A magyar társadalmi mobilitás nemzetközi összehasonlításának története” címmel. (Az előadás szövegét lásd: *Statisztikai Szemle* 1986. évi 8–9. sz. 886–911. old.)

Magyarországon kivételesen sok adat van a társadalmi mobilitásról. Az apa foglalkozásáról már az 1930. és az 1949. évi népszámlálás is gyűjtött adatokat, majd az 1962–1964., 1973. és 1983. évi mobilitásfelvételek részletes adatokat gyűjtöttek a szülők társadalmi helyzetéről és az összeírtak teljes foglalkozási élettörténetéről. Ezeket az adatforrásokat sok esetben felhasználták nemzetközi összehasonlításra.

Az előadás a három fő módszertani irányzat szerinti szerkezetben tárgyalta ezeket az összehasonlításokat: 1. az ISA-paradigmán alapuló, 2. az útelemzésen alapuló, 3. a log-lineáris elemzésen alapuló összehasonlítások.

A nemzetközi összehasonlítások – a módszertani tanulságokon kívül – hozzásegítettek a magyar társadalmi mobilitási folyamatok jobb megértéséhez. Főbb megállapításaik:

1. Magyarország elsősorban a belépési (inflow) mobilitási arányszám, tehát az egyes rétegek származási összetétele tekintetében különbözik a fejlett tőkés országoktól, a kilépési arányszámok között csekélyek a különbségek;

2. a nagyobb társadalmi mobilitást az 1950-es évek óta elsősorban a strukturális mobilitás megnövekedése okozta, bár az utolsó években a cirkuláris mobilitás is kissé emelkedett;

3. A legfontosabb különbség a mezőgazdasági népesség nagyobb mobilitása; könnyebb volt belőle más rétegekbe átlépni, és többben léptek át más rétegekből, elsősorban a munkásságból a mezőgazdasági rétegbe, mint más országokban;

4. az értelmiségi családokból a fizikai rétegbe történő átlépés nem gyakoribb, mint más fejlett országokban, bár 1983-ban bizonyos növekedés mutatkozott.

A III. Munkaülés elnöki tisztét *dr. Vukovich György* kandidátus, a KSH főosztályvezetője töltötte be.

Kármán Tamásné, a KSH ny. osztályvezető-helyettese „A hivatalos népmozgalmi statisztika fejlődése Magyarországon a statisztikai szolgálat megalakulásától a polgári anyakönyvezés elrendeléséig” címmel tartott előadást.

A KSH Népesedésszisztiikai főosztályán kutatások folynak annak érdekében, hogy bemutatásra kerüljön a népesedésszisztiika fejlődése Magyarországon a statisztikai szolgálat megalakulásától napjainkig. Az első szakasz az Országos Statisztikai Hivatal 1867-ben történt megalakulásától a polgári anyakönyvezés 1894-ben történt elrendeléséig tart, és homogén annyiban, hogy módszertani bázisa egy egész időszakon keresztül az egyházi anyakönyvezésen alapuló lajstromos rendszerű statisztikai adatgyűjtés volt.

Az előadás bemutatta a népmozgalmi statisztika hátterét Magyarországon a hivatalos statisztikai szolgálat 1867 májusában történt megalakulásakor, az 1867–1868. évi törekvéseket a hivatalos népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés beindítására és ezek kudarcát. 1872-ben végül sikerült igen egyszerű felvételi mintával a hivatalos népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés megalapozó beindítása. 1876–1877-ben kezdődött a korszerűbb hivatalos népmozgalmi adatgyűjtés Magyarországon, melynek adataira már a mai statisztika is vissza tud nyúlni. A korszerűbb népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés megindulását 1894-ig, a tárgyalt időszak végéig stabil korszak követte.

A népmozgalmi adatgyűjtésben lényeges fejlődés csak 1891-ben, a halálozási statisztikában, nevezetesen annak korcsoportos bontásában történt, ugyanakkor ezt a korszakot a feldolgozási módszerek és a publikálás jelentős előrehaladása jellemezte. A népszámlálási adatok alapján sikerült a népmozgalmi statisztika új, korszerű mutatóit kifejleszteni és a statisztikai évkönyvekben történt adatközlések és más publikációk mellett két értékes elemző népmozgalmi statisztikai kötetet készíteni. A magyar hivatalos népmozgalmi statisztika megalapozása és kifejlesztése *Keleti Károlynak*, a Központi Statisztikai Hivatal első igazgatójának nevéhez fűződik.

Bárany Lajos, a KSH ny. osztályvezető-helyettese az 1984-ben Gyöngyösön tartott előadásához (ismertetését lásd a *Statisztikai Szemle* 1985. évi 1. sz. 96–97. old.) kapcsolódva, amely a fővárosi agglomeráció népességének alakulásáról szólt a század első felében, most áttekintést adott az agglomeráció népességszámára és összetételére is befolyást gyakorló természetes népmozgalmról a már korábban alkalmazott hármastérségi bontásban (Kis-Budapest, a hozzácsatolt elővárosi övezet és a mai agglomerációs gyűrű). Az elkészült feldolgozások alapján mód nyílt az 1940-ig terjedő időszakról is lakhely szerinti népmozgalmi főeredményeket összeállítani. Ezek alátámasztják, hogy a budapesti agglomerációban is érvényesülnek ún. kölcsönhatások a városmag és az azt körülvevő agglomerációs övezet között.

A fővárosi agglomeráció népmozgalmának alakulásában ezek a jellemzők jól kirajzolódnak. A környék népességének rohamos növekedése megkövetelte a fővárosi egészségügyi, kórházi hálózat olyan mértékű fejlesztését, hogy a városmag határain túl, a város környékén élők ellátása is biztosítható legyen. A kisbudapesti kórházakban történt környékbeli élvészületések és halálozások száma szinte folyamatosan emelkedett a tárgyalt időszak folyamán. Ugyanakkor a születési és halálozási arányszámok időszoraiából jól kiolvasható, hogy a városiasodás mikor és mennyire hatott az ún. közvetlen környékre, az elővárosokra és a század első felében még távolabbi környéknek nevezett településegyüttesre, a mai agglomerációs övezetre. A század közepére az agglomeráció egészében szinte azonos alacsony nyers halálozási arányokat lehet tapasztalni, míg a század elején jelentős különbségek léteznek. A születési mozgalom az egész agglomerációban folyamatosan lanyhult, de az eredeti városmagtól távolodva még az 1920-as évek végén is jelentős volt az ott élők népességfenntartó ereje.

Dr. Nemeskéri János kandidátus, c. egyetemi tanár, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos tanácsadója a székesfehérvári királysírokból feltárt csontvázleletek antropológiai vizsgálatának eddigi eredményeiről beszélt.

A feltárás célja az volt, hogy tudományos módszerekkel megvizsgálják az Árpád-házi és vegyes házbeli királyok csontvázat. A leletanyag 14 csontvázat tartalmazott. 1985-ben a cél a teljes személyrekonstrukció és a jellemzők meghatározása volt, az összehasonlítási lehetőségek biztosításával. A vizsgálatot 15 kutató foglalkozott. Az egyik legérdekesebb vizsgálat a nyomelemek vizsgálata volt. A vizsgálatok kronológiai összefüggések meghatározására is kiterjedtek, s számos, az életmódra is utaló információt adtak. A bizottság elsőként III. Béla és felesége Antiochiai Anna maradványait vizsgálta meg. Az ő csontvázaikról kapott adatokat később majd egybevetik a ma még ismeretlen személyazonosságú királyi testereklék adataival. E módszerrel megfejthető lesz: melyik királyunkhoz melyik váz tartozik.

A széles körű tudományos vizsgálat eredményeit még értékelik a kutatók, némely részeredmények azonban realisabbá tették a múlt századi régészek megállapításait. III. Bélát például akkor közel két méter magasnak írták le. A mostani mérések bizonyítják, hogy valóban magas, de csak 182–184 centiméter volt. Anna királyné esetében különösen tanulságos volt a mellkas, valamint a medence alkati sajátosságainak tanulmányozása. Az antropológiai vizsgálatok befejezésekor III. Béla és Anna teljes fejrekonstruk-

cióját *dr. Skultéty Gyula* svájci biológus és művész készítette el. A speciálisan kidolgozott tudományos eljárás eredményeként lát-hatóvá vált a királyi pár feltehetően igazi, rendkívül kifejező arca. Az előadó diakepek segítségével mutatta be a fejrekonstrukciós munka lépéseit és annak végeredményét.

A IV. munkaülés elnöke *dr. Ollé Lajos* kandidátus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának elnöke volt.

A munkaülés első előadója *dr. Horváth Róbert* kandidátus, egyetemi tanár, a leíró statisztika forrásainak problémáiról és tudománytörténeti újraértékeléséről számolt be. A problémafelvetés indoka az volt, hogy a téma angol-szász képviselői a leíró statisztikai irányt a számszerűség hiánya miatt nem sorolják a statisztikai tudomány forrásai közé, csak a XVIII. század közepétől kezdve. A német statisztikai irodalom viszont ennek kezdetét a politikai aritmetikával egyidejűleg számítja, mint nem számszerű leíró irányt, de korábbra nem megy vissza. Az előadó több-hónapos külföldi és hazai kutatások alapján újszerűen közelítette meg a problémát előadásában. Kifejtette, hogy

– a német leíró irány kezdetei – ahogy ezt az újabb német szakirodalom megállapította – nemcsak a XVI. század elejéig, hanem a reneszánszig mennek vissza (sőt itt-ott azon is túl);

– ezekben a korai leíró államtudomány jellegű munkákban, amelyek nem korlátozódnak a német nyelvterületre, állandóan felmerül a számszerűség, sőt olyan statisztikai problémák is, mint a táblaszervezés. Ezért is döntő fontosságú az újraértékelés.

Ugyanezek a problémák merülnek fel a magyar statisztika történetében is, és a szerző igyekezett a számba jöhető magyar munkák közül a fontosabbakat feltárba venni.

Dr. Dányi Dezső, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója „A magyar külkereskedelmi statisztika problémái a szabadságharc előtt” címmel tartott előadást.

A külkereskedelmi statisztikai elemzések Európában, így Magyarországon is a vámolás tényére alapultak. Általában mennyiségi, minőségi kritériumokat jegyeztek fel, megjelölve a származási helyet és az értéket, s ez volt a statisztikák alapja. Az 1600-as évek végén a vámolás összesítése a gazdaságpolitika kezében eszközzé vált. Korábban a király vagy a kincstár jövedelmének egyik tételét alkotta csupán, később a vám már a külkereskedelem szabályozásának eszközévé lett. A vámstatisztikák legtöbbször vitatott pontja a becsérték. 1690-től az angol külkereskedelmi statisztika hivatalos becsértéket használt, ez az áruk valószínű értékét jelentette a korabeli piaci árak alapján az áruk egységére. 1754-ben vámkódex is ké-

szült, de a bécsiek nem a piaci árakhoz alkalmazkodtak, a Magyarországról kiszállított árut felértékelték, a Magyarországra beszállítottat pedig leértékelték. Az eltérés közel 50 százalékos volt, már a kibocsátás pillanatában is, az idő múltával a torzítás tovább nőtt. Fentiek miatt a vámkódexek adatai a két kibocsátás közötti időszakra csak volumenindexek készítésére alkalmasak, másra – mint például külkereskedelmi mérleg készítésére vagy a struktúra elemzésére – nem. Így a Bécs által közölt magyar külkereskedelmi aktívum egyik faktora a felértékelésből származó torzítás volt. A korabeli magyar külkereskedelmi statisztika értékelése és felhasználása azonban még számtalan más problémát is felvet.

Dr. Csepinszky Andor, a KSH ny. osztályvezetője a gazdasági fejlődés mérésének módszertani problémáiról tartott előadást.

A népgazdaság fejlődésének jellemzésére általában – és így a gazdaságtörténetben is – volumenindexet használnak. Közös vonásuk, hogy alkotó elemeik tartalmukat tekintve heterogének, és ennek megfelelően aggregálásuk értékben történik, melyhez az alapot adó ismérv az ár. A volumenindex-számításokkal foglalkozó módszertani munkák általában a ténylegesen működő árrendszer súlyrendszerként való elfogadását magától értetődőnek tekintik.

Az előadás rámutatott arra, hogy a standardizálási eljárásban a ténylegesen működő árrendszert magától értetődő súlyrendszerként elfogadni nem szabad. Indokolt tehát, hogy a fejlődés jellemzésére szolgáló volumenszámítás ne pontszerű becslést adjon a fejlődés mértékére, hanem célszerűen megválasztott alternatív súlyrendszerek alkalmazásával a fejlődés mértékét intervallumokkal lehessen közelíteni, ahol azok tágasága egyben a mutatószám megbízhatóságára is utal. Az elméleti fejtegetéseket a nemzetijövedelem-számítások 1950–1980. évi adatainak felhasználásával szemléltette, ahol kísérlet történt az értéknövekedés felbontására. A vizsgálat eredményei a következők voltak:

– a tényleges és a számított árarányok lényegesen eltérnek egymástól;

– az eltérés az 1950 és 1960 közötti időszakban volt a legnagyobb, ezt követően fokozatosan csökkent;

– semmilyen közgazdasági megfontolás sem indokolta a tényleges árrendszer kitüntetett szerepét;

– az árarányokban tapasztalható eltérések mértéke és az egyedi fejlődési viszonyszámok értéke között a korreláltság pozitív és erős volt;

– a tényleges árrendszer mint súlyrendszer egyértelműen gyorsítja a volumenindexek dinamikáját, annak mértéke számszerűen meghatározható.

Ezt a tényt a fejlődés megítélésakor nem szabad figyelmen kívül hagyni sem időbeli sem nemzetközi térbeli összehasonlításoknál.

A vándorülés munkáját a Szakcsoport soros elnöke *dr. Marton Ádám* értékelte. Rámutatott arra, hogy az elhangzott értékes előadások, kutatási beszámolók sok új adattal gazdagították a résztvevők ismereteit. Érdekes, tanulságos információkkal szolgáltak a Győr-Sopron megye, illetve Győr város társadalmi–gazdasági helyzetéről, múltjáról elhangzott előadások. A vándorülés sikeréhez ez alkalommal is hozzájárultak a társintézmények munkatársainak beszámolóit kutatási eredményekről, valamint az MKT Győr-Sopron megyei Szervezete, valamint a KSH Győr-Sopron megyei Igazgatósága vezetőségének, dolgozóinak szervezői közreműködése. Hangoztatta, hogy a Szakcsoport számít a fiatal statisztikusok tevékeny részvételére a közös munkában. Megemlítette, hogy az érdeklődésre tekintettel érdemesnek látszik a korábbi gyakorlat felelevenítése: ismét be kellene vezetni a vándorülések közötti előadóüléseket. Végül emlékeztetett arra, hogy 1987-ben lesz 25 éve a Szakcsoport megalapításának. Kérte a Szakcsoport tagjainak segítségét a negyedszázados munka értékeléséhez, a nevezetes évforduló megünnepléséhez.

A vándorülés *dr. Ollé Lajosnak* a Szakosztály elnökének zárszavával ért véget. Megköszönte a szakcsoport leköszönő elnökének, *dr. Harsányi Lászlónak* az elnökségben végzett munkáját, majd sor került az elnökség kiegészítésére. A résztvevők az elnökség tagjává választották *dr. Fekete Gyulát*, a Közgazdasági főosztály statisztikai tanácsosát.

A szakcsoport vezetősége ez idő szerint: *dr. Marton Ádám*, *dr. Faragó Tamás*, *dr. Fekete Gyula*, titkár: *Laczkó Sándorné*.

AZ IPARSTATISZTIKAI ÉS ÜZEMGAZDASÁGI SZEKCIÓ XV. VÁNDORÜLÉSE

DR. MOLNÁRFI TIBOR

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciója XV. Vándorülését (INFO '86) 1986. május 20–21-én Zalaegerszegen tartotta mintegy félezer résztvevővel.

A Vándorülés „A vállalatvezetési formák és szervezeti változások tapasztalatai – az információs rendszer fejlesztése” kérdéseit vitatta meg. Az ülészak szervezésében a Statisztikai Szakosztály, továbbá az MKT Zala

szült, de a bécsiek nem a piaci árakhoz alkalmazkodtak, a Magyarországról kiszállított árut felértékelték, a Magyarországra beszállítottat pedig leértékelték. Az eltérés közel 50 százalékos volt, már a kibocsátás pillanatában is, az idő múltával a torzítás tovább nőtt. Fentiek miatt a vámkódexek adatai a két kibocsátás közötti időszakra csak volumenindexek készítésére alkalmasak, másra – mint például külkereskedelmi mérleg készítésére vagy a struktúra elemzésére – nem. Így a Bécs által közölt magyar külkereskedelmi aktívum egyik faktora a felértékelésből származó torzítás volt. A korabeli magyar külkereskedelmi statisztika értékelése és felhasználása azonban még számtalan más problémát is felvet.

Dr. Csepinszky Andor, a KSH ny. osztályvezetője a gazdasági fejlődés mérésének módszertani problémáiról tartott előadást.

A népgazdaság fejlődésének jellemzésére általában – és így a gazdaságtörténetben is – volumenindexet használnak. Közös vonásuk, hogy alkotó elemeik tartalmukat tekintve heterogének, és ennek megfelelően aggregálásuk értékben történik, melyhez az alapot adó ismérv az ár. A volumenindex-számításokkal foglalkozó módszertani munkák általában a ténylegesen működő árrendszer súlyrendszerként való elfogadását magától értetődőnek tekintik.

Az előadás rámutatott arra, hogy a standardizálási eljárásban a ténylegesen működő árrendszert magától értetődő súlyrendszerként elfogadni nem szabad. Indokolt tehát, hogy a fejlődés jellemzésére szolgáló volumenszámítás ne pontszerű becslést adjon a fejlődés mértékére, hanem célszerűen megválasztott alternatív súlyrendszerek alkalmazásával a fejlődés mértékét intervallumokkal lehessen közelíteni, ahol azok tágasága egyben a mutatószám megbízhatóságára is utal. Az elméleti fejtegetéseket a nemzetijövedelem-számítások 1950–1980. évi adatainak felhasználásával szemléltette, ahol kísérlet történt az értéknövekedés felbontására. A vizsgálat eredményei a következők voltak:

– a tényleges és a számított árarányok lényegesen eltérnek egymástól;

– az eltérés az 1950 és 1960 közötti időszakban volt a legnagyobb, ezt követően fokozatosan csökkent;

– semmilyen közgazdasági megfontolás sem indokolta a tényleges árrendszer kitüntetett szerepét;

– az árarányokban tapasztalható eltérések mértéke és az egyedi fejlődési viszonyszámok értéke között a korreláltság pozitív és erős volt;

– a tényleges árrendszer mint súlyrendszer egyértelműen gyorsítja a volumenindexek dinamikáját, annak mértéke számszerűen meghatározható.

Ezt a tényt a fejlődés megítélésakor nem szabad figyelmen kívül hagyni sem időbeli sem nemzetközi térbeli összehasonlításoknál.

A vándorülés munkáját a Szakcsoport soros elnöke *dr. Marton Ádám* értékelte. Rámutatott arra, hogy az elhangzott értékes előadások, kutatási beszámolók sok új adattal gazdagították a résztvevők ismereteit. Érdekes, tanulságos információkkal szolgáltak a Győr-Sopron megye, illetve Győr város társadalmi–gazdasági helyzetéről, múltjáról elhangzott előadások. A vándorülés sikeréhez ez alkalommal is hozzájárultak a társintézmények munkatársainak beszámolóit kutatási eredményekről, valamint az MKT Győr-Sopron megyei Szervezete, valamint a KSH Győr-Sopron megyei Igazgatósága vezetőségének, dolgozóinak szervezői közreműködése. Hangoztatta, hogy a Szakcsoport számít a fiatal statisztikusok tevékeny részvételére a közös munkában. Megemlítette, hogy az érdeklődésre tekintettel érdemesnek látszik a korábbi gyakorlat felelevenítése: ismét be kellene vezetni a vándorülések közötti előadóüléseket. Végül emlékeztetett arra, hogy 1987-ben lesz 25 éve a Szakcsoport megalapításának. Kérte a Szakcsoport tagjainak segítségét a negyedszázados munka értékeléséhez, a nevezetes évforduló megünnepléséhez.

A vándorülés *dr. Ollé Lajosnak* a Szakosztály elnökének zárszavával ért véget. Megköszönte a szakcsoport leköszönő elnökének, *dr. Harsányi Lászlónak* az elnökségben végzett munkáját, majd sor került az elnökség kiegészítésére. A résztvevők az elnökség tagjává választották *dr. Fekete Gyulát*, a Közgazdasági főosztály statisztikai tanácsosát.

A szakcsoport vezetősége ez idő szerint: *dr. Marton Ádám*, *dr. Faragó Tamás*, *dr. Fekete Gyula*, titkár: *Laczkó Sándorné*.

AZ IPARSTATISZTIKAI ÉS ÜZEMGAZDASÁGI SZEKCIÓ XV. VÁNDORÜLÉSE

DR. MOLNÁRFI TIBOR

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciója XV. Vándorülését (INFO '86) 1986. május 20–21-én Zalaegerszegen tartotta mintegy félezer résztvevővel.

A Vándorülés „A vállalatvezetési formák és szervezeti változások tapasztalatai – az információs rendszer fejlesztése” kérdéseit vitatta meg. Az ülészak szervezésében a Statisztikai Szakosztály, továbbá az MKT Zala

megyei Szervezete mellett az MKT Kereskedelmi Szakosztálya is részt vett. A témaválasztást a vállalatvezetésben megjelenő új szervezeti formák és szervezeti változások indokolták. A szervezeti változások közeljövőben időszerű napi feladatai indokolták, hogy a Vándorülés statisztikai, közgazdasági előadásait jogi és pénzügyi tanulmányok is színesítsék. Ezúttal a szokásosnál nagyobb teret kaptak a szervezetfejlesztés múltbeli tapasztalatait, valamint a jövőre vonatkozó döntéseket, ajánlásokat és elképzeléseket ismertető előadások.

A Vándorülés nyitóülésének elnökségében *Nyitrai Ferencné dr.*, a közgazdaságtudomány doktora, államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, – aki egyben betöltötte az ülészak elnöki tisztségét is –, *dr. Karvalits Ferenc*, az MSZMP Zala megyei Bizottság első titkára, az ülészak társelnöke, *Újvári Sándor*, Zala megye Tanácsának elnöke, *dr. Medgyessy Péter* pénzügyminiszter-helyettes, *dr. Petrik Ferenc* igazságügyi miniszterhelyettes, *Szűcs Endre* építésügyi és városfejlesztési miniszterhelyettes, *Végyvári Jenő*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese mellett helyet foglaltak a rendező szervek vezetőségi tagjai, meghívott vendégei és előadói.

Nyitrai Ferencné dr. megnyitó és üdvözlő szavai után a megyei vezetés tájékoztatóját és köszöntőjét *dr. Karvalits Ferenc* tartotta. Utalt arra, hogy a Zala megyében élő 310 000 ember 250 – zömében apró – településen és 5 városban él. A megyében három tájegység: Őrség, Göcsej és Hetés található. A korábbi elszigeteltség után a vidéket ma sokszínű ipar, gyorsan előrehaladó urbanizáció, élénk, a hagyományokat ápoló kultúra jellemzi. Ma a megye gazdaságilag közepesen fejlettnak mondható, eléggé szélsőséges – fejlett és elmaradt – kategóriába tartozó területekkel. Ezt jól mutatja az, hogy a megye körülbelül 40 százaléknyi területe (93 település) gazdaságilag elmaradott kategóriába sorolható. Ezek után érthető, hogy a megye vezetőségének egyik legfontosabb feladata volt a fejlesztés és ezzel a megyei népességmegtartó képességének növelése. Ma már a megye népessége nem fogy, és erre számítanak a kilencvenes években is. Zala megye ma aprófalvas térség, ahol csak sajátos összevonásokkal teremthető életképes szolgáltatási és igazgatási rendszer. A jelenleg kialakult településszerkezet szerint Zala öt városában él a megye lakosságának mintegy a fele (49,5%). A jövőben ez a szerkezet megmarad azzal a természetes változással, miszerint a városi körzetek és a mikrokörzetek központjában a lakosság növekedése várható, fogyás pedig csak a megye 17–100 főnél kisebb lélekszámú, elzárt településein következhet be.

A megye gazdasági életére 1937-től az olajbányászat nyomta rá a bélyegét, az ipar többi ágazatának fejlődését az utóbbi 20 év eredményei alapozták meg. A megye ipari termelése az ország ipari termelésének valamivel több mint 3 százalékát teszi ki. Ezen belül azonban igen jelentős a konfekció-, az izzólámpa- és a kályhacsempe-ipar. A foglalkoztatottak 20 százaléka a mezőgazdaságban dolgozik. Jelentősek voltak az idegenforgalmat növelő beruházások, főként Keszthelyen, Hévízen, Zalakaroson: ma már egy év alatt 17 000 férőhellyel 2–2,5 millió vendéget fogadhatnak.

Dr. Medgyessy Péter pénzügyminiszter-helyettes előadásának címe „A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése – a szervezeti struktúra korszerűsítése” volt. (Az előadás teljes szövegét lásd a jelen számban, a 941–948. oldalakon.)

Dr. Petrik Ferenc igazságügyi miniszter-helyettes „A vállalati szervezet továbbfejlesztésének jogi kérdései” c. előadásában a jognak a gazdasági viszonyok továbbfejlesztésében betöltött szerepéből indult ki. Utalt arra, hogy a jog kényszerítő ereje szorosan összefügg a jognak megfelelő és azzal egybevágó gazdasági környezet kényszerítő erejével. Ez azt jelenti, hogy a gazdaságban a jognak együtt kell léteznie a megfelelő gazdasági környezettel. A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének egyik fontos célját abban lehet megjelölni, hogy egyértelműen és intézményesen különüljön el a gazdálkodás és a gazdaságirányítás szférája, szűnjön meg e kettő egybefonódása. Az a tapasztalat, hogy csökken a gazdaság hatékonysága, ha keverednek az irányítási és a gazdálkodási feladatok, hiszen e kettőnek az érdekei különbözhetnek. Például a gazdálkodó szervek magatartását a jövedelemérdekeltség szabja meg, zavaró lehet tehát, ha vezetésükben olyan emberek döntenek, akiknek a döntését nem befolyásolja jövedelemérdekeltségük, anyagi érdekeik. Ezért az új vezetési formában működő állami vállalatoknál a vállalati tanács vagy a vállalati közgyűlés hozza a döntést, a vállalati terv, az ár- és üzletpolitika, a leányvállalat létesítése stb. kérdésében.

Ezt követően az előadó az új öngazdálkodási formák bevezetése során felmerülő problémákkal foglalkozott. Így például felvetődött, hogy a vállalati tanács a dolgozók érdekképviselői szerve-e (az üzemi demokrácia formája is) vagy csak a vállalat szakmai irányító testülete?

Sajátos problémát rejt magában a törvényességi felügyelet gyakorlása. Az alapítói jog helyébe lépő törvényességi felügyelet ugyanis magában rejt annak veszélyét, hogy informálisan irányítássá válhat. Ha csak azt kéri számon, hogy a vállalati működés tör-

vényes legyen, akkor az említett veszély nem következik be. Ha azonban a gazdaságossági, hatékonysági követelményeket is a törvényességi felügyelet kéri számon, akkor fennáll a vállalati önállóság elsorvadásának a veszélye. Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy a központi gazdaságirányítás szervezetének a kialakítása még korántsem lezárt folyamat. Különösen szembeötlő az, hogy a felügyeleti formák (például a piacfelügyelet és az ágazati irányítás) között igen nagy az átfedés. Elvi és gyakorlati tisztázásra vár a közöttük levő párhuzamosságoknak a megszüntetése és a felügyeleti formáknak az elvi alapon történő kialakítása. E területről néhány ellentmondásra is felhívta a figyelmet. Így például nem megnyugtatóan tisztázott a törvényességi felügyelet tartalma és a más formákhoz való viszonya. Hiszen a funkcionális irányítás és ellenőrzés keretében a minisztériumok lényegében törvényességi felügyeletet végeznek. De törvényességi felügyeletet végeznek a különféle hatóságok, amikor a vállalatok pénzügyi tevékenységét, ármunkáját, energiagazdálkodását stb. tovább ellenőrzik.

Vita folyik a funkcionális és az ágazati irányítás elhatárolásáról is. Ismeretes, hogy az ágazati irányítás mai formája az új gazdasági mechanizmussal együtt fejlődött ki, tulajdonképpen annak a terméke, és az az igény szülte, hogy ne a közvetlen szervezeti kapcsolat határozza meg a gazdasági minisztérium illetékességét, hanem a tevékenysége terjedjen ki az adott népgazdasági ágazat egészére, függetlenül a gazdálkodó szervezetek szervezeti hovatartozásától. Az ágazati irányítás elvileg is mint tevékenység-irányítás alakult ki, ennek ellenére ez a törekvés, ez a követelmény a mai napig nem járt sikerrel. Az előadó annak a véleményének adott hangot, hogy az ágazati irányításban is egyre inkább az adott terület gazdaságpolitikai célkitűzéseit, fejlesztési elképzeléseit kimunkáló és ezt érvényesítő közgazdasági munkának, másodsor pedig a jogszabályi előírásokat érvényesítő és a hatósági eljárásokban megnyilvánuló tevékenység-irányításnak kell előtérbe kerülnie. A gazdaságirányítási rendszer reformja keretében meg kellett vizsgálni azt is, hogy vállalati struktúránk mennyiben felel meg a gazdaságosság és a hatékonyság követelményének. Véleménye szerint a kérdés nem úgy vetődik fel, hogy melyik a hatékonyabb, jobb szervezeti modell: a kisüzem vagy a nagyüzem. Ma már nem tagadható a nagyüzemi termelés fölénye, mégis az a gondunk, hogy szervezeti struktúránk egyoldalúságát – amelyet többek között a kis- és középüzemek hiánya is jelez – megszüntessük. Ezt eddig kétirányú munkával végeztük el: egyrészt konkrét szervezeti intézkedésekkel, másrészt

olyan általános jellegű jogszabályoknak a kidolgozásával, amelyeknek eredményeképpen új vállalati és vállalkozási kisszövetkezetek, leányvállalat, gazdaság munkaközösséa, szakcsoport formák jöttek, jöhettek létre. A jogszabályalkotói munka még ma sem ért véget. A jogi személyiség nélküli társaságok területén jelentős korszerűsítés valósult meg az elmúlt évben. Így például a gazdasági munkaközösségek, polgári jogi társaságok, amelyek közös név alatt működnek, lehetőséget kaptak arra, hogy önállóan szerezzenek tulajdont és önállóan álljanak perben. A szakcsoportokra vonatkozó jogszabályoknak a felülvizsgálata folyamatban van. Jelenleg folyik a társulásokról szóló szabályok áttekintése. Elképzelések szerint arra kell törekedni, hogy valamennyi társulás szervezete, működésére és állami felügyeletére egységes törvényszintű szabályozás jöjjön létre, ideértve a társulás mellett a részvénytársaságokat és a korlátolt felelősségű társulásokat is, ezzel lehetővé válna, hogy a kereskedelmi törvények több mint 110 éves rendelkezéseit hatályon kívül helyezzük. Az újraszabályozás során meg kell vizsgálni a belföldi társulásokra vonatkozó rendelkezéseket is abból a szempontból, hogy milyen társulási formák válnak feleslegessé. Úgy tűnik, hogy például a betéti társulási formát – amennyiben a korlátolt felelősségű társaságot alkalmazhatónak tesszük belföldi kapcsolatokra is – el kell hagyni a társulási jogból. Eldöntendő kérdés, hogy részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság mennyiben legyen nyitott a magántőke számára. A részvénytársaság tekintetében az a kérdés, hogy vásárolhat-e magánszemély részvényt. Véleménye szerint ez a kérdés már azzal eldőlt, hogy a kötvényvásárlást lehetővé tettük, hiszen a kötvény és a részvény között jogilag nincs lényeges eltérés.

Az előadó kifejtette véleményét a vállalat eszközeire, a vállalat tulajdonára vonatkozó fejlesztési és jogszabályalkotási kérdésekről is. Annak a véleményének adott hangot, hogy a vállalati önállóság nem lehet teljes akkor, hogyha nem teljes körű a vállalatnak a felelőssége a tulajdonában, kezelésében levő vagyon felett.

Befejezésül szólt a vállalatok megszűnésének szabadságáról. Utalt arra a követelményre, amely szerint a működőképtelen, a csak veszteségesen termelő gazdálkodó szervezeteket ne tartsák mesterségesen életben. A felelősségi rendszer is csak akkor lehet zárt, ha a vállalatnak a helytállási kötelezettsége kiterjed egész vagyonára, valamennyi ingó- és ingatlan eszközére, és ebből szükségszerűen következik az, hogy a gazdálkodó szervezetek felszámolására vonatkozó rendelkezéseket is végre meg kell alkotni. Meg kell alkotni az ún. csődtörvényt. Persze az a fe-

szültségek forrása is lehet. Számolni kell az-
zal, hogy a felszámolás sokakban, közössé-
gekben a biztonság elvének a feladását, en-
nek az érzetét keltheti.

Nyitrai Ferencné dr. előadásának címe „A
szervezeti és tevékenységi megfigyelés kor-
szerűsítése” volt. Az előadást a *Statisztikai
Szemle* 1986. évi 7. száma (669–680. old.)
közölte.

A második napon, május 21-én három
Szekcióban folytatódott az ülészak.

Az I. Ipari Szekció elnöke *Szabó Károly*, a
Zala megyei Tanács elnökhelyettese volt. A
közel háromszáz résztvevő elsőnek *Horváth
Ferenc* ipari minisztériumi államtitkárnak (az
ülés társelnökének és vitavezetőjének) elő-
adását hallgatta meg. Előadásának címe „Az
új vállalatvezetési formák szervezésének és
működésének tapasztalatai az iparban” volt.

Az előadó az alábbi fontosabb témakörök-
re tért ki:

- a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése,
- a szervezés időszakának folyamata és tapaszta-
latai,
- a működés időszakának folyamata és tapaszta-
latai,
- információfejlesztés és -korszerűsítés.

Az ipar szervezeti rendszerének korszerűsíté-
se érdekében alapvetően a kifejezetten pi-
acorientált horizontális termékszerkezetű vál-
lalatoknál, továbbá a kapacitásösszhanggal
nem rendelkező vertikális, vegyes termelésű
szerkezetű vállalatoknál végezték a szerve-
zetek felülvizsgálatát, és támogatták a szerve-
zeti (külső) kezdeményezéseket, összesen
mintegy 103 vállalat esetében. A vállalatok
közül 36 vállalat 45 belső, elkülönült szerve-
zeti egysége jelentette be önállósulási
szándékát, és ezekből 19 vállalat szerepelt
az Ipari Minisztérium szervezeti felülvizsgálá-
tában is. A hozott szervezeti döntéseket rö-
viden így foglalta össze: a szervezeti felül-
vizsgálatba bevont vállalatok közül – az elő-
adás napjáig – 18 vállalat 21 leányvállalatot,
az Ipari Minisztérium irányítása alá tartozó
vállalatokat tekintve pedig 70 leányvállalatot
alapítottak. Jellemző az az adat is, hogy az
önállósulási kezdeményezés alapján túlnyo-
mórészt január 1-i hatállyal 15 vállalatból
31 új vállalat létesült. Az iparvállalatok új
vezetési formákra való áttérésének előkészíté-
se és végrehajtása az ipar területén végül
is 327 vállalatot érint, amelyekből vezetési
formák szerint államigazgatási felügyelet
alatt maradt 58, önkormányzat szerinti ve-
zetésre jelölt 269 vállalat. Ez utóbbi 269-ből
vállalati tanács látja el a vállalat általános
vezetését 216 vállalatnál, közgyűlés, illetve
küldöttgyűlés 53 vállalatnál. Előreláthatólag
az áttérés után a vállalatok 80 százaléka
önkormányzati vezetési formákat alkalmaz.
Ilyen vállalatban dolgozik majd a foglalkoz-
tatottak 60 százaléka, és ezekben a vállalata-

tokban állítják elő a termelési érték felét,
a bruttó eszközérték 40 százalékával.

Az előadás ezt követően ismertette a vál-
lalatok új vezetési formába történő besorolá-
sának történetét, a vállalatok reagálását a
javasolt formákra, a vállalatok új szervezeti
és működési szabályzatának kidolgozása so-
rán jelentkezett problémákat, a személyzeti
munka menetét stb., majd rátért a működés
tapasztalatainak ismertetésére, különös tekin-
tettel a vállalati tanácsok munkájára.

Befejezésül az előadó foglalkozott az in-
formációfejlesztéssel, illetve -korszerűsítéssel.
Felhívta a figyelmet arra, hogy a begyűjtött
és feldolgozott adatokból évközi és éves
adattárakat állítanak össze, amelyeket a vál-
lalatok rendelkezésére bocsátanak. Ezek elő-
segítik a vállalatok gazdasági vezetőinek
megalapozott döntéshozatalát, a vállalatok
közötti összehasonlításokat.

Végezetül ismertette az ipar tárcaszinten
tervezett VIDEOTEX rendszerű információs
hálózatának fő feladatait.

Deák János, az Ipari Minisztérium főosz-
tályvezető-helyettese „A vállalatok belső irá-
nyítási és érdekeltségi rendszerének korsze-
rűsítése” című előadásában a vállalati bel-
ső irányításról szólt. Véleménye szerint az új
vállalatvezetési formák – kellő idő után –
elősegítik majd a belső irányítási rendszer
fejlesztését. Kétségtelen azonban, hogy ma
még kevés idő telt el a bevezetés óta, az
értékelések során óvatosságnak kell lenni, a leg-
több esetben további tapasztalatok szüksé-
gesek a helyes áttekintéshez. Utalt arra, hogy
elvi szinten, a szakemberek között általá-
nosan elfogadott nézet szerint az emberi
erőforrás népgazdaságunkban felértékelőd-
ött. Nem túlzás – mondotta –, hogy ha azt
állítjuk: az innováció hatékonysága az em-
beri erőforrás hasznosításától függ. Szüksé-
ges annak az álláspontnak az általános el-
terjesztése, hogy a rugalmasság függ a vál-
latali belső irányítási rendszer rugalmassá-
gától, a makroszintű rugalmasság a mikro-
szférák rugalmas struktúrájától. Ezt követően
ismertette az utóbbi 15 évben hozott, ezt elő-
segítő intézkedések történetét. Emlékeztetett
az 1971-ben kiadott, a munka- és üzemszer-
vezésről szóló kormányhatározatban foglal-
takra. Kitért az 1977. évi vállalati törvényre,
amely az igazgatók kötelességei között ki-
emelt feladatként említette meg a vállalati
belső irányítási és érdekeltségi rendszer fo-
lyamatos fejlesztését. 1979-ben a gazdaság-
irányítási rendszer átfogó fejlesztése érdeké-
ben megalakult Koordinációs Bizottság kü-
lön tematikában rögzítette azoknak a nagy-
vállalatoknak a körét, melyben az ágazati
minisztériumoknak a problémákat vizsgálni-
uk kellett. Ennek ellenére az 1982-ben ho-
zott minisztertanácsi határozat értelmében
elvégzett elemzés negatívan értékelt az

eredményeket. Megállapították, hogy túl sok funkció összpontosul a vállalati központokban, nem kielégítő a vállalatok egységeinek önállósága. A vállalati belső irányítási rendszert a naturáliák értékelésén alapuló tervalkumechanizmus jellemzi. A vállalatok gazdasági egységeinek eredményei, ráfordításai nem ismeretesek, az érdekviszonyok háttérbe szorulnak stb. az alapvetően nem vállalati, hanem a vállalatokat körbefogó ún. környezeti okok miatt. Ekkor, 1982-ben terjedtek el a kisvállalkozási formák. Lendületesebb lett a vállalati szervezeti rendszer korszerűsítése, megindult a decentralizálás, megjelentek a leányvállalati szervezetek stb. Ezt követte az 50 nagyvállalat belső irányítási rendszerének fejlesztését felmérő vizsgálat, illetve 1985–1986-ban az új vezetési formák bevezetése. Ezt követően az előadó kifejtette a jelenleg kialakult – olykor negatív – helyzet okait és a változtatásra irányuló erőfeszítéseket segítő és hátráltató tényezőket, vázolta a jövőben várható új helyzetet.

A két egymással összefüggő és egymást kiegészítő előadást *Tornyos Ferencnek*, a Dunántúli Kőolajipari Gépgyár igazgatójának és *Mészáros Józsefnek*, az Alumíniumipari Gépgyár igazgatójának korreferátuma követte.

Az Ipari Szekcióban hangzott el *Nyers Józsefnek*, a KSH Iparstatisztikai főosztály vezetőjének „A kisservezetek helye és szerepe az iparban” című tanulmánya, melynek átdolgozott változatát a *Statisztikai Szemle* 1986. évi 8–9. száma (781–799. old.) közli.

Az ülészakon elhangzott előadásokhoz további két korreferátum kapcsolódott „A szervezési struktúra és a vállalatvezetési forma változása” címmel. Az első korreferátumot *Szabó Lajos*, az Április 4. Gépipari Művek vezérigazgatója, a másodikat *Katz Ervin*, a FÉKON Ruházati Vállalat vezérigazgatója tartotta.

Az Építőipari Szekció *Szűcs Endre* építésügyi és városfejlesztési miniszterhelyettes elnökletével ülésezett. A szekcióban öt előadás hangzott el.

Szűcs Endre „Az új vállalatvezetési formák szervezésének és működésének tapasztalatai az építő- és építőanyag-iparban” című elő-

adásában az új vállalatvezetési forma bevezetésének tapasztalatait ismertette.

Nagy Ervin, az Építőipari és Városfejlesztési Minisztérium osztályvezetője előadását „Az országos építőipar tevékenységi, létszám- és szervezeti struktúrájának változásai” címmel tartotta meg, melyben összegezte az építőipar elmúlt 35 évben megfigyelhető átalakulásának alapvető tendenciáit.

Staud Gábor, a Csőszerelőipari Vállalat vezérigazgatója „A belső szervezeti korszerűsítés vállalati tapasztalatai” című előadásában ismertette a Csőszerelőipari Vállalat fejlesztési tapasztalatait.

Dr. Gáti Jenő, az Alba Regia Állami Építőipari Vállalat gazdasági vezérigazgató-helyettesének előadása „A kis- és belső vállalkozások szerepe a vállalati gazdálkodásban” címmel hangzott el.

Dudás János, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője „Az építőipari kisservezetek fejlődése és információs rendszere” címmel tartott előadást. (Az előadást lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában, a 949–960. oldalakon.)

A Kereskedelmi Szekció ülésének elnöke *Végyvári Jenő*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a vita vezetője pedig *Budai Benjamin*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője volt. A Szekció ülésén az elnöki bevezetőt *dr. Schagrin Tamásnak*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetőjének az „Új szervezeti, irányítási és működési formák a belkereskedelemben” című előadása követte. Ehhez kapcsolódott *dr. Herner Ernőnek*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezető-helyettesének korreferátuma „A korszerű hálózati irányítási formák eddigi tapasztalatai” címmel. *Dr. Muszbek Mihály*, a SKÁLA-COOP gazdasági igazgatója „Az áruházról a kereskedőházig” című előadásában mutatta be az utóbbi évek értékesítési hálózatának fejlődését, majd *Kőröshegyi Gábor*, az IBUSZ RT főosztályvezetője „A számítástechnikai eszközökkel támogatott vállalati információs rendszer az IBUSZ RT-nél” címmel taglalta a korszerű adatgyűjtési, adattárolási és elemzési munka területén elért eredményeket és a feltárt problémákat.

MAGYAR SZAKIRODALOM

DR. BODNÁR PÁL:

TERMELESIRÁNYÍTÁSI MODELLEK

Időszzerű gazdaságirányítási kérdések. 1985. 2–3. sz. PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat. Budapest. 1985. 204 old.

A tudományos élet területén a XX. század egyik legjelentősebb változása volt a mate-

matikai módszerek erős térhódítása a társadalomtudományokban, ami a közgazdaságtudományokban is végbement. Ebben a folyamatban a tudományos szemlélet, a módszerek, a technikai bázis és a számítástechnika kialakulásán kívül fontos szerepet játszottak azok az igények, amelyek a gazdasági élet irányításával kapcsolatban merül-

eredményeket. Megállapították, hogy túl sok funkció összpontosul a vállalati központokban, nem kielégítő a vállalatok egységeinek önállósága. A vállalati belső irányítási rendszert a naturáliák értékelésén alapuló tervalkumechanizmus jellemzi. A vállalatok gazdasági egységeinek eredményei, ráfordításai nem ismeretesek, az érdekviszonyok háttérbe szorulnak stb. az alapvetően nem vállalati, hanem a vállalatokat körbefogó ún. környezeti okok miatt. Ekkor, 1982-ben terjedtek el a kisvállalkozási formák. Lendületesebb lett a vállalati szervezeti rendszer korszerűsítése, megindult a decentralizálás, megjelentek a leányvállalati szervezetek stb. Ezt követte az 50 nagyvállalat belső irányítási rendszerének fejlesztését felmérő vizsgálat, illetve 1985–1986-ban az új vezetési formák bevezetése. Ezt követően az előadó kifejtette a jelenleg kialakult – olykor negatív – helyzet okait és a változtatásra irányuló erőfeszítéseket segítő és hátráltató tényezőket, vázolta a jövőben várható új helyzetet.

A két egymással összefüggő és egymást kiegészítő előadást *Tornyos Ferencnek*, a Dunántúli Kőolajipari Gépgyár igazgatójának és *Mészáros Józsefnek*, az Alumíniumipari Gépgyár igazgatójának korreferátuma követte.

Az Ipari Szekcióban hangzott el *Nyers Józsefnek*, a KSH Iparstatisztikai főosztály vezetőjének „A kisservezetek helye és szerepe az iparban” című tanulmánya, melynek átdolgozott változatát a *Statisztikai Szemle* 1986. évi 8–9. száma (781–799. old.) közli.

Az ülészakon elhangzott előadásokhoz további két korreferátum kapcsolódott „A szervezési struktúra és a vállalatvezetési forma változása” címmel. Az első korreferátumot *Szabó Lajos*, az Április 4. Gépipari Művek vezérigazgatója, a másodikat *Katz Ervin*, a FÉKON Ruházati Vállalat vezérigazgatója tartotta.

Az Építőipari Szekció *Szűcs Endre* építésügyi és városfejlesztési miniszterhelyettes elnökletével ülésezett. A szekcióban öt előadás hangzott el.

Szűcs Endre „Az új vállalatvezetési formák szervezésének és működésének tapasztalatai az építő- és építőanyag-iparban” című elő-

adásában az új vállalatvezetési forma bevezetésének tapasztalatait ismertette.

Nagy Ervin, az Építőipari és Városfejlesztési Minisztérium osztályvezetője előadását „Az országos építőipar tevékenységi, létszám- és szervezeti struktúrájának változásai” címmel tartotta meg, melyben összegezte az építőipar elmúlt 35 évben megfigyelhető átalakulásának alapvető tendenciáit.

Staud Gábor, a Csőszerelőipari Vállalat vezérigazgatója „A belső szervezeti korszerűsítés vállalati tapasztalatai” című előadásában ismertette a Csőszerelőipari Vállalat fejlesztési tapasztalatait.

Dr. Gáti Jenő, az Alba Regia Állami Építőipari Vállalat gazdasági vezérigazgató-helyettesének előadása „A kis- és belső vállalkozások szerepe a vállalati gazdálkodásban” címmel hangzott el.

Dudás János, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője „Az építőipari kisservezetek fejlődése és információs rendszere” címmel tartott előadást. (Az előadást lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában, a 949–960. oldalakon.)

A Kereskedelmi Szekció ülésének elnöke *Véghvári Jenő*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a vita vezetője pedig *Budai Benjamin*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője volt. A Szekció ülésén az elnöki bevezetőt *dr. Schagrin Tamásnak*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetőjének az „Új szervezeti, irányítási és működési formák a belkereskedelemben” című előadása követte. Ehhez kapcsolódott *dr. Herner Ernőnek*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezető-helyettesének korreferátuma „A korszerű hálózati irányítási formák eddigi tapasztalatai” címmel. *Dr. Muszbek Mihály*, a SKÁLA-COOP gazdasági igazgatója „Az áruházról a kereskedőházig” című előadásában mutatta be az utóbbi évek értékesítési hálózatának fejlődését, majd *Kőröshegyi Gábor*, az IBUSZ RT főosztályvezetője „A számítástechnikai eszközökkel támogatott vállalati információs rendszer az IBUSZ RT-nél” címmel taglalta a korszerű adatgyűjtési, adattárolási és elemzési munka területén elért eredményeket és a feltárt problémákat.

MAGYAR SZAKIRODALOM

DR. BODNÁR PÁL:

TERMELESIRÁNYÍTÁSI MODELLEK

Időszzerű gazdaságirányítási kérdések. 1985. 2–3. sz. PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat. Budapest. 1985. 204 old.

A tudományos élet területén a XX. század egyik legjelentősebb változása volt a mate-

matikai módszerek erős térhódítása a társadalomtudományokban, ami a közgazdaságtudományokban is végbement. Ebben a folyamatban a tudományos szemlélet, a módszerek, a technikai bázis és a számítástechnika kialakulásán kívül fontos szerepet játszottak azok az igények, amelyek a gazdasági élet irányításával kapcsolatban merül-

tek fel. Ma már a gazdasági élet tervszerű, eredményes irányítása – mind a makro-, mind a mikroszférában – nem képzelhető el e módszerek alkalmazása nélkül. A számításba vehető matematikai eszközöket alkalmazó kvantitatív megalapozottságú gazdasági elemzést az általánosan használt osztályozás alapján három egymástól nem teljesen független kategóriába soroljuk. Ezek: az ökonometriai vizsgálatok, az operációkutatás és a számítógépes szimulációs modellezés. Dr. Bodnár Pál könyvében mindhárom módszertani eszköztárat felhasználja, illetve az alkalmazásokat ismerteti. Az ökonometriai modelleket (regresszióanalízist) alkalmazza például a vállalat szélességi és mélységi tagoltságának optimalizálására, a szervezet létszámszerkezetének kialakítására, a vezetési szintek számítására.

Az ökonometriai módszerek alkalmazását a szerző „A termelésirányítási szervezet elemzése” című fejezetben (31–42. old.) mutatja be. Ismerteti a regresszióanalízis különböző módszereit, bemutatja az adatbázist, az alkalmazott függvényeket és a kapott eredményeket, illetve azok közgazdasági interpretációját. Konkrét példák és gazdag ábranyag segítik a megértést. Az operációkutatás módszerei közül a lineáris és a hiperbolikus programozás különböző eljárásainak alkalmazását ismerhetjük meg. A számítógépes szimuláció egyes eljárásait a számítógépes programcsomagok felhasználását tárgyaló fejezetek tartalmazzák. A statisztikai és általában a matematikai módszerek felhasználásakor alapvető probléma az adatállomány kialakítása, az algoritmus és a kapott eredmények értelmezése. Ezért lehet egyetérteni a szerzővel abban, hogy a különböző iparági (gépipari, kohászati, textilipari, élelmiszeripari) modelleket ebben a hármas szerkezetben tárgyalja: inputadatbázis-szervezés, adatfeldolgozás algoritmusai, outputadatállomány-szervezés. Nagy érdeme a könyvnek, hogy az ökonometriai módszereket, az operációkutatás módszereit és a számítógépes szimulációt kombinált módon, rendszerszemléletben alkalmazza.

A szerző tisztázza azt, hogy a vállalati rendszerben a termelésirányítás mint alrendszer hogyan kapcsolódik a többi alrendszerhez. Bemutatja azokat a sajátosságokat, amelyek a termelésirányításnak a vállalati rendszerben elfoglalt helyét és szerepét meghatározzák; ehhez a termelésirányítás hatásköri telepítésének és szervezeti felépítésének az ismerete szükséges. Felvetődik a kérdés: a vállalati rendszerben hol van a helye a számítógépes termelésirányításnak? A termelési rendszernek – mint átalakító alrendszernek – kell megszervezni a hatáskör megosztását, szervezeti kereteit és adatfeldolgozási rendszerét. Tekintettel kell lenni a ter-

melés más rendszeregységeihez fűződő kapcsolataira, a termelést megelőző, illetve követő alrendszerekre. A szerző a számítástechnikai rendszerszervezés tapasztalatai alapján megjelöli a számítógépes termelésirányítási alrendszer részrendszereit a rendelésállomány feldolgozásától a termelésnyilvántartásig.

Olvashatunk a könyvben a hatáskörmegosztás szervezési elveiről is arról, hogy a hatáskörök ellátásában milyen feladatok hárulnak a kollektív vezetőtestületekre, a társadalmi, a szakirányítási szervekre, az igazgatóra stb. Rendkívül fontos, hogy ezek a vállalat termelésirányításában harmonikusan együttműködjenek. A szervezési elvek érvényesítésén keresztül kell a termelésirányítási alrendszer részrendszereinek döntéseit a szakirányítási ágakra telepíteni és a hatáskörmegosztást döntési mátrixokba rendezni. Ezek a döntési mátrixok nyújtanak segítséget a vállalat sajátosságainak megfelelő hatásköri rend kialakításához. Képzésükhöz a vállalati termelésirányítási folyamat bontása szükséges; így a sorok külön-külön mutatják a szervezeti egységek bekapcsolódásának módját a döntési folyamatba. A könyv hangsúlyozza, hogy a szervezetfejlesztés végrehajtása, az elkülönült szervezeti egységek formáinak megváltoztatása előtt alapos elemzéseket kell végezni a meglévő szervezet megítélése céljából. Az elemzések elvégzésének módszerét példák, feladatok megoldásán keresztül szemlélteti. Itt széles körben alkalmazza a regresszióanalízis különböző módszereit. A továbbiakban az ágazati sajátosságokra épülő számítógépes adatfeldolgozási modelleket ismerhetjük meg a könyvből. A szerző a termelésirányítás hatáskörmegosztásához, szervezeti kereteihez igazodó információszabályozási modellek bemutatásához az ipari termelés jelentős hányadát képviselő négy ágazatot: a gépipart, a kohászatot, a textil- és az élelmiszeripart választotta ki. A gépipari termelésirányítási modell tartalmazza a gépipari sajátosságokból eredő információszabályozási kapcsolatokat, adatösszefüggéseket, algoritmusokat; a többi ágazatnál pedig csak a gépipartól eltérő sajátosságokkal foglalkozik, hivatkozik ezeknél a gépipari termelésirányítási modellben részletesen kifejtett információkra.

A gépipari modell tárgyalásának kiindulópontja az, hogy a számítógépes termelésirányítás a periódikusan ismétlődő, folyamatosan jelentkező információk szabályozási rendszere, amely átfogja a termelési és a gazdálkodási folyamatok adatfeldolgozását a rendelések beérkezésétől a késztermék kiszállításáig. A gépipari sajátosságainak ismertetése után folyamatára segítségével szemlélteti a rendelésállomány, a gyártásszervezés, a műszaki előkészítés, a termelésprogramo-

zás és -nyilvántartás összefüggéseit, majd a visszacsatolási mechanizmust. A termelésirányítási modell kialakításának munkamenete három részre tagolható: inputadatbázis-szervezés, adatfeldolgozási algoritmusok és outputadatállomány-szervezés.

Az inputadatbázis-szervezés teszi lehetővé a műszaki és a gazdasági adatok központi tárolását, biztosítva a gyors lekérdezést. A könyv bemutatja az adatbázis adatállományait képező adathalmazokat a gépiparban, jelezve, hogy az információ-rendszer szerkezete és jellege e folyamat szabályozottsági színvonalától, a vállalat technikai, gazdasági sajátosságaitól függ. Az adatállományok karbantartása növeli a vezetési munka hatékonyságát, a döntések megalapozottságát; szabályozása ügyrendi utasítással történik. Az adatfeldolgozási algoritmusok alkalmazásának feltétele, hogy a vállalati tevékenységeket elemeire bontva vizsgáljuk, a vállalati irányítás dokumentációját egységesítsük. Az előre kidolgozott utasításokat a programcsomagok foglalják egységes rendszerbe; ezeket a vállalat technikai, gazdasági sajátosságainak figyelembevételével kell kidolgozni. A számítógépes adatfeldolgozás kifejlesztéséhez biztosítani kell ezeket a kiszolgáló berendezéseket is, amelyek a központi számítógéphez kapcsolódnak. Ezután néhány hazai adaptálásra készült programrendszer (ICL-PROMT, ROBOTRON-POS, IBM-PICS stb.) bemutatása következik a könyvben, a programrendszerek értékelésével. Az outputadatállomány-szervezésénél az alrendszerek és az eredménytablók egymáshoz rendelését a termelésirányítási, az anyaggazdálkodási és az értékesítési tablók részletezésével biztosítják.

A kohászati modell kialakításánál a szervezetfejlesztés középpontjában a piaccentrikus kohászati termelési rendszerek létrehozása, működtetése áll. Az a kohászati üzem tekinthető korszerűnek, amelyben a technológiai folyamat automatikus irányítása mellett a vállalati irányítás is részben vagy teljes egészében számítógéppel történik. A könyv megismerteti a kohászati modell speciális adatállományait, termelési programjait, az acélmű különböző (adatnyilvántartási, acéltermelési) tablóiival. A textilipari modell adatbázis-szervezéséhez gép- és gyártmánytörzslapot kell szerkeszteni, az optimális rendelésállomány megállapításához összehasonlító táblázatokat kell készíteni. A könyv bemutatja a fonodai gyártmányirányítási, a szövödei termelésprogramozási és a kikészítői rendelésteljesítési tábló szerkezetét. Az élelmiszeripari modell input adatbázisa sok hasonlóságot mutat a gépipari adatbázis szervezésével, a programok algoritmusait a technológiai szerkezet és az irányítás rugalmassága határozza meg, az outputadat-állomány követi a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem igényeit.

Dr. Bodnár Pál könyve mindazoknak az olvasóknak ajánlható, akik a gyakorlatban foglalkoznak számítógépes vállalati szervezéssel. Hasznos a könyv a vállalati vezetők számára is, mert a számítógépes adatkapcsolatok mindig vállalati technológiai, gazdasági összefüggéseket tartalmaznak. Ezeket az összefüggéseket jól szemléltetik a modellek folyamatábrái, közelebb hozva a vállalati szakembereket a számítástechnikához, aminek alkalmazása egyre fontosabb lesz.

Dr. Rubóczky István – Dr. Sipos Béla

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Heim Ferencnének*, a Minisztertanács Tanácsi Hivatala osztályvezetőjének eredményes munkája elismeréséül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1006/1977. (II. 17.) Mt. h. sz. határozatával alapított

KIVÁLÓ MUNKÁÉRT

kitüntetést adományozta.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Belec Benedeket*, a Gazda-

sági Műszaki Ellátó Szolgálat igazgatóját és *Magyar Lászlót*, a Gazdasági Műszaki Ellátó Szolgálat igazgatóhelyettesét a Balatonakaliban működő gyermeküdülő felújítása és korszerűsítése során végzett kiemelkedő munkájuk elismeréseként, *Truszek Lajost*, a KSH Komárom megyei Igazgatósága osztályvezető-helyettesét az éves beruházásstatisztikai jelentés komplex programjának kidolgozásáért és az igazgatósági tájékoztatási igényeket kielégítő alkalmazásfejlesztési feladatok színvonalas végrehajtásáért *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Külföldi statisztikusok a Központi Statisztikai Hivatalban. *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkárnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének meghívására 1986. július 21. és 25. között hivatalos látogatást tett a Központi Statisztikai Hivatalban *G. M. Shahbaz*, az afgán Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *A. Assadullah*, az afgán Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője.

Itt-tartózkodásuk során tájékoztatást kaptak a Hivatal helyzetéről és feladatairól az államigazgatásban, tájékoztatási tevékenységéről, valamint a népgazdasági mérlegek készítéséről.

A küldöttség látogatást tett a KSH Számítéközpontjában és a KSH Veszprém megyei Igazgatóságán.

Nyitrai Ferencné dr. és *G. M. Shahbaz* megállapodtak az afgán statisztikai szolgálat részére nyújtandó rendszeres szakmai segítség módjáról.

Megalakult a KSH Kutatási Alap Koordináló Tanácsa. A Központi Statisztikai Hivatal elnökének 1/1986. (Sk. 6.) KSH számú „A KSH Kutatási Alapról” szóló határozata alapján 1986. július 9-én, az 1986–1990 közötti időszakra szóló megbízással megalakult a KSH Kutatási Alap Koordináló Tanácsa azzal a céllal, hogy pályázatokkal ösztönöz-

ze a hivatali dolgozók tudományos kutatómunkáját.

A Koordináló Tanács elnöke *Barta Barnabás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, titkára *Szentgáli Tamás*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos munkatársa. A Tanács tagjai: *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója, *dr. Monigl István*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének igazgatója, *Nyers József*, a KSH főosztályvezetője, *dr. Ormai László*, a KSH főosztályvezetője, *Osváth Lajos*, a Gazdaságkutató Intézet igazgatója.

A Koordináló Tanács az 1987-re szóló pályázatokat 1986. október 31-ig írja ki.

Közgazdasági továbbképzés. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Továbbképző Intézete (1085. Budapest, VIII. Makarenkó u. 20.) tájékoztatót tett közzé az 1986 őszén induló továbbképző tanfolyami és az 1986 februárjában induló szakközgazdász-képzésről. Megfelelő számú jelentkező esetén összesen 12 szakon – köztük statisztikus szakon – indul szakközgazdász-képzés.

Jelentkezési határidő: 1986. október 31.

A tanfolyamokról, a képzés tematikájáról, időtartamáról, díjáról és a jelentkezés mód-

járól az Intézet tájékoztató füzeté ad részletes felvilágosítást.

A népgazdaság munkaerőmérlege, 1985. január 1. címmel kiadvány jelent meg, mely közzéteszi a munkaerőforrásba tartozó népesség, ezen belül az aktív keresők ágazati összetételének alakulását a hatodik ötéves tervidőszakban.

Az összefoglaló leírást részletes táblák, valamint az adatok pontosságát, a számítások módszerét bemutató tájékoztató és a fogalmak magyarázata egészíti ki.

(A népgazdaság munkaerőmérlege, 1985. január 1. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1985. 70 old.)

Az Életszínvonal-füzetek 7. száma a hazai élelmiszer-fogyasztás alapvető mutatóinak

alakulását mutatja be hosszú távú időbeni összehasonlításban.

Az élelmiszer-fogyasztás értékmutatóinak és az élelmiszeráraknak változásán túl elemzi az egyes társadalmi osztályok és rétegek, a különböző jövedelmű háztartások, valamint a városi és a községi lakosság élelmiszer-fogyasztását.

A nemzetközi összehasonlító adatok Földünk és az európai országok lakosságának élelmiszer-fogyasztásáról nyújtanak képet.

(Élelmiszer-fogyasztás. Életszínvonal-füzetek. 7. sz. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1985. 67 old.)

Helyesbítés. A *Statisztikai Szemle* 1986. évi 8–9. számában a 788. oldal 10–11. sora helyesen: *Kovacsicsné Nagy Katalin* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense.

KÜLFOLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

BUJANOVA, L. – OKSZENOJT, G. –
SZOMOVA, Z.:

A TERÜLETI TERMELŐKOMPLEXUMOK MUTATÓSZÁM-RENDSZERE

(Sisztéma pokazatelej razvitija territorial'no-proizvodstvennüh kompleksov.) – *Vesztnik Sztatisztiki*. 1986. 1. sz. 28–32. p.

A tanulmány a szovjet népgazdasági tervezés módszertanának megfelelően különböző minisztériumok, országos hatáskörű szervek irányítása alá tartozó, meghatározott területen koncentrálódott, egymással technológiai és gazdasági kapcsolatban álló, az adott terület erőforrásait és infrastruktúráját felhasználó vállalatokat tekintő területi termelőkomplexumnak. A tizenegyedik ötéves tervtől kezdődően e jelentős komplexumok tervei a népgazdasági tervekben kiemelten jelennek meg.

Ez idő szerint nyolc népgazdasági jelentőségű területi termelőegyettes működik: a nyugat-szibériai, a kanszk-acsinzki, a szajani, a dél-jakutiai, a timan-pecsorai, a kurszki mágneses anomália zónái, a pavlodar-ékibasztuzi, a dél-tadzsiki komplexum. Az állami statisztika fontos feladata, hogy ezekről a komplexumokról már a kialakulás, a fejlődés folyamatában is megfelelő információt biztosítson. Első lépés a komplexumokat minden oldalról jellemző mutatószámrendszer kialakítása.

A mutatószám-rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy az adott terület vezetése számára tájékoztatást adjon a tervteljesítés folyamatáról, eredményéről, lehetővé tegye a gazdasági előrejelzéseket, tükrözze a területi komplexum hozzájárulását a főbb népgazdasági eredményekhez.

További követelmény a mutatószám-rendszerrel szemben, hogy megalapozza a termelés intenzifikálásának, az ágazatközi és ága-

zaton belüli arányoknak az elemzését, lehetővé tegye a lakosság életszínvonalának, a tudományos–technikai eredmények terjedésének, a gazdasági növekedés tényezőinek és tartalékainak értékelését.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalában 1985-ben kidolgozott mutatószámrendszer az érvényben levő statisztikai beszámolási rendszeren alapul és a következő blokkokból épül fel:

- I. Az anyagi termelési ágak fejlődése
- II. Állóeszközök és beruházások
- III. Természeti kincsek kihasználása, környezetvédelem
- IV. A munkaerő-állomány kihasználása
- V. A lakosság életszínvonala
- VI. A gazdasági hatékonyság és fejlesztés színvonala.

A szerzők a hatékonyság elemzését tartják a legfontosabbnak. A vonatkozó mutatószámokat a tervezésben használt mutatókkal és a megfelelő más régióbeli mutatókkal összehasonlítva elemzik.

A területi termelőegyetteseket az ott települt ágazatok termelési mutatói jellemzik (I. blokk). A termelésalakító tényezők az adott területen a munkaerő-állomány, a termelőkapacitások állománya és kihasználtsága, a szakember-ellátottság, a fluktuáció, a munkaidő-veszteségek, amelyeket a II. és a IV. blokk mutatói ábrázolnak.

A tanulmány szerint az állóeszköz-ellátottság, az energiahelyzet, az elektronizáltsági fok mutatói, továbbá a termelőkapacitások és a munkaerő-állomány közti egyensúlyt jellemző adatok önálló csoportot alkotnak.

Az ipari termelés, az ipari foglalkoztatottság, az egy foglalkoztatottra jutó kibocsátás, a fluktuáció és a munkaidő-veszteség mutatóit az adott régióra felügyeleti szervekenti összesítésben dolgozzák fel. A kapacitáskihasználási és az üzembe helyezési ada-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikkek ismertetésekre tagolódik. Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

tok számítása vállalatonként, a népgazdasági tervnek megfelelő ágak szerint történik.

A területi termelőbázisok fejlődése szempontjából döntő hatású az új termelőkapacitások üzembe helyezése. Az üzembe helyezések alakulását befolyásoló tényezők bemutatására a szerzők több statisztikai jellemzőt sorolnak fel: a beruházási keretek nagysága, a kivitelező vállalatok építési-szerelési tevékenysége, a befejezetlen beruházások, a munka gépesítettsége az építőiparban stb.

Fontosnak tartja a tanulmány az üzembe helyezett kapacitások vizsgálatát aszerint, hogy új építéssel vagy rekonstrukcióval válósultak-e meg, és mekkora a rekonstrukció aránya. Hasonlóan lényeges a termelő és a nem termelő beruházások aránya.

A közlekedés-szállítás fejlettségét az I. blokk mutatóival vizsgálják (összes teherforgalom, az áruszállítás volumene stb.). A közlekedési hálózat fejlettsége meghatározó jelentőségű a területi termelőkomplexumok fejlődésére.

A területi bázisokon a termelési tevékenység jellegét az ott levő természeti kincsek és azok feltártsági foka, továbbá a klimatikus viszonyok is meghatározzák. Az egységes rendszerben ezek statisztikai mutatói is szerepelnek.

A komplexitáshoz szükségesek a vizsgált régió lakosságának életszínvonalát jellemző mutatók is, melyeket a tanulmány felsorol.

Az életszínvonalat, az életkörülményeket jellemző mutatókat a területi komplexum valamennyi településére kidolgozzák. A mutatók értékelésére a tanulmány matematikai statisztikai módszereket, köztük a faktor-elemzést, a klaszteranalízist, a gazdaságstatisztikai modellképzést ajánlja.

A nem termelő beruházások adatainak kiszámítását településenként is fontosnak tartják a szerzők, és elengedhetetlen – többek között – a természetes és a mechanikus, népmozgalom adott térségre történő össze-
sítése.

A térségi folyamatok helyes értékelése a népgazdasági érvényű gazdasági normatívák korrekcióját is lehetővé teszi, és alapot teremt a regionális és ágazati összehasonlításokhoz.

(Ism.: Halminé Vissi Mária)

DADDI, P. – D'ESPOSITO, M. R.:

SZEZONÁLIS KIIGAZÍTÁSI ELJÁRÁSOK

(Analysis of X-11 ARIMA and SABL seasonal adjustment procedures.) – *Metron*, 1985. 1-2. sz. 93-115. p.

A szerzők két újabb szezonális kiigazítási eljárást (X-11 ARIMA, SABL) ismertetnek, illetve hasonlítanak össze.

A szezonális kiigazítás a statisztikai irodalomban több mint hatvan esztendeje állandó téma. Bármilyen érdekes elméletekkel és tapasztalati vizsgálatok eredményeivel lett is gazdagabb azóta az irodalom, ma sem állítható, hogy egyetértés lenne abban, miként modellezhető legmegfelelőbbben a szezonális, és milyen kikötések biztosítják magának a kiigazítási eljárásnak az eredményességét.

Közismert tény, hogy az időrend ciklusos, szezonális és véletlen összetevőkre bontható fel, és a szezonális kiigazítás a szezonális komponens elkülönítésében és becslésében áll. A szezonális kiigazítási eljárások lényegében két nagy csoportra bonthatók: a komponensek elkülönítésén alapuló mozgó átlagos eljárások és a szezonális modellt meghatározó eljárások.

A gyakorlatban a legtöbb helyen a Census X-11 szezonális kiigazítási eljárást alkalmazták. Ez az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatalában (Census Bureau) az ötvenes években kialakított ún. „census-módszernek” azóta már sokszorosán javított és továbbfejlesztett változata. Az a tény azonban, hogy az időskomponensek elkülönítésére szolgáló „szűrőberendezés” nem szimmetrikus (a mozgóátlagolás folytán a sor megrövidül, de a sor elején és végén nem azonos mértékben), valamint a „kiugró” értékek kezelése bizonyos torzításokat eredményezett a kiigazítási eljárás során. Így az utóbbi években több kísérlet történt a kiigazítási eljárás finomítására. A módszer korszerűsítése két új eljárást eredményezett:

az ARIMA X-11-eljárást, amelyet a Kanadai Statisztikai Hivatalban használnak,

a Bell Laboratories által kifejlesztett SABL elnevezésű szezonális kiigazítási programot (a név a Seasonal Adjustment Bell Laboratories rövidítése).

A mozgó átlagos szezonális kiigazítási módszerek egyik gyengéje, hogy amikor új adatokkal bővül az idősor, a szűrőfüggvény változásával a sor végi kiigazított értékek is változnak, vagyis a sort állandóan revideálni kell. Az ARIMA X-11-módszer a szezonális modellt az autoregresszív módszerek analógiájára úgy határozza meg, hogy a számítógépbe táplált modellek közül a legmegfelelőbb szezonálismodell automatikusan választja ki; a mozgóátlagolás folytán szükségképpen rövidülő idősort mind a megfigyelési időszakon túl előre, mind egy évvel visszafelé előrevetíti, illetve visszavetíti a szimmetria biztosítása érdekében; a kiigazítási eljárást pedig az X-11-módszerrel végzi.

A SABL-eljárás az előzőhöz nagyjából hasonló; az időskomponenst azonban olyan lineáris robusztus módszer szolgáltatja, amely a trendciklus komponensek és a szezonális komponensek iterációs becslésén alapul. Az ARIMA X-11 és a SABL-eljárások

tok számítása vállalatonként, a népgazdasági tervnek megfelelő ágak szerint történik.

A területi termelőbázisok fejlődése szempontjából döntő hatású az új termelőkapacitások üzembe helyezése. Az üzembe helyezések alakulását befolyásoló tényezők bemutatására a szerzők több statisztikai jellemzőt sorolnak fel: a beruházási keretek nagysága, a kivitelező vállalatok építési-szerelési tevékenysége, a befejezetlen beruházások, a munka gépesítettsége az építőiparban stb.

Fontosnak tartja a tanulmány az üzembe helyezett kapacitások vizsgálatát aszerint, hogy új építéssel vagy rekonstrukcióval válósultak-e meg, és mekkora a rekonstrukció aránya. Hasonlóan lényeges a termelő és a nem termelő beruházások aránya.

A közlekedés-szállítás fejlettségét az I. blokk mutatóival vizsgálják (összes teherforgalom, az áruszállítás volumene stb.). A közlekedési hálózat fejlettsége meghatározó jelentőségű a területi termelőkomplexumok fejlődésére.

A területi bázisokon a termelési tevékenység jellegét az ott levő természeti kincsek és azok feltártsági foka, továbbá a klimatikus viszonyok is meghatározzák. Az egységes rendszerben ezek statisztikai mutatói is szerepelnek.

A komplexitáshoz szükségesek a vizsgált régió lakosságának életszínvonalát jellemző mutatók is, melyeket a tanulmány felsorol.

Az életszínvonalat, az életkörülményeket jellemző mutatókat a területi komplexum valamennyi településére kidolgozzák. A mutatók értékelésére a tanulmány matematikai statisztikai módszereket, köztük a faktor-elemzést, a klaszteranalízist, a gazdaságstatisztikai modellképzést ajánlja.

A nem termelő beruházások adatainak kiszámítását településenként is fontosnak tartják a szerzők, és elengedhetetlen – többek között – a természetes és a mechanikus, népmozgalom adott térségre történő össze-
sítése.

A térségi folyamatok helyes értékelése a népgazdasági érvényű gazdasági normatívák korrekcióját is lehetővé teszi, és alapot teremt a regionális és ágazati összehasonlításokhoz.

(Ism.: Halminé Vissi Mária)

DADDI, P. – D'ESPOSITO, M. R.:

SZEZONÁLIS KIIGAZÍTÁSI ELJÁRÁSOK

(Analysis of X-11 ARIMA and SABL seasonal adjustment procedures.) – *Metron*, 1985. 1-2. sz. 93-115. p.

A szerzők két újabb szezonális kiigazítási eljárást (X-11 ARIMA, SABL) ismertetnek, illetve hasonlítanak össze.

A szezonális kiigazítás a statisztikai irodalomban több mint hatvan esztendeje állandó téma. Bármilyen érdekes elméletekkel és tapasztalati vizsgálatok eredményeivel lett is gazdagabb azóta az irodalom, ma sem állítható, hogy egyetértés lenne abban, miként modellezhető legmegfelelőbbben a szezonális, és milyen kikötések biztosítják magának a kiigazítási eljárásnak az eredményességét.

Közismert tény, hogy az időrend ciklusos, szezonális és véletlen összetevőkre bontható fel, és a szezonális kiigazítás a szezonális komponens elkülönítésében és becslésében áll. A szezonális kiigazítási eljárások lényegében két nagy csoportra bonthatók: a komponensek elkülönítésén alapuló mozgó átlagos eljárások és a szezonális modellt meghatározó eljárások.

A gyakorlatban a legtöbb helyen a Census X-11 szezonális kiigazítási eljárást alkalmazták. Ez az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatalában (Census Bureau) az ötvenes években kialakított ún. „census-módszernek” azóta már sokszorosán javított és továbbfejlesztett változata. Az a tény azonban, hogy az időskomponensek elkülönítésére szolgáló „szűrőberendezés” nem szimmetrikus (a mozgóátlagolás folytán a sor megrövidül, de a sor elején és végén nem azonos mértékben), valamint a „kiugró” értékek kezelése bizonyos torzításokat eredményezett a kiigazítási eljárás során. Így az utóbbi években több kísérlet történt a kiigazítási eljárás finomítására. A módszer korszerűsítése két új eljárást eredményezett:

az ARIMA X-11-eljárást, amelyet a Kanadai Statisztikai Hivatalban használnak,

a Bell Laboratories által kifejlesztett SABL elnevezésű szezonális kiigazítási programot (a név a Seasonal Adjustment Bell Laboratories rövidítése).

A mozgó átlagos szezonális kiigazítási módszerek egyik gyengéje, hogy amikor új adatokkal bővül az idősor, a szűrőfüggvény változásával a sor végi kiigazított értékek is változnak, vagyis a sort állandóan revideálni kell. Az ARIMA X-11-módszer a szezonális modellt az autoregresszív módszerek analógiájára úgy határozza meg, hogy a számítógépbe táplált modellek közül a legmegfelelőbb szezonálismodell automatikusan választja ki; a mozgóátlagolás folytán szükségképpen rövidülő idősort mind a megfigyelési időszakon túl előre, mind egy évvel visszafelé előrevetíti, illetve visszavetíti a szimmetria biztosítása érdekében; a kiigazítási eljárást pedig az X-11-módszerrel végzi.

A SABL-eljárás az előzőhöz nagyjából hasonló; az időskomponenst azonban olyan lineáris robusztus módszer szolgáltatja, amely a trendciklus komponensek és a szezonális komponensek iterációs becslésén alapul. Az ARIMA X-11 és a SABL-eljárások

abban is különböznek egymástól, hogy az előbbi az idősorkomponenseknek eleve additív vagy multiplikatív kapcsolatát tételezi fel, míg a SABL a nem linearitások kezelésében rugalmasabb transzformációs eljárást tesz lehetővé.

A szerzők megkísérelték a kétféle eljárás teljesítményének értékelését is. Az értékelés kritériumai között általában a döntő szempont az, hogy az újabb megfigyelési értékeknek az idősorhoz való csatlakoztatása folytán szükségessé váló revízió mennyiben változtatja a korábbi idősorkomponensek becsült értékét; másképpen: a becslés mennyiben „stabil”. A másik fő szempont a „kiugró” értékek eredményes kezelése. Közismert, hogy egy-egy kiugró érték hatása annál tovább fejt ki torzító hatást, minél több tagú mozgó átlagot használunk, amikor is a torzítás a véletlen tényezőben mutatkozik. A korábbi vizsgálatok a hatásnak szimulációs módszerrel való felmérésével kísérleteztek.

A jelen vizsgálatok mindenekelőtt a kiugró értékek nagyságát mérik: mekkora a szabálytalan komponensek hatása a becslési eredményekre. Ennek előfeltétele a szabálytalan és a szezonális komponens szétválasztása, amit különféle tesztekkel ellenőriznek.

A tanulmány nem maradt meg az elméleti vizsgálódások keretei közt. Célul tűzte ki az olasz gazdaság 36 indexidősorának szezonális kiigazítását. Ezek közül 21 sor a termelésre és az értékesítésre, 10 a pénzügyi és a bank szektorra, 5 pedig a külkereskedelmre vonatkozik. Általában 15 évet átfogó havi idősorokról van szó. Az eljárás során többféle megoldást alkalmaztak, főleg a kiugró értékek kezelésében, azoknak mesterséges értékekkel való pótlásában. A vizsgálatok eredményeképpen megállapítható volt, hogy az ARIMA X-11 módszerrel végzett szezonális kiigazítás az esetek körülbelül kétharmad részében stabilabbnak bizonyult. A SABL-módszer mutatkozott kedvezőbbnek, ha egy jelenség egyszeri, történeti perspektívában való kiigazításáról, áttekintéséről van szó, míg a folyamatos kiigazításakor, a szezonális komponensek előrejelzésében az ARIMA X-11 bizonyult megfelelőbbnek.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

GREENFIELD, C. C.:

A CSEREARÁNY-MUTATÓ
ÉS A CSEREARÁNYHATÁS

(The terms of trade index and terms of trade effect.) – *The Statistician*. 1984. dec. 371–379. p.

Általánosan ismert probléma a gazdaságstatisztika területén, hogy a statisztikusok által számított adatok, mutatók nem elégítik

ki teljes mértékben az elméleti közgazdászok igényeit. Ez a megállapítás nem utolsósorban a cserearány-mutatókra is vonatkozik.

A nemzetközi kereskedelemben való részvétel eredményeinek felmérése során az egyes országok számításokat végeznek az export- és az importárindexek vagy egységértékindexek egymáshoz viszonyított arányának megállapítása céljából. A számításokhoz gyakrabban használnak egységértékindexeket, mint árindexeket, mivel az utóbbiakhoz nem elegendők az áruforgalmi bizonylatok, s külön adatgyűjtésre van szükség.

A többé vagy kevésbé homogén árucsoportokra számított egységértékindexek azonban sok esetben nem elég pontosak, mert árváltozásként jelzik a csoportok összetételében bekövetkezett módosulásokat is. Ennek a hiányosságnak a leküzdése céljából egyre több ország vállalkozik arra, hogy megszervezi a tényleges áradatok begyűjtését.

A cikk szerzője a továbbiakban abból a feltételezésből indul ki, hogy a számítások valóban áradatokon alapulnak.

Ahhoz, hogy a cserearány-mutató számítási módszerei közül a leginkább megfelelőt válasszák ki, elsőként a számítás célját kell meghatározni. A cikkben idézett egyik közgazdász (*Gutman*) a mutató fő feladatának tekinti a külkereskedelmi egyenlegváltozáson belül az árarányváltozás hatásának mérését; második helyen pedig a „reál” nemzetközi jövedelem mértékének a meghatározását említi. Mások viszont egy adott ország világkereskedelmen belüli versenypozíciójának a jelzőszámaként fogják fel az indexet. A szerző véleménye szerint a mutató azt jelzi, hogy valamely ország tényleges cserearánya milyen mértékben változott azokkal az országokkal szemben, amelyekkel kereskedik.

Az index emelkedését, vagyis az exportárak átlagának az importénál nagyobb mértékű növekedését rendszerint kedvezőnek minősítik, mivel azonos volumenű exportért nagyobb volumenű import szerezhető be, vagy adott volumenű import ellentételezéséhez kisebb volumenű exportra van szükség. Ennek a nézetnek a teljes körű érvényességét *Derksen* vitatja, ezzel foglalkozó tanulmányában példaként említve azt az esetet, amikor egy országban a cserearány kedvező változások folytán romlott, például annak következtében, hogy a termelékenység növekedése az exportárak mérséklődését idézte elő.

Mint ahogyan nincs általánosan elfogadott nézet a cserearány-mutatók felhasználását illetően, számításuk módjával is hasonló a helyzet. A mérés általános formája: $(\text{export árindex} / \text{import árindex}) \cdot 100$.

abban is különböznek egymástól, hogy az előbbi az idősorkomponenseknek eleve additív vagy multiplikatív kapcsolatát tételezi fel, míg a SABL a nem linearitások kezelésében rugalmasabb transzformációs eljárást tesz lehetővé.

A szerzők megkísérelték a kétféle eljárás teljesítményének értékelését is. Az értékelés kritériumai között általában a döntő szempont az, hogy az újabb megfigyelési értékeknek az idősorhoz való csatlakoztatása folytán szükségessé váló revízió mennyiben változtatja a korábbi idősorkomponensek becsült értékét; másképpen: a becslés mennyiben „stabil”. A másik fő szempont a „kiugró” értékek eredményes kezelése. Közismert, hogy egy-egy kiugró érték hatása annál tovább fejt ki torzító hatást, minél több tagú mozgó átlagot használunk, amikor is a torzítás a véletlen tényezőben mutatkozik. A korábbi vizsgálatok a hatásnak szimulációs módszerrel való felmérésével kísérleteztek.

A jelen vizsgálatok mindenekelőtt a kiugró értékek nagyságát mérik: mekkora a szabálytalan komponensek hatása a becslési eredményekre. Ennek előfeltétele a szabálytalan és a szezonális komponens szétválasztása, amit különféle tesztekkel ellenőriznek.

A tanulmány nem maradt meg az elméleti vizsgálódások keretei közt. Célul tűzte ki az olasz gazdaság 36 indexidősorának szezonális kiigazítását. Ezek közül 21 sor a termelésre és az értékesítésre, 10 a pénzügyi és a bank szektorra, 5 pedig a külkereskedelmre vonatkozik. Általában 15 évet átfogó havi idősorokról van szó. Az eljárás során többféle megoldást alkalmaztak, főleg a kiugró értékek kezelésében, azoknak mesterséges értékekkel való pótlásában. A vizsgálatok eredményeképpen megállapítható volt, hogy az ARIMA X-11 módszerrel végzett szezonális kiigazítás az esetek körülbelül kétharmad részében stabilabbnak bizonyult. A SABL-módszer mutatkozott kedvezőbbnek, ha egy jelenség egyszeri, történeti perspektívában való kiigazításáról, áttekintéséről van szó, míg a folyamatos kiigazításakor, a szezonális komponensek előrejelzésében az ARIMA X-11 bizonyult megfelelőbbnek.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

GREENFIELD, C. C.:

A CSEREARÁNY-MUTATÓ
ÉS A CSEREARÁNYHATÁS

(The terms of trade index and terms of trade effect.) – *The Statistician*. 1984. dec. 371–379. p.

Általánosan ismert probléma a gazdaságstatisztika területén, hogy a statisztikusok által számított adatok, mutatók nem elégítik

ki teljes mértékben az elméleti közgazdászok igényeit. Ez a megállapítás nem utolsósorban a cserearány-mutatókra is vonatkozik.

A nemzetközi kereskedelemben való részvétel eredményeinek felmérése során az egyes országok számításokat végeznek az export- és az importárindexek vagy egységértékindexek egymáshoz viszonyított arányának megállapítása céljából. A számításokhoz gyakrabban használják egységértékindexeket, mint árindexeket, mivel az utóbbiakhoz nem elegendők az áruforgalmi bizonylatok, s külön adatgyűjtésre van szükség.

A többé vagy kevésbé homogén árucsoportokra számított egységértékindexek azonban sok esetben nem elég pontosak, mert árváltozásként jelzik a csoportok összetételében bekövetkezett módosulásokat is. Ennek a hiányosságnak a leküzdése céljából egyre több ország vállalkozik arra, hogy megszervezi a tényleges áradatok begyűjtését.

A cikk szerzője a továbbiakban abból a feltételezésből indul ki, hogy a számítások valóban áradatokon alapulnak.

Ahhoz, hogy a cserearány-mutató számítási módszerei közül a leginkább megfelelőt válasszák ki, elsőként a számítás célját kell meghatározni. A cikkben idézett egyik közgazdász (*Gutman*) a mutató fő feladatának tekinti a külkereskedelmi egyenlegváltozáson belül az árarányváltozás hatásának mérését; második helyen pedig a „reál” nemzetközi jövedelem mértékének a meghatározását említi. Mások viszont egy adott ország világkereskedelmen belüli versenypozíciójának a jelzőszámaként fogják fel az indexet. A szerző véleménye szerint a mutató azt jelzi, hogy valamely ország tényleges cserearánya milyen mértékben változott azokkal az országokkal szemben, amelyekkel kereskedik.

Az index emelkedését, vagyis az exportárak átlagának az importénál nagyobb mértékű növekedését rendszerint kedvezőnek minősítik, mivel azonos volumenű exportért nagyobb volumenű import szerezhető be, vagy adott volumenű import ellentételezéséhez kisebb volumenű exportra van szükség. Ennek a nézetnek a teljes körű érvényességét *Derksen* vitatja, ezzel foglalkozó tanulmányában példaként említve azt az esetet, amikor egy országban a cserearány kedvező változások folytán romlott, például annak következtében, hogy a termelékenység növekedése az exportárak mérséklődését idézte elő.

Mint ahogyan nincs általánosan elfogadott nézet a cserearány-mutatók felhasználását illetően, számításuk módjával is hasonló a helyzet. A mérés általános formája: $(\text{export árindex} / \text{import árindex}) \cdot 100$.

Vannak azonban országok, amelyek a fordított képletet alkalmazzák. Országonként változó, hogy Paasche-féle vagy Laspeyres-féle, illetve egyéb számítási módszert használnak.

A cserearányhatás mérésének legismertebb alábbi formáját a tényleges belföldi jövedelem számításánál alkalmazzák:

$$T = \left[\frac{X-M}{p} \right] - \left[\frac{X}{p_x} - \frac{M}{p_m} \right]$$

ahol:

- T – a cserearányhatás,
- X – az áruk és szolgáltatások exportjának értéke a tárgyidőszakban,
- M – az áruk és szolgáltatások importjának értéke a tárgyidőszakban,
- p_x – a tárgyidőszaki importárindex,
- p_m – a tárgyidőszaki importárindex,
- p – a deflátor a tárgyidőszakra.

Az országok gyakorlatában különböző típusú p_x és p_m indexek találhatók, de a legnagyobb az eltérés a p használata tekintetében, s ez jelenti a fő megoldatlan kérdést. A szerző a megfelelő deflátor kiválasztásával kapcsolatban elveti azt a feltevést, hogy az exporttöbbletet mindenkor import vásárlására használják fel, vagy is az exporttöbblet reálértéke annak az importnak az értéke, amely ezen megvásárolható. Véleménye szerint az exporttöbblet különböző módokon használható fel, egyebek között arra is, hogy a jövőbeni exportot csökkentsék, és a belföldi termelés mind nagyobb hányada kerüljön belföldi felhasználásra.

Számos ország azonban feltételezi az exporttöbbletnek az import beszerzésére való felhasználását, és $p = p_m$ állítása mellett a következő egyenlettel számol:

$$T = x \left[\frac{p_x}{p_m} - 1 \right]$$

Igaz az az állítás, hogy p -nek nincs egyetlen olyan meghatározása, amelyik egyértelműen a legjobbnak mondható, de ezért T kiszámításáról nem lenne célszerű lemondani, csak minden esetben figyelembe kell venni a vizsgált ország egyedi körülményeit is.

A cserearány-mutatók értékeléséhez ismerni kellene az export importtartalmának a hatását, de ezzel a kérdéssel – a szerző megítélése szerint – a szakirodalom kevés foglalkozik, holott az export, annak importösszetevői és a kizárólag belföldön felhasznált import áralakulásának együttes vizsgálata ugyancsak fontos adalék lenne a cserearány alakulásának megfelelő színvonalú és megbízhatóságú értékeléséhez.

(Ism.: Szőnyi Gyuláné)

GUR'EV, V.:

A PÁRT SZOCIÁLPOLITIKÁJÁNAK MEGVALÓSÍTÁSA

(Szocial'naja programma partii v dejsztvii.) – *Vesznik Sztatisztiki*, 1985. 11. sz. 3–13. p.

A Szovjetunióban a szociálpolitika, azaz a társadalmi szerkezet átalakítása, a nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelése a párt programján belül az elsődleges célok közt szerepel. Magában foglalja a demográfiai kérdéseket, a különböző társadalmi osztályok közeledését egymáshoz, a város és a falu közötti különbségek fokozatos felszámolását. Eszközrendszere az éves és az ötéves tervek célkitűzéseit szolgálja, és tartalmazza a fogyasztási cikkek termelésének és a lakossági szolgáltatások nyújtásának, a kézzel végzett munka visszaszorításának stb. feladatait.

E szociálpolitikai feladatok új módszertani problémák megoldását igénylik a tervezést végző szervektől, illetve a statisztikától. A tervezési munka bázisul azok a statisztikai információk szolgálnak, amelyeket a társadalomstatisztika kilenc alrendszerének segítségével állítanak össze. Ezek az alrendszerek a következők:

1. Népeség és népmozgalom
2. A népeség társadalmi-gazdasági összetétele, foglalkoztatottság, munkakörülmények (ide tartozik a gépesítés és az automatizálás is)
3. A szocialista tulajdonviszonyok fejlődése
4. A társadalmi fejlődés programjának biztosítása (nemzeti jövedelem, a fogyasztás és a felhalmozás arányai stb.)
5. A lakosság jövedelmei
6. A lakosság fogyasztása
7. A szocialista infrastruktúra
8. A lakosság időmérlege
9. A természetvédelem

A felsorolt alrendszerekből összetevődő mutatószám-rendszer legfontosabb adatait (összesen 15 félétt) – az 1960., 1970., 1980. és 1984. évekre vonatkozóan – tartalmazza a cikk, táblázatos formában, részint bázisviszonyzámként (rendszerint 1940-et véve bázisul), részint pedig természetes mértékegységben kifejezett adatként.

A cikkben a szerző néhány munkaügyi kérdéssel is foglalkozik. Elsősorban a teljes foglalkoztatottság adatait mutatja be ágazati, nemenkénti stb. bontásban. Foglalkozik a munkavégzés nehézségi fokával, a gépesítés jelentőségével is. Megállapítja, hogy a fizikai és a szellemi munka közti különbségek a tudományos-műszaki haladás eredményeképpen csökkennek, illetve e tevékenységek összemosódnak.

A társadalmi termelés bővülése, hatékonyságának növelése, a több nemzeti jövedelem elérése alapján emelkedik a lakosság reáljövedelme, amely a népjólét növekedésének legátfogóbb mutatója. Itt Gur'ev kitér az 1984. évi reáljövedelem-adatok elemzésére.

Vannak azonban országok, amelyek a fordított képletet alkalmazzák. Országonként változó, hogy Paasche-féle vagy Laspeyres-féle, illetve egyéb számítási módszert használnak.

A cserearányhatás mérésének legismertebb alábbi formáját a tényleges belföldi jövedelem számításánál alkalmazzák:

$$T = \left[\frac{X-M}{p} \right] - \left[\frac{X}{p_x} - \frac{M}{p_m} \right]$$

ahol:

- T – a cserearányhatás,
- X – az áruk és szolgáltatások exportjának értéke a tárgyidőszakban,
- M – az áruk és szolgáltatások importjának értéke a tárgyidőszakban,
- p_x – a tárgyidőszaki importárindex,
- p_m – a tárgyidőszaki importárindex,
- p – a deflátor a tárgyidőszakra.

Az országok gyakorlatában különböző típusú p_x és p_m indexek találhatók, de a legnagyobb az eltérés a p használata tekintetében, s ez jelenti a fő megoldatlan kérdést. A szerző a megfelelő deflátor kiválasztásával kapcsolatban elveti azt a feltételezést, hogy az exporttöbbletet mindenkor import vásárlására használják fel, vagy is az exporttöbblet reálértéke annak az importnak az értéke, amely ezen megvásárolható. Véleménye szerint az exporttöbblet különböző módokon használható fel, egyebek között arra is, hogy a jövőbeni exportot csökkentsék, és a belföldi termelés mind nagyobb hányada kerüljön belföldi felhasználásra.

Számos ország azonban feltételezi az exporttöbbletnek az import beszerzésére való felhasználását, és $p = p_m$ állítása mellett a következő egyenlettel számol:

$$T = x \left[\frac{p_x}{p_m} - 1 \right]$$

Igaz az az állítás, hogy p -nek nincs egyetlen olyan meghatározása, amelyik egyértelműen a legjobbnak mondható, de ezért T kiszámításáról nem lenne célszerű lemondani, csak minden esetben figyelembe kell venni a vizsgált ország egyedi körülményeit is.

A cserearány-mutatók értékeléséhez ismerni kellene az export importtartalmának a hatását, de ezzel a kérdéssel – a szerző megítélése szerint – a szakirodalom kevés foglalkozik, holott az export, annak importösszetevői és a kizárólag belföldön felhasznált import áralakulásának együttes vizsgálata ugyancsak fontos adalék lenne a cserearány alakulásának megfelelő színvonalú és megbízhatóságú értékeléséhez.

(Ism.: Szőnyi Gyuláné)

GUR'EV, V.:

A PÁRT SZOCIÁLPOLITIKÁJÁNAK MEGVALÓSÍTÁSA

(Szocial'naja programma partii v dejsztvii.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1985. 11. sz. 3–13. p.

A Szovjetunióban a szociálpolitika, azaz a társadalmi szerkezet átalakítása, a nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelése a párt programján belül az elsődleges célok közt szerepel. Magában foglalja a demográfiai kérdéseket, a különböző társadalmi osztályok közeledését egymáshoz, a város és a falu közötti különbségek fokozatos felszámolását. Eszközrendszere az éves és az ötéves tervek célkitűzéseit szolgálja, és tartalmazza a fogyasztási cikkek termelésének és a lakossági szolgáltatások nyújtásának, a kézzel végzett munka visszaszorításának stb. feladatait.

E szociálpolitikai feladatok új módszertani problémák megoldását igénylik a tervezést végző szervektől, illetve a statisztikától. A tervezési munka bázisul azok a statisztikai információk szolgálnak, amelyeket a társadalomstatisztika kilenc alrendszerének segítségével állítanak össze. Ezek az alrendszerek a következők:

1. Népeség és népmozgalom
2. A népeség társadalmi-gazdasági összetétele, foglalkoztatottság, munkakörülmények (ide tartozik a gépesítés és az automatizálás is)
3. A szocialista tulajdonviszonyok fejlődése
4. A társadalmi fejlődés programjának biztosítása (nemzeti jövedelem, a fogyasztás és a felhalmozás arányai stb.)
5. A lakosság jövedelmei
6. A lakosság fogyasztása
7. A szocialista infrastruktúra
8. A lakosság időmérlege
9. A természetvédelem

A felsorolt alrendszerekből összetevődő mutatószám-rendszer legfontosabb adatait (összesen 15 félétt) – az 1960., 1970., 1980. és 1984. évekre vonatkozóan – tartalmazza a cikk, táblázatos formában, részint bázisviszonyzámként (rendszerint 1940-et véve bázisul), részint pedig természetes mértékegységben kifejezett adatként.

A cikkben a szerző néhány munkaügyi kérdéssel is foglalkozik. Elsősorban a teljes foglalkoztatottság adatait mutatja be ágazati, nemenkénti stb. bontásban. Foglalkozik a munkavégzés nehézségi fokával, a gépesítés jelentőségével is. Megállapítja, hogy a fizikai és a szellemi munka közti különbségek a tudományos-műszaki haladás eredményeképpen csökkennek, illetve e tevékenységek összemosódnak.

A társadalmi termelés bővülése, hatékonyságának növelése, a több nemzeti jövedelem elérése alapján emelkedik a lakosság reáljövedelme, amely a népjólét növekedésének legátfogóbb mutatója. Itt Gur'ev kitér az 1984. évi reáljövedelem-adatok elemzésére.

A reáljövedelmeket a munkabér mellett a társadalmi fogyasztási alapok nagysága határozza meg. 1984-ben ezek összege 140 milliárd rubelt tett ki, azaz lakosonként 510 rubelt. A munkás- és alkalmazott családok jövedelmének 29 százalékát, a kolhozparasztokénak 22 százalékát teszik ki a társadalmi fogyasztási alapok. A különböző népességcsoportok életszínvonalának céltudatos közelítése érdekében az állam e fogyasztási alapokból fedezi például az oktatási és nevelési költségek jelentős részét, anyagi segítséget nyújtva a gyermekes családoknak már a bölcsődés kortól kezdve.

A Szovjetunió 1990-ig terjedő élelmiszerprogramja előirányozza, hogy jelentősen javuljon a legfontosabb élelmezési cikkekből a közellátás. Így például húsból egy főre számítva 70, tej- és tejtermékből 330–340 kilogramm, tojásból 260–266 darab, zöldségből (kobakosokkal együtt) 126–135, gyümölcsből pedig 66–70 kilogramm az előirányzat.

A tartós fogyasztási cikkek száz családra jutó állományában jelentős fejlődést mutat ki a szerző, az 1960 és 1984 közötti időszakot vizsgálva. 1984-ben száz családra egyaránt 96 rádió-, illetve televíziókészülék, 91 hűtőgép, 70 mosógép és 37 porszívógép jutott. A nők foglalkoztatottsága, képzettsége köztársaságonként – részint a hagyományok miatt – nagy különbségeket mutat. Néhány ágazatra viszont éppen az a jellemző, hogy túlnyomó részben nőket foglalkoztat: így például a kereskedelemben és a vendéglátásban (83%), az egészségügyben (82%), a közoktatásban (75%) magas a nők aránya. Egyes szakmák, foglalkozások, kifejezetten

elnőiesednek (például az orvosi pályán 69 százalék a nők aránya), s e tendencia újratermelődik: az 1984/85-ös tanévben a felsőfokú tanintézményekben a hallgatók átlagosan 54 százalékát nők teszik ki. A nők helyzetének javítására a társadalombiztosítási rendszer egy sor (anyasági, gyermeknevelési) támogatást nyújt. Ez kiegészíti az állampolgári jogon igénybe vehető egészségügyi ellátási rendszert.

A szerző ezután a lakáshelyzet fejlődését írja le. A Szovjetunióban évente átlagosan kétmillió lakás épül, s napjainkban a városi népesség több mint 80 százaléka önálló lakásban él. A lakbérek (és a kommunális szolgáltatások) árszintje alacsony, e kiadási csoportra a bérből élő lakosság jövedelmének 3 százalékát költi. A lakbérek 1928 óta nem változtak.

A lakosság időmérlegét reprezentatív adatfelvétel segítségével állítják össze. Az összegyűjtött adatok alapján sokoldalú elemzések készíthetők a népesség legkülönbözőbb csoportjairól a szabad idő mértékéről és hasznosításáról.

A közoktatási program nyomán felszámolták a Szovjetunióban az analfabétizmust. Egyre terjed az iskolázottság: míg 1939-ben a népesség 4,5 százaléka rendelkezett felsőfokú és 51,5 százaléka középfokú végzettséggel, addig napjainkban a főleg fizikai munkakörben a dolgozók 81,5 százaléka, a főként szellemi munkát végzők 98,6 százaléka rendelkezik közép-, illetve felsőfokú végzettséggel.

(Ism.: Kovács Tamásné)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

HANIKA, A. – FINDL, P.:
AZ OSZTRÁK KERESŐK SZÁMÁNAK
ELŐREBECSLÉSE

(Vorausschätzung der Berufstätigen 1984–2015.) –
Statistische Nachrichten. 1985. 11. sz. 748–756. p.

A keresők száma a munkaerőpiac keresleti és kínálati folyamatának eredője. Jelen cikk – a kereslet figyelmen kívül hagyásával – a munkaerőpiac kínálati aspektusának előrejelzésével foglalkozik.

A számítások kiindulópontja az Osztrák Központi Statisztikai Hivatalnak az 1984–2015-ös időszakra rendelkezésre álló előrejelzése volt. Ez a becslés három változatban készült. A népességszám várható alakulását kiszámították a termékenység elsődlegesen feltételezett változása mellett egy ennél magasabb és egy ennél alacsonyabb termékenység esetére is. Ennek megfelelően a keresők számának előrebecslése is három vál-

tozatban készült, de minden variánsnál a nők kereső tevékenységére vonatkozóan különböző arányt tételeztek fel. Ezt a differenciálást csak a 2000-ig terjedő időszakra alkalmazták; 2000 és 2015 között a keresők addig kialakuló hányadát változatlanul vették.

A keresők hányadának ötvenkénti korcsoportos és nemenkénti trendextrapolálásához az 1961., az 1971. és az 1981. évi népszámlálás, valamint az 1984. évi mikrocenzus adatai mellett felhasználták az Osztrák Gazdaságkutató Intézetnek (WIFO) a keresők arányára vonatkozó hosszú idősoros adatait is.

A keresők számának várható trendjénél három alapvető tényezőt vettek figyelembe:

- a fiatalok csökkenő arányát,
- a férfiak változatlan, a nők növekvő arányát az aktív életpálya fő szakaszában,
- a korábbi nyugdíjba vonulás lehetőségét.

Az utóbbi évtizedekben egyre hosszabb időt vesznek igénybe a fiatalok iskolai tanul-

A reáljövedelmeket a munkabér mellett a társadalmi fogyasztási alapok nagysága határozza meg. 1984-ben ezek összege 140 milliárd rubelt tett ki, azaz lakosonként 510 rubelt. A munkás- és alkalmazott családok jövedelmének 29 százalékát, a kolhozparasztokének 22 százalékát teszik ki a társadalmi fogyasztási alapok. A különböző népességcsoportok életszínvonalának céltudatos közelítése érdekében az állam e fogyasztási alapokból fedezi például az oktatási és nevelési költségek jelentős részét, anyagi segítséget nyújtva a gyermekes családoknak már a bölcsődés kortól kezdve.

A Szovjetunió 1990-ig terjedő élelmiszerprogramja előirányozza, hogy jelentősen javuljon a legfontosabb élelmezési cikkekből a közellátás. Így például húsból egy főre számítva 70, tej- és tejtermékből 330–340 kilogramm, tojásból 260–266 darab, zöldségből (kobakosokkal együtt) 126–135, gyümölcsből pedig 66–70 kilogramm az előirányzat.

A tartós fogyasztási cikkek száz családra jutó állományában jelentős fejlődést mutat ki a szerző, az 1960 és 1984 közötti időszakot vizsgálva. 1984-ben száz családra egyaránt 96 rádió-, illetve televíziókészülék, 91 hűtőgép, 70 mosógép és 37 porszívógép jutott. A nők foglalkoztatottsága, képzettsége köztársaságonként – részint a hagyományok miatt – nagy különbségeket mutat. Néhány ágazatra viszont éppen az a jellemző, hogy túlnyomó részben nőket foglalkoztat: így például a kereskedelemben és a vendéglátásban (83%), az egészségügyben (82%), a közoktatásban (75%) magas a nők aránya. Egyes szakmák, foglalkozások, kifejezetten

elnőiesednek (például az orvosi pályán 69 százalék a nők aránya), s e tendencia újratermelődik: az 1984/85-ös tanévben a felsőfokú tanintézményekben a hallgatók átlagosan 54 százalékát nők teszik ki. A nők helyzetének javítására a társadalombiztosítási rendszer egy sor (anyasági, gyermeknevelési) támogatást nyújt. Ez kiegészíti az állampolgári jogon igénybe vehető egészségügyi ellátási rendszert.

A szerző ezután a lakáshelyzet fejlődését írja le. A Szovjetunióban évente átlagosan kétmillió lakás épül, s napjainkban a városi népesség több mint 80 százaléka önálló lakásban él. A lakbérek (és a kommunális szolgáltatások) árszintje alacsony, e kiadási csoportra a bérből élő lakosság jövedelmének 3 százalékát költi. A lakbérek 1928 óta nem változtak.

A lakosság időmérlegét reprezentatív adatfelvétel segítségével állítják össze. Az összegyűjtött adatok alapján sokoldalú elemzések készíthetők a népesség legkülönbözőbb csoportjairól a szabad idő mértékéről és hasznosításáról.

A közoktatási program nyomán felszámolták a Szovjetunióban az analfabétizmust. Egyre terjed az iskolázottság: míg 1939-ben a népesség 4,5 százaléka rendelkezett felsőfokú és 51,5 százaléka középfokú végzettséggel, addig napjainkban a főleg fizikai munkakörben a dolgozók 81,5 százaléka, a főként szellemi munkát végzők 98,6 százaléka rendelkezik közép-, illetve felsőfokú végzettséggel.

(Ism.: Kovács Tamásné)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

HANIKA, A. – FINDL, P.:
AZ OSZTRÁK KERESŐK SZÁMÁNAK
ELŐREBECSLÉSE

(Vorausschätzung der Berufstätigen 1984–2015.) –
Statistische Nachrichten. 1985. 11. sz. 748–756. p.

A keresők száma a munkaerőpiac keresleti és kínálati folyamatának eredője. Jelen cikk – a kereslet figyelmen kívül hagyásával – a munkaerőpiac kínálati aspektusának előrejelzésével foglalkozik.

A számítások kiindulópontja az Osztrák Központi Statisztikai Hivatalnak az 1984–2015-ös időszakra rendelkezésre álló előrejelzése volt. Ez a becslés három változatban készült. A népességszám várható alakulását kiszámították a termékenység elsődlegesen feltételezett változása mellett egy ennél magasabb és egy ennél alacsonyabb termékenység esetére is. Ennek megfelelően a keresők számának előrebecslése is három vál-

tozatban készült, de minden variánsnál a nők kereső tevékenységére vonatkozóan különböző arányt tételeztek fel. Ezt a differenciálást csak a 2000-ig terjedő időszakra alkalmazták; 2000 és 2015 között a keresők addig kialakuló hányadát változatlanul vették.

A keresők hányadának öt évenkénti korcsoportos és nemenkénti trendextrapolálásához az 1961., az 1971. és az 1981. évi népszámlálás, valamint az 1984. évi mikrocenzus adatai mellett felhasználták az Osztrák Gazdaságkutató Intézetnek (WIFO) a keresők arányára vonatkozó hosszú idősoros adatait is.

A keresők számának várható trendjénél három alapvető tényezőt vettek figyelembe:

- a fiatalok csökkenő arányát,
- a férfiak változatlan, a nők növekvő arányát az aktív életpálya fő szakaszában,
- a korábbi nyugdíjba vonulás lehetőségét.

Az utóbbi évtizedekben egyre hosszabb időt vesznek igénybe a fiatalok iskolai tanul-

mányai. Különösen áll ez a leányokra. A 15–19 éves kereső leányok aránya a népszámlálási adatok szerint 1961-ben 75, 1971-ben 60, 1981-ben már csak 54 százalék volt. Az azonos korú fiúk megfelelő aránya ezekben az időpontokban 80, 66 és 62 százalék volt. Az 1984-ig továbbvezetett adatok szerint a keresőarány a fiúknál 57, a leányoknál 49 százalékra volt tehető.

E jelenség folytatását tételezték fel a jövőre nézve ennél a korcsoportnál, ha a korábbinál kisebb ütemben is. Ezt a feltételezést az támasztja alá, hogy továbbra is fennáll az ilyen korúak továbbtanulási igénye, továbbra is nehéz az elhelyezkedésük, viszont – a Német Szövetségi Köztársaság adatai alapján – bizonyos speciális területeken várható a fiatalok iránti nagyobb kereslet.

Ugyancsak csökkenő – bár az előbbinél kisebb méretű – arányt tételeztek fel a 20–24 éves férfiaknál. A hasonló korú nők foglalkozási arányát viszont konstansnak vették, minthogy néhány év óta ez a hányad változatlan.

A férfiak további korosztályaiban a keresőtevékenységi arányukat 2000-ig változatlanul tételezték fel, minthogy ez az arány Ausztriában mind a korábbi népszámlálási adatok, mind a mikrocenzus eredményei szerint változatlanul 96–98 százalék körül volt. A nők foglalkoztatási aránya viszont 2000-ig feltehetően minden 25 éven felüli korosztályban növekszik. A 25–29 éves nők keresőtevékenységi aránya – a születések csökkenő mértéke miatt – várhatóan évi 0,2 százalékos növekedéssel az 1981. évi 65,5 százalékról 68,4 százalék lesz. A többi korcsoport gazdasági aktivitására az egyre inkább terjedő emancipáció, a magasabb képzettségi szint és a részmunkaidő széles körű elterjedése miatt tételezték fel ugyancsak évi 0,2 százalékos, az idősebbeknél 0,3 százalékos növekedést. Ennek alapján a 30–39 éves nőknél az 1981. évi 61 százalékos foglalkoztatottsági arány 2000-re mintegy 64 százalékos lesz, a 40–44 éveseknél ezek az arányok várhatóan 60,3 százalékról 65,8 százalékra, a 45–49 éveseknél 57,3-ról 62,8 százalékra növekednek.

A WIFO adatai szerint az 50–59 éves férfiak csoportjában a korábbi nyugdíjba vonulás lehetősége miatt 1980 óta igen erősen csökken a gazdasági aktivitás. A csökkenést az előrejelzés időszakára a számításokban az 50–54 éveseknél évi 0,1 százalékra, az 55–59 éveseknél 0,4 százalékra becsülték. Ez a csökkenés kisebb mértékű, mint amennyit a korábbi adatok mutatnak. A trendmódosítást az indokolta, hogy a szóban forgó korosztályba egyre nagyobb hányadban kerülnek magasabb képzettségűek, akik általában később hagyják abba keresőtevékenységüket, és kevésbé veszik igénybe a korábbi nyug-

díjazás vagy a rokkant nyugdíjazás lehetőségét.

Ugyanebben a korosztályban a nőknél is csökkennek a WIFO foglalkoztatottsági adatai. A népszámlálás eredményeinek elemzése alapján kitűnik, hogy ez két ellentétes tendencia eredménye: az 50–54 éves nőknél növekedett, az 55–59 éveseknél csökkent a keresők aránya. Ezek alapján az 50–54 éves nők csoportjára – az előző korcsoportéhoz hasonlóan – évi 0,3 százalékos növekedést vettek számításba, az 55–59 éveseknél – a korábbi nyugdíjazás lehetősége miatt – rövid távon egy erősebb, majd 2000-ig egy kisebb mértékű csökkenéssel számoltak.

A 60–64 éves férfiak kereső hányadát 2000-ben 10 százalékra teszik, a nőknél csak 2 százalékos gazdasági aktivitást várnak.

Mindezek alapján az előrejelzés fővariánsa nem mutat jelentős változást, a mostanihoz képest a keresők összlétszáma tekintetében. A jelenlegi 3 429 500-as keresőszám 1993-ra 3 492 900-ra nő (1,8 százalékos növekedés), a további 7 év várható csökkenése 2000-re csak némileg több keresőt eredményez a mainál, 2015-re pedig előreláthatóan 3,1 százalékkal kevesebb lesz a keresők száma, mint 1984-ben: 3 323 000 fő.

Különböző tényezők összehatásaként a keresők számának nemenkénti megoszlása 2000-ig nagyjából változatlanul 60:40 lesz a férfiak javára. A középső korosztályban ugyan megnövekszik a női keresők aránya, a szélső korosztályokban viszont csökken, másrészt pedig javul, a férfiaknak az össznépelességen, főként a keresőképes korúakon belüli hányada. A háború okozta férfihiány néhány év múlva már csak a nyugdíjas korosztályban lesz érezhető.

Hosszú távon várhatóan jelentősen változik a keresők korcsoportok szerinti összetétele. A hosszabb tanulási idő és demográfiai hatások miatt a 30 évesnél fiatalabb keresők aránya a keresők összlétszámán belül az 1984. évi 38 százalékról az ezredfordulóig feltehetően 28 százalékra esik vissza, a 30–45 évesek aránya viszont 36-ról 43 százalékra nő. Ugyancsak nagyobb lesz a 45 éven felüli keresők aránya: jelenleg minden negyedik kereső tartozik ide, 2015-ben viszont már minden harmadik kereső. A munkaerő átlagos öregedése feltehetően az innovációs készség csökkenése irányába is hat, ha ezt megfelelő felnőtt-továbbképzés nem ellensúlyozza.

Nagymértékben romlik a jövőben a kereső-nyugdíjas arány. Az 1981-es népszámlálás szerint Ausztriában ezer aktív keresőre 400 nyugdíjas jutott. Az előrejelzés fővariánsa szerint 2000-ben ezer aktív keresőre 450, 2015-ben pedig már 540 nyugdíjas jut majd.

Mint már említettük, a fővariáns mellett két másik becslés is készült, magas és ala-

csony női termékenységet feltételezve. Magas termékenység mellett a keresők száma 2000-ig – a kereső nők számának számottevő visszaesése miatt – jóval nagyobb mértékben csökkenne, mint ahogy az a fővariáns szerint várható. 2015-ben viszont már 38 000 keresővel többre lehetne számítani, mint amennyit a fővariáns előrejelez. Itt már ugyanis jelentkeznének munkaerőként a nyolcvanas és a kilencvenes években születettek. A keresők száma ekkor csak 2 százalékkal maradna el az 1984. évitől. A kedvezőtlen korösszetételt azonban a magas termékenység sem befolyásolná számottevően. Alacsony termékenység mellett középtávon nőne a keresők száma, 2015-ben azonban már 6 százalékkal kevesebb kereső lenne a jelenleginél. A korösszetétel e feltételek mellett még kedvezőtlenebb lenne, mint a másik két feltételezés esetén.

Minthogy a különböző termékenységet feltételező variáns elsődlegesen a keresőtevékenységet folytató nők számát érinti, a keresők nemek szerinti aránya érthető módon eltérően alakul. 2000-ben az ezer kereső férfira jutó kereső nők száma a fővariáns szerint 664, magas termékenység mellett 633, alacsony termékenység mellett pedig 699 lesz. 2015-ben ugyanezek a mutatók rendre a következők lesznek: 653, 626 és 683.

Az osztrák munkaerő-előrejelzések fővariánsát kiszámították még a keresőhányad változatlanóságának feltételezése mellett is.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

SCHAPS, J.:

A GAZDASÁGOK KÖNYVVITELI ADATRENDSZERE
AZ EURÓPAI GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGBEN

(Selected empirical applications of the Farm Accountancy Data Network.) – Seminar on methodological questions relating to farm bookkeeping data. Voorburg, Netherlands 21–25. October 1985. Geneva. FAO/ECE/CES: ESS (85) – SEM. 1/R. 11. 1–12. p.

A gazdaságok könyvvitele a gazdálkodók és külső ügyfelek érdekeit egyaránt szolgálja. A szerző az utóbbiak közül az általános gazdaságpolitikában és az agrárpolitikában felhasznált könyvvitel kérdéseivel foglalkozik.

A gazdaságoknak az Európai Gazdasági Közösségben kialakított egységes könyvviteli adatrendszer kerekén 34 000 gazdaság egyedi adataira épül. (A Közösségen belül a gazdaságok száma 6 millió.) A megfigyelési mintába termelési szerkezetük alapján választják ki a gazdaságokat, és – úgymond – ismerik az adott típusú gazdaságoknak az összes gazdaságon belüli arányát, amit aztán súlyként használva, bármiféle aggregálás elvégezhető. A megfigyelés egy adott mérethetárt meghaladó és mezőgazdasági főtevékenységű gazdaságokra korlátozódik.

A gazdaságok jövedelmi helyzetét az egy gazdaságra vagy éves munkaegységre jutó nettó hozzáadott értékkel jellemzik. A munkaegység egy teljes munkaidőben foglalkoztatott személy éves gazdasági munkáját jelenti, aminél a részmunkaidős és az időszakos dolgozókat megfelelő szorzóval veszik figyelembe. A nettó hozzáadott értékkel kapcsolatban indokolt megjegyezni, hogy

1. ez a föld értékét is figyelembe veszi;
2. megfeleltethető a nemzetgazdasági elszámolásoknál használatos termelési tényezők költségén (factor cost) számított nettó hozzáadott értéknek;
3. csak a mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelmet veszi figyelembe (ami magába foglalja az erdőgazdálkodást és a falusi-turizmust is).

A gazdaságok könyvviteli adatrendszerének három gyakorlati felhasználását említi a szerző. Az első a gazdaságok tevékenységi jelleg szerinti vizsgálata. Az 1981–1982. gazdasági évre vonatkozóan 9 tevékenységi csoport adatait mutatja be a szerző: gabona-termelők, kertészeti termelők, gyümölcs-termelők, szőlőtermelők, általános növénytermelők, tejtermelők, sertés és baromfitartók, legelő állatot tartók, vegyes növénytermelők és állattenyésztők. A Közösségi tipológia 54 típust különböztet meg, amelyek közül itt esetenként kombinációk is szerepelnek, amit a megfelelő számítógépes adattárolás és -feldolgozás (RICA STXCHAIN) tesz lehetővé.

A második felhasználási terület a gazdálkodók kor szerinti megoszlásának vizsgálata. Ennek alapján megválaszolható

van-e összefüggés a kor és a gazdasági eredmények között?

melyik korcsoportban található a legtöbb sikeres gazdálkodó? (a számítás szerint 35–40 év között);
van-e bizonyíték arra, hogy a fiatal (idős) gazdálkodó inkább (kevésbé) sikeres?
milyenek az adott korú gazdálkodók kilátásai?

Mindéhez 30 és 60 év között ötéves terjedelmű korcsoportokat alakítottak ki, és a számszerű adatok a Benelux államokra vonatkoznak.

A harmadik itt bemutatott gyakorlati alkalmazás a munkaegységre jutó jövedelem alakulásának vizsgálata. Ezt a franciaországi tejtermelő gazdaságok kvintilisek közé eső adatai szemléltetik. (A kvintilisek kijelölésénél nem a mintában szereplő, hanem az általuk reprezentált gazdaságok számát vették alapul.) A 20. percentilisek szerinti megoszlás felső és alsó csoportja között végül is közel hétszeres különbség mutatkozott az éves munkaegységre jutó jövedelemben. Említést érdemel, hogy a támogatás és az adók egyenlege a felső csoportban 60 százalékkal nagyobb, mint az alsóban, azaz – Franciaországban – a termelékenyebb (vagy kevesebb élőmunkát felhasználó?) gazdaságokat támogatják jobban.

(Ism.: *Szász Kálmán*)

csony női termékenységet feltételezve. Magas termékenység mellett a keresők száma 2000-ig – a kereső nők számának számottevő visszaesése miatt – jóval nagyobb mértékben csökkenne, mint ahogy az a fővariáns szerint várható. 2015-ben viszont már 38 000 keresővel többre lehetne számítani, mint amennyit a fővariáns előrejelez. Itt már ugyanis jelentkeznének munkaerőként a nyolcvanas és a kilencvenes években születettek. A keresők száma ekkor csak 2 százalékkal maradna el az 1984. évitől. A kedvezőtlen korösszetételt azonban a magas termékenység sem befolyásolná számottevően. Alacsony termékenység mellett középtávon nőne a keresők száma, 2015-ben azonban már 6 százalékkal kevesebb kereső lenne a jelenleginél. A korösszetétel e feltételek mellett még kedvezőtlenebb lenne, mint a másik két feltételezés esetén.

Minthogy a különböző termékenységet feltételező variáns elsődlegesen a keresőtevékenységet folytató nők számát érinti, a keresők nemek szerinti aránya érthető módon eltérően alakul. 2000-ben az ezer kereső férfira jutó kereső nők száma a fővariáns szerint 664, magas termékenység mellett 633, alacsony termékenység mellett pedig 699 lesz. 2015-ben ugyanezek a mutatók rendre a következők lesznek: 653, 626 és 683.

Az osztrák munkaerő-előrejelzések fővariánsát kiszámították még a keresőhányad változatlanóságának feltételezése mellett is.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

SCHAPS, J.:

A GAZDASÁGOK KÖNYVVITELI ADATRENDSZERE AZ EURÓPAI GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGBEN

(Selected empirical applications of the Farm Accountancy Data Network.) – Seminar on methodological questions relating to farm bookkeeping data. Voorburg, Netherlands 21–25. October 1985. Geneva. FAO/ECE/CES: ESS (85) – SEM. 1/R. 11. 1–12. p.

A gazdaságok könyvvitele a gazdálkodók és külső ügyfelek érdekeit egyaránt szolgálja. A szerző az utóbbiak közül az általános gazdaságpolitikában és az agrárpolitikában felhasznált könyvvitel kérdéseivel foglalkozik.

A gazdaságoknak az Európai Gazdasági Közösségben kialakított egységes könyvviteli adatrendszer kerekén 34 000 gazdaság egyedi adataira épül. (A Közösségen belül a gazdaságok száma 6 millió.) A megfigyelési mintába termelési szerkezetük alapján választják ki a gazdaságokat, és – úgymond – ismerik az adott típusú gazdaságoknak az összes gazdaságon belüli arányát, amit aztán súlyként használva, bármiféle aggregálás elvégezhető. A megfigyelés egy adott mérethetárt meghaladó és mezőgazdasági főtevékenységű gazdaságokra korlátozódik.

A gazdaságok jövedelmi helyzetét az egy gazdaságra vagy éves munkaegységre jutó nettó hozzáadott értékkel jellemzik. A munkaegység egy teljes munkaidőben foglalkoztatott személy éves gazdasági munkáját jelenti, aminél a részmunkaidős és az időszakos dolgozókat megfelelő szorzóval veszik figyelembe. A nettó hozzáadott értékkel kapcsolatban indokolt megjegyezni, hogy

1. ez a föld értékét is figyelembe veszi;
2. megfeleltethető a nemzetgazdasági elszámolásoknál használatos termelési tényezők költségén (factor cost) számított nettó hozzáadott értéknek;
3. csak a mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelmet veszi figyelembe (ami magába foglalja az erdőgazdálkodást és a falusi-turizmust is).

A gazdaságok könyvviteli adatrendszerének három gyakorlati felhasználását említi a szerző. Az első a gazdaságok tevékenységi jelleg szerinti vizsgálata. Az 1981–1982. gazdasági évre vonatkozóan 9 tevékenységi csoport adatait mutatja be a szerző: gabona-termelők, kertészeti termelők, gyümölcs-termelők, szőlőtermelők, általános növénytermelők, tejtermelők, sertés és baromfitartók, legelő állatot tartók, vegyes növénytermelők és állattenyésztők. A Közösségi tipológia 54 típust különböztet meg, amelyek közül itt esetenként kombinációk is szerepelnek, amit a megfelelő számítógépes adattárolás és -feldolgozás (RICA STXCHAIN) tesz lehetővé.

A második felhasználási terület a gazdálkodók kor szerinti megoszlásának vizsgálata. Ennek alapján megválaszolható

van-e összefüggés a kor és a gazdasági eredmények között?

melyik korcsoportban található a legtöbb sikeres gazdálkodó? (a számítás szerint 35–40 év között);
van-e bizonyíték arra, hogy a fiatal (idős) gazdálkodó inkább (kevésbé) sikeres?
milyenek az adott korú gazdálkodók kilátásai?

Mindéhez 30 és 60 év között ötéves terjedelmű korcsoportokat alakítottak ki, és a számszerű adatok a Benelux államokra vonatkoznak.

A harmadik itt bemutatott gyakorlati alkalmazás a munkaegységre jutó jövedelem alakulásának vizsgálata. Ezt a franciaországi tejtermelő gazdaságok kvintilisek közé eső adatai szemléltetik. (A kvintilisek kijelölésénél nem a mintában szereplő, hanem az általuk reprezentált gazdaságok számát vették alapul.) A 20. percentilisek szerinti megoszlás felső és alsó csoportja között végül is közel hétszeres különbség mutatkozott az éves munkaegységre jutó jövedelemben. Említést érdemel, hogy a támogatás és az adók egyenlege a felső csoportban 60 százalékkal nagyobb, mint az alsóban, azaz – Franciaországban – a termelékenyebb (vagy kevesebb élőmunkát felhasználó?) gazdaságokat támogatják jobban.

(Ism.: *Szász Kálmán*)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATALANAK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 6. SZÁM

Guzsvin, P.: A statisztika a gazdasági növekedés gyorsításának szolgálatában.

Ermatov, I.: A nyereség az agráripari komplexumok tevékenységértékelési mutatószám-rendszerében.

Kovalevszkij, G.: Az indexmódszer elméletének és gyakorlatának tökéletesítése.

Mihnenko, O.: A termelés intenzifikálásának és hatékonyságának értékelése a népgazdaság egyes ágaiban.

Filipenko, I. – Kadievskij, V.: Az automatizált adatfeldolgozás rendszerének bevezetése.

Sabanov, Ju. – Kuzikov, V. – Sztarkova, L.: A járási statisztikai beszámolási rendszer gépesítése.

Egomoszt'ev, N. – Zsukovszkij, G.: A könyvvitel komplex automatizálásának típusmeggoldásai (ESZR).

1986. ÉVI 7. SZÁM

Az SZKP Központi Bizottságában.

Voroncova, L.: A társadalomstatisztika továbbfejlesztése.

Proszkurjakov, V. – Szamujljavicsusz, E.: A fűtőanyagenergia-készletek hatékony felhasználásának tényezői.

Ivanov, N. – Jampol'szkaja, L.: Az automatizálás gazdasági hatékonyságának értékelése.

Vaszil'jeva V. – Lermontov, M. – Polikarpov, Sz.: A mágneses adathordozók költségeinek normatívái.

WIADOMOŚĆ STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Mička, V.: A csehszlovák állami statisztika jelenfeladatai.

Grzesiak, M.: A környezeti statisztika fejlesztése.

Gontarski, Zb.: Az ifjúság társadalmi-gazdasági jellemzői.

Bywalec, Cz.: A lengyel társadalom életmódja és minősége a szintetikus mérés tükrében.

Gorał, A.: Néhány megjegyzés az életszínvonal-táblákhoz.

Mierzejewski, S.: Az alkalmazotti családok életkörülményei a háztartásfő foglalkozása szerint.

Lintzel, E.: A munkába menet módjai.

Sitek, E.: A hierarchikus módszer alkalmazása a termelési választék szerkezetének elemzésére.

Panek, A.: Az indexszámítási módszer felhasználása a fogyasztás és az árak többoldalú nemzetközi összehasonlításában. (I.)

Machinska, H.: Tájékoztatás mint a regionális fejlesztés tényezője.

Kosiedowska, W.: Kísérlet a területi gazdasági hatékonyság térbeli különbözőségeinek értékelésére.

Szajna, M.: A vajdasági statisztikai hivatalok együttműködése a területi hatóságokkal és a tömegkommunikációs eszközök igénybevétele.

Izskowski, J.: Komputerek, minikomputerek és mikrokomputerek.

Zalewski, L.: 1986-ban döntenek a népszámlálás profiljáról.

Bela, J.: Megjegyzés a statisztikai felvételek mintavételi keretének korszerűsítéséről.

1986. ÉVI 2. SZÁM

Jonca, St.: A KGST-országok tudományos-műszaki fejlesztésének programja.

Zborowski, J.: Kutatási és fejlesztési alap.

Smolinski, Zb.: A népesség reprodukciója Lengyelországban ezer év alatt.

Guzinska, B. – Poplawski, W.: Az iparágak szerkezeti átalakulásának hatékonysága.

Mierzejewski, S.: A vándorló és nem vándorló háztartások népessége: különbségek jövedelmi szintekben és szerkezetükben.

Panek, T.: Az indexszámítási módszer felhasználása, a fogyasztás és az árak többoldalú nemzetközi összehasonlításában. (II.)

Nowak, E.: A villamosenergia-árak változásának befolyása a háztartási fogyasztás szintjére. (Ökonometriai modell.)

Wypich, M.: A vajdaságok ipari szakosodásának változása.

Gorczyca, M.: Építőipari beruházások vidéken.

Proniewski, M.: A községek fejlődésének szintetikus mutatója Białystok Vajdaságban.

Podorski, R.: Az állami statisztika tájékoztatói rendszere: értékelés a vállalatok szempontjából.

Olechowski, B.: Az ENSZ statisztikai szervei által alkalmazott fő gazdasági osztályozás megjavításának irányai.

Zych, A.: Statisztikai tájékoztató rendszer a vállalati tájékoztatói rendszer háttérében.

Zalewski, L.: Az 1988. évi népszámlálást megelőző próbefelvétel.

Jopkiewicz, A.: A Központi Statisztikai Könyvtár mint a tájékoztatás forrása.

A Központi Statisztikai Hivatal jelentése az 1985. évi társadalmi-gazdasági eredményekről.

1986. ÉVI 3. SZÁM

Zaleski, L.: Mikrocenzus – módszertani alapok.

Piwka, Z.: A népesség demográfiai és társadalmi-gazdasági szerkezete.

Izdebska-Sedzimir, J.: Háztartások és családok.

Ratajczak, B.: A lakáshelyzet változásai, 1978–1984

Sudnicka, E.: A családok lakáshelyzete.

Piowarczyk, A.: A munkabérek különbözősége foglalkozások és munkahelyek szerint.

Gilewska, H.: Munkások veszélyeztetett munkahelyeken.

Mierzejewski, S.: Különbségek a háztartások életkörülményeiben a háztartásfő képzettségi szintje szerint.

Wiatrak, A. P.: A paraszti háztartások tagjainak életkora és képzettségi színvonala.

Niekrasz, J. A.: Kiválasztott demográfiai jelenségek és folyamatok leírása Nyugat-Pomerániában.

Malrska, A. – Zmidzin, Z.: A gyermekek és a fiatalok rokkantsági típusainak térbeli különbségei.

Stefanowicz, B.: Az input adatok kiadásának korszerűsítése.

Peuker, Z.: A nők helyzete Lengyelországban.

1986. ÉVI 4. SZÁM

Paradysz, S.: A vállalati információs rendszerek alakulása.

Walczak, T.: Együttműködés a statisztikai információs rendszerrel.

Jezierski, S.: A vállalati információs rendszer szerkezetének megújulása.

Nowakowski, A.: A vállalati információs források működése.

Olenski, J.: A könyvvitel automatizálása a könyvviteli számítógéprendszerben.

Niedzielska, E.: Kísérlet a folyamatok rendszerezésére és információs rendszerek kifejlesztése során.

Stefanowicz, E.: Mesterséges intelligencia-módszerek a feldolgozásban.

Homa, J.: A területi állami statisztikai számítógépes rendszer szolgáltatásai.

Dawidowski, J. – *Lukasik-Makowska, B.*: A statisztikai adatok vizuális bemutatásának számítógépes eszközei.

Grulewski, T. – *Kobynski, A.*: Számítógéppiac Lengyelországban és a vállalatok mikroinformáció-igénye.

Toczynski, T.: Mikrokomputerek alkalmazása néhány ország statisztikai hivatalában.

Kacprzak, G. M.: Mikrokomputerek felhasználása a statisztikai vizsgálatok értékelésére, fejlesztésére.

Malkus, S.: Statisztikai számítások szervezése mini- és mikroszámítógépek felhasználásával.

Zurakowski, A.: A távfeldolgozás szervezete Wrocław terület távfeldolgozási hálózata példáján.

Mackowiak, M.: Wrocław terület távfeldolgozási hálózatának programozási kísérlete.

Kozłowski, K.: Mikrokomputerek alkalmazása a Statisztikai Főhivatal ágazati szekcióinak munkálataiban.

Turkiewicz, W.: Statisztikai számítógépesítés a „Glogów” részöntőében.

Matei, M. – *Pincas, H.*: A gépek, gépipari és technológiai felszerelések kihasználásának fokozása jelentős tényező az iparvállalatok termelése kiegészítő programjának teljesítésében.

Prisacaru, C.: A gyermek utáni járadékok és segélyek növelése.

Ratiu Suci, C.: A takarmánymérleg egyensúlyba hozásának modellje a mezőgazdaság intenzív fejlődésének körülményei között.

1986. ÉVI 3. SZÁM

Mihailescu, N. – *Dumitrescu, V. V.*: Általános módszer a vállalatok gazdasági tevékenységének elemzéséhez.

Marinescu, Gh.: A megművelt terület statisztikai vizsgálata.

Negoita, I.: Az ekvivalens termelés: szerszámgépek kihasználását jelző mutató az építőiparban.

Pivoda, D.: Módszerek a műszaki fejlődés befolyásának számszerűsítésére, mérésére.

Bacescu, M. – *Tamas, I.*: Az informatikai tevékenység hatékonyságának meghatározása.

1986. ÉVI 4–5. SZÁM

Manescu, M.: Tisztelet a Román Kommunista Pártnak és Nicolae Ceausescunak, a szocialista Románia megalapítójának.

Ionescu, N. – *Gogoneate, E.*: Egy dicsőséges korszak létesítményei.

Sonea, G.: A Román Kommunista Pártnak és főtitkárának nézetei az új tudományos és műszaki forradalom irányvonalairól Románia gazdasági és társadalmi fejlődésének stratégiájában.

Ghimbului, Pe. – *Ionescu, A.* – *Iliescu, Gh.*: A szocialista iparosítás a Román Kommunista Párt alapvető célkitűzése.

Gurescu, L. – *Scarlăt, S.* – *Greavu, N.*: A mezőgazdaság fejlesztése a Román Kommunista Párt elsőrendű feladata.

Radocea, A. – *Marcu, C.*: A területi termelőerők kiegyensúlyozott fejlődése Románia új szocialista rendszerre stratégiájának összehangolt alapja.

Nicola, I. – *Prisecaru, C.*: A munka és az élet minőségének új stratégiája a Román Kommunista Párt koncepciójában.

statistika

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 5. SZÁM

Jenicek, M. – *Novotny, K.*: Statisztikai információs rendszer az állóeszközökről.

Schiffer, V.: Az operatív nyilvántartás felhasználása az ellenőrzésben.

Kux, J.: Bérkülönbségek a csehszlovák népgazdaságban.

Tesarová, D.: A munkaerő alakulása és képzettségi színvonalának változása a csehszlovák mezőgazdaságban a nyolcvanas években.

1986. ÉVI 6. SZÁM

Sekavová, H. – *Hruby, J.*: A családi költségvetés felhasználása a háztartások élelmiszeri helyzetének értékelésében.

Zvacek, J.: A „számítástechnika” tantárgyának bevezetése a közgazdasági főiskolákon.

Chobey, A. K.: Az összesen becslése többszörös jellemzőjű felvételekben.

Ondrkalová, M. – *Soltyová, B.*: A halmazok összehasonlítására irányuló elemző munka értékelése.

A globális nukleáris energia alakulása.

Megemlékezés Miloslaw Jaksikról, a Cseh Statisztikai Hivatal elnökhelyetteséről.

REVISTA DE STATISTICĂ

A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTARSASÁG KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 2. SZÁM

A Román Kommunista Párt Politikai Bizottságának ülése, 1986. február 6.

A gazdasági és társadalmi fejlődés az 1981–1985. évi ötéves népgazdasági tervidőszakban, valamint az 1985. évi tervek teljesítése.

DEMOGRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Schüller, V. – *Dytrych, Z.* – *Prokopec, J.*: A prágai fiatal nők alkalmazkodása a váláshoz.

Metejcek, Z. – *Bricháček, V.* – *Dunavský, J.* – *Karabelová, H.*: Prágai tanulmány a házasságon kívül született gyermekekről.

Rehák, J.: A Brass-féle összefüggésmódszer alkalmazása a demográfiai előrejelzésben.

1986. ÉVI 2. SZÁM

Rychtariková, J.: A kiskorúak nupcialitása és termékenysége Csehszlovákiában.

Veres, P.: A termékenység területi alakulása Szlovákiában, 1910–1980.

Csernák Józsefné: A hajadonok termékenységének alakulása Magyarországon.

Prokopec, J. – *Schüler, V.* – *Dytrych, Z.*: A prágai fiatal férfiak válási helyzete.

Rabusic, L.: „Unattached Union” nem házaspárok élettársi együttélése Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban.

PRZEGLĄD STATYSTYCZNY

A LENGYEL KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG
STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYOIRATA

1985. ÉVI 2. SZÁM

Dobuja, M. – Smaga, E.: Empirikus eloszlási függvény összekapcsolásával alkotott momentumbecslések tulajdonságai.

Goral, A. – Ludwiczak, S.: Spektrális sűrűségi függvény becslése rövid idősorok alapján.

Nowak, E.: Diagnosztikai jellemzők kiválasztása többszemponútú összehasonlítások számára.

Podgórska, M.: Az egyszerű csoporthomogén helyettesítés láncának tulajdonságai.

Szkućnik, M.: A statisztikai korlátokkal rendelkező „E”-modellekhez hasonló sztochasztikus lineáris programozási problémák megoldása.

Panek, E.: Optimális pályagörbék aszimptotikus jellege többszektoros növekedési modellben.

Wyznikiewicz, B. – Gaca, A.: A termelési tényezők arányai a KGST-országok külkereskedelmében.

1985. ÉVI 3. SZÁM

Gutowski, J.: A lineáris termelési modell becslésének rekurzív módszere.

Kalupe, M. – Lukasz, J. A.: A háromszoros blokkfelépítésű szegélyezett mátrix. Tulajdonságok és néhány gazdasági alkalmazása.

Wagner, W. – Domanski, Cz.: A Roy-féle metszésvizsgáló többváltozós normalitási próba számára.

Podgórska, M.: Az egyszerű csoporthomogén helyettesítés láncának aggregálása.

Panek, E.: A „gyenge” fogyasztási határtétel egy többszektoros növekedési modellben.

Jankowska-Zorychta, Z.: Specifikus szerkezetű hozzárendelési feladatok.

STATISTICA

continua sotto gli auspici delle Università di Bologna, Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PADUAI ÉS PALERMÓI EGYETEMEK
FOLYOIRATA

1985. ÉVI 3. SZÁM

Frosini, B. V.: Az egyenlőtlenség mérőszámainak összehasonlítása.

Gardini, A.: Az idegenforgalmi szolgáltatások iránti kereslet Olaszországban: A Rotterdam differenciálmodell statisztikai becslése és próbája.

Bologna, S.: Korlátos támaszú eloszlások egy családjának néhány tulajdonsága.

Bonarini, F.: Az újszülöttek súlya a gyermekek születésének sorrendje szerint.

Cocchi, D.: Bayes-féle következtetés, kategorikus segédváltozóval rendelkező véges sokaságban.

Masarotto, G.: Lineáris sorozati függőség néhány robusztus mérőszáma (R-becslések).

Corduas, M.: Néhány statisztikai megfontolás a lineáris folyamatok közötti divergenciáról.

De Stavola, B. – Poli, I.: A fiatalok munkapiacának longitudinális vizsgálata.

Rossi, N.: A javak aggregálása az alkalmazott keresleti elemzésnél.

1985. ÉVI 4. SZÁM

Gupte, A. K. – Magar, D. K.: Az LR-mutatószám nem zéró eloszlása.

Paris, Q.: Ágazati modellek explicit várható értékkel és kiigazításokkal.

Freguglia, P.: A kognitív-szintaktikus szerkezet megbízhatóságának és információtartalmának mérése.

Bologne, S.: Az elsőrendű lognormális eloszlás néhány mutatószámának eloszlása.

Bonarini, F.: A terhesség tartamában bekövetkező változások a gyermekek születési sorrendje szerint.

Scozzalava, R.: Feltételes valószínűség mint az aszociáció mértéke: Bayes-féle megközelítés.

Amodeo, E.: Az aszimmetria néhány mértékének összehasonlító értékelése.

Lombardo, E.: A várható élettartam és az átlagos élettartam a halandósági táblákban: történeti áttekintés.

Swain, A. K. P. C.: Néhány becslés vizsgálata a Midzuno-féle mintavételi tervben.

Cantatore de Frank, N. – Cerri, M. J.: Vegyes növénykultúrák kapacitásának meghatározása körbenforgó séma segítségével.

1986. ÉVI 1. SZÁM

Pesarin, F.: Megjegyzés a statisztikai következtetés döntésorientált megközelítéséhez.

Gili, A. – Betrucci, G.: Konkordancia négyzetes indexek az eltérések között: korrelációs indexek.

Mulargia, F. – Tinti, S.: A fordulópont problémájának megoldása.

Sempli, C.: Ismét a maximum-entrópia elvről.

Kumar, P. – Sristava, A. K. – Agarwal, S. K.: Az egyenlőtlen valószínűségi mintavétel egy általános osztálya.

Battaglia, F.: Az inverz korrelációs függvény rekurzív becslése.

Onukogu, I. B.: Nem lineáris regressziós modellek becslése köb „spline” függvények segítségével: szisztematikus megközelítés.

Modica, S.: Lineáris közelítés és a linearitás tesztje regressziós modell számára.

Bacco, M. di – Mocellin, V.: Nem informatív eloszlás: döntésorientált megközelítés.

San Martini, A. – Spezzaferrri, F.: Változók kiválasztása többszörös regresszióban előrejelzés és ellenőrzés céljára.

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYOIRATA

1986. ÉVI 184. SZÁM

Cette, G. – Durand, B. – Nyl, Th.: A munka át-szervezése: megoldás a foglalkoztatottság részére?

Orléan, A.: A nemzetközi cseréhez való csatlakozás: az öt nagy fejlett ország összehasonlítása.

Cézard, M. – Rault, D.: A válság lefékezte az ágazatok közötti mobilitást.

1986. ÉVI 185. SZÁM

Rattin, S.: A mezőgazdasági üzemek vezetőinek egyharmada 60 éven felüli.

Audirac, P.-A.: Az együttélés: egy millió ember-pár nem él házassági kötelékben.

Lollivier, S.: Az ingatlanulajdon-átruházások 1962–1979 között.

Fognani, J.: A napi ingázások időtartama: a dolgozó anyák problémája.

Mallavan, A.-M. – Minoun, N. – Rotman, G.: A háztartási hulladék szaporodása.

1986. ÉVI 186. SZÁM

Delattre, M.: 1979–1984, új iparági adatok.

Kramerz, F.: Munkakörülmények és a munkások vezetése.

Fournier, J.-Y.: A tisztségviselők fizetése 1985-ben. A kereskedelem 1985-ben: jó esztendő a szupermarketek számára.
Taffin, C.: A „Lakásvagyon, 1978” c. kötet.

**Schweizerische Zeitschrift
für Volkswirtschaft und Statistik
Revue suisse d'Economie politique
et de Statistique**

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 2. SZÁM

Leu, R. E. – Burmann, B. – Frey, R. L.: Személyi jövedelem és vagyoneelosztás Svájcban, 1982.
Hoehn, Th. – Reichle, M.: Jövedelemeltérések a centrum és a periféria vonatkozásában Svájcban.
Heri, E. W.: Az ésszerűtlen ésszerű szempontból való szemlélete. A hiperinfláció elméletének áttekintése.
Wasserfallen, W. – Gassmann, J.-M. – Gfeller, A.: A telefonbeszélgetések iránti kereslet.
Schuller, M. de – Joye, D. – Lorenzo-Cioldi, F.: Nyilvántartott munkanélküliség és önbevallásos munkanélküliség: társadalmi, kulturális és társadalompolitikai magyarázat.
Stolz, P.: Ismét a nyilvántartott és az önbevallásos munkanélküliség kapcsolatáról: válasz.

STATISTICAL JOURNAL

of the United Nations Economic Commission
for Europe

AZ EGYESULT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Klinger, A. – Kepecs, J.: Az 1984. évi magyar mikrocenzus módszertani vonatkozásai.
Smith, W. R. – Pryor, E. T.: Kanada népszámlálása: a jelenlegi helyzet és a jövőbeni fejleménye
Olenski, J.: Metainformációs rendszerek: a statisztikai felvételek integrálásának és összehangolásának hatékony eszköze.
Ryten, J.: Nyilvántartás mint a statisztikai integráció egyik eszköze. A nagyvállalat komponense.
Pesou, J.: Az energia új, megújítható és másodlagos formái termelésének és felhasználásának statisztikája Csehszlovákiában.
Marton, A.: Kisterületek szintetikus becslése: egy szimulációs kísérlet problémái és eredményei.
Barnes, R.: A nyilvántartások és a népszámlálás mintavételi keretként való felhasználása Nagy-Britanniában.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRAFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

Breschi, M. – Livi-Bacci, M.: Az évszakok és az éghajlat mint a gyermekek továbbélését korlátozó tényezők. Olaszország, XIX. század.
Festy, P.: A demográfiai helyzet alakulása és a család életével kapcsolatos események üteme.

Bideau, A.: Termékenység és halálozás a 45. életévén túl. Történelmi demográfiai kutatások.

Sardon, J.-P.: Adatgyűjtés a fogamzásgátlási szokásokról: az 1978. évi INED-INSEE vizsgálat eredményei.

Pison, G.: A többnejűség demográfiája.

Pressat, R.: A világ népességének jelenlegi kilátásai.

Guy, Y. – Houdaille, J.: A termékenység emelkedése a XIX. századi Levadanban.

Houdaille, J.: Egy manilai külváros nupcialitása a XIX. század végén.

Österreichische Zeitschrift für

Statistik und Informatik

AZ OSZTRAK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1985. ÉVI 4. SZÁM

Lackinger, O.: Új feladatok előtt a területi statisztika.
Fröschl, K. A.: Logika mint programnyelv.
Seeber, G.: A mobilitáskutatás adatelemzési vetületei.
Jöckel, K.-H. – Müller, J.: Lehetséges GLS-becslések a lineáris modellekben ARMA-zavarással. Néhány véges minta és Monte-Carlo eredmények.
Franz, A. – Rainer, N.: Beszámoló a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság 19. konferenciájáról.
Haslinger, A.: Beszámoló a Nemzetközi Biometria Társaság szemináriumáról – Ausztria-Svájc régiója.
Rainer, N.: „Gazdaságstatisztika és nemzetgazdasági elszámolási rendszer” – Integrált árstatisztikai munkacsoport.
Rainer, N.: Úton egy munkaerő-elszámolás felé.

statistische nachrichten

AZ OSZTRAK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 6. SZÁM

Fuchs, I.: A városi kerületek új értelmezése az 1981-es népszámlálás alapján.
Bucek, J. F.: Népszámlálás, 1981: A nők aránya a foglalkoztatottak között gazdasági ágak és járássok szerint.
Findl, P.: Csecsemőhalandóság, 1980–1984, járássok szerint.
Friedl, H. P.: A halandósági trend elemzése Ausztriában 1969–1984 között halálloki csoportok szerint.
Gerhold, S.: Foglalkoztatás és munkapiac, 1986. január–március.
Wolf, W. – Vollmann, K.: A nem önálló foglalkoztatottak személyi és háztartási jövedelmei.
Dragosits, E.: A nyugdíjas háztartások fogyasztási kiadásai szakmai rétegek szerint az 1984. évi fogyasztási felvételben.
Klein, K.: Hétvégi és nyaralóházak. Az 1981. évi nép- és lakásszámlálás eredményei.
Mahidi, M.: 1981. évi nép- és lakásszámlálás: a munkahelyek jellemzői.
 Lakásépítkezési tevékenység 1985-ben. A lakásépítkezési statisztika ideiglenes eredményei.

Haupt, L.: Tejtermelés és -felhasználás 1985-ben.
Vanicek, W.: Nem mezőgazdasági területek özszeírásai 1983-ban.

Velechovsky, G.: Magas- és mélyépítkezés – 1984. évi felvétel.

Skolarz, G.: Az osztrákok utazási szokásai, 1984. Szabadságidők. Az 1984. évi mikrocenzus eredményei.

Wagner, O.: Személyi sérüléssel közlekedési balesetek 1985-ben.

Bauer, G.: Községi zárszámadások, 1984.

Kastner, M.: Jövedelemadó-statisztika, 1983.

1986. ÉVI 7. SZÁM

Gisser, R.: A honosítások statisztikája.

Hanika, A.: Az általános iskolások és a középiskolák alsó tagozatos hallgatóinak előrejelzése, 1984–2000.

Eichwalder, R.: A keresők egészségi állapota. A foglalkoztatottak állományának szerkezete, 1986. január.

Vollmann, K.: A nem önálló jövedelemeloszlásának területi eredményei a különleges mikrocenzusból. (1985. szeptember.)

Velechovsky, G.: A magas- és mélyépítkezés rendelésállománya, 1986. március 31.

Zihr, F.: Személyforgalom a belvizeken és a Dúnán 1985-ben.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTARSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 5. SZÁM

Schüler, K.: A nettó jövedelemfajták újraszámítása a nemzetgazdasági elszámolásokban.

Hippman, H.-D.: Az energiaáramlások és az energiamérlegek input-output táblái.

Schemmel, H.: Az ipari részvénytársaságok, 1984. évi zárszámadása.

Griepenkerl, W.: Állati termékek, 1985. Állatállomány, hús, szárnyas és tej.

Hegar, K.: Tengeri halászat, 1985.

Herbel, N.: Tapasztalatok a termelési index rendszeréről.

Wallacher, L.: Vasipar, 1985.

Rademacher, W.: Adatok a földkihasználásról. A területi felvétel eredményei, 1985. és a felvételi módszerek továbbfejlesztése.

Hellbruck-Schu, J.: Külkereskedelem 1986 első negyedében.

Möncke, A.-F.: Az 1985/86-os téli félév egyetemi és főiskolai hallgatói.

Crumfinger, A.: Közületi háztartási tervezés, 1986.

ECONOMICS OF PLANNING

A BIRMINGHAMI EGYETEM FOLYÓIRATA

1985. ÉVI 2. SZÁM

Kornai, J.: Gomulka a lágy költségvetési kényszerről: válasz.

Harrison, M.: A beruházások mozgósítása és a kapacitások kihasználása a kínai és a szovjet gazdaságban.

Panne, C. van de – Rahnama, F.: Az első algoritmus a lineáris programozás részére: Kantorovics módszerének elemzése.

Cordova, M. L.: Politikatervezési szimuláció a világ regionális fejlődése számára.

Ghoch, A.: Egy input-output mátrix optimális rendezési problémája heurisztikus megoldásának jellemzése.

1985. ÉVI 3. SZÁM

Külön szám: Tervezés Nagy-Britanniában.

Hare, P.: Nagy-Britannia az 1980-as években. A decentralizált gazdasági tervezés példája.

Válaszok Hare tanulmányára.

Journal

DE LA SOCIÉTÉ DE **Statistique**

DE PARIS

A PÁRIZSI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1986. ÉVI 1. SZÁM

A francia nyelvterület statisztikusainak díja.

Rosenfeld, F.: Vizsgálat a tőzsdei piacok összehasonlító változásairól.

Lesourne, J.: A vállalat 10 esztendő folyamán.

Arkhipoff, O.: Az aggregálás általános elmélete.

Poisson, J.-P.: A közjegyzői személyzet kereslete és kínálata 1939–1984 folyamán a „Journal des Notariat” hirdetései alapján.